

**TOKAT ERBAA SİLAHTAR ÖMER PAŞA CAMİİ
RESTORASYON ÖNERİSİ**

Emre KÜRKÜ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KASIM 2008
ANKARA**

Emre KÜRKÜ tarafından hazırlanan TOKAT ERBAA SİLAHTAR ÖMER PAŞA CAMİİ RESTORASYON ÖNERİSİ adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Can HERSEK
Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı, G.Ü.

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr Gediz URAK
Mimarlık Anabilim Dalı,G.Ü.

Prof.Dr.Can HERSEK
Mimarlık Anabilim Dalı,G.Ü.

Prof.Dr.Işık AKSULU
Mimarlık Anabilim Dalı,G.Ü.

Prof.Dr.Zuhal ÖZCAN
Mimarlık Anabilim Dalı,Başkent. Ü.

Öğr.Gör.Nimet ÖZGÖNÜL
Mimarlık Anabilim Dalı,ODTÜ.

14/11/2008

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Nail ÜNSAL
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Emre KÜRKÜ

TOKAT ERBAA SİLAHTAR ÖMER PAŞA CAMİİ RESTORASYON**ÖNERİSİ****(Yüksek Lisans Tezi)****Emre KÜRKLÜ****GAZİ ÜNİVERSİTESİ****FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ****Kasım 2008****ÖZET**

Bu çalışmanın konusu Tokat ili Erbaa ilçesine bağlı Akça (Fidi) Köyünde inşa edilmiş olan ‘Silahtar Ömer Paşa Camii’nin için bir restorasyon önerisinin hazırlanmasına yöneliktir. Çalışmanın amacı hem mimari özellikleri hem de sanat tarihi açısından özgün bir konuma sahip olan Silahtar Ömer Paşa Camii’nin özgün değerlerinin korunarak gelecek nesillere aktarılabilmesi için bir öneri geliştirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda tarihi öneme sahip olan caminin bugünkü durumu yerinde incelenerek ve rölöve ölçüleri alınarak sayısal ortamda belgelenmiştir. Yapı ile ilgili tüm yazılı ve görsel belgelerin değerlendirilmesi ile de restitüsyon çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca restitüsyon çalışması kapsamında Anadolu’daki diğer ahşap direkli camilerin mimari özellikleri incelenmiş karşılaştırmalı çalışmalarla yapının özgün durumu araştırılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirilerek tarihi yapı için çağdaş ve uygulanabilir restorasyon projesi geliştirilmiştir.

Bilim Kodu	: 803.1.085
Anahtar Kelimeler	: Cami, Erbaa, Restorasyon, Silahtar Ömer Paşa Cami, Tokat
Sayfa Adedi	: 292
Tez Yöneticisi	: Prof. Dr. Can Hersek

**THE RESTORATION PROPOSAL OF THE TOKAT ERBAA ‘SİLAHTAR
ÖMER PAŞA’ MOSQUE**

(M.Sc. Thesis)

Emre KÜRKLÜ

**GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY**

November 2008

ABSTRACT

The subject of this study is the restoration proposal of the ‘Silahtar Ömer Paşa’ Mosque constructed in Akça which is the town of Erbaa county in the city of Tokat. The aim of the study is to develop a proposal of the conservation of ‘Silahtar Ömer Paşa’ Mosque which has unique properties both architectural and history of art point of view in order to convey to next generation. For this purpose, this historically important mosque have been analyzed on-site, relief measurements have been taken and documented in digital environment. Reassembling was done by evaluating building’s all written, visual and graphical documents. Furthermore, in the scope of this study, other timber pillared mosques in Anatolia was examined and compared with this mosque in order to determine its originality. Consequently, in the light of obtained data and evaluations, modern and applicable restoration proposals of ‘Silahtar Ömer Paşa’ Mosque were developed and proposed.

Science Code	: 803.1.085
Key Words	: Erbaa, Mosque, Restoration, Silahtar Ömer Paşa Tokat Timber Multi-column
Page Number	: 292
Adviser	: Prof. Dr. Can HERSEK

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren Hocam Prof. Dr. Can HERSEK' e, yine kıymetli tecrübelerinden faydalandığım hocalarım Prof. Dr. Gediz URAK' a ve Prof. Dr. Işık AKSULU'ya teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	v
TEŞEKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÇİZELGERİN LİSTESİ.....	xii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xiii
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. SİLAHTAR ÖMER PAŞA CAMİİ’NİN KONUMU VE YAKIN ÇEVRESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ İLE BÖLGENİN KISA TARİHÇESİ.....	9
2.1. Genel Olarak Çevresel Özellikleri.....	9
2.1.1. Tokat ilinin konumu ve coğrafi özellikleri.....	9
2.1.2. Erbaa ilçesinin konumu ve coğrafi özellikleri.....	11
2.1.3. Akça köyünün konumu, coğrafi ve genel özellikleri.....	12
2.2. Tarihçe.....	13
2.2.1. Tokat yöresinin tarihi gelişimi.....	13
2.2.2. Erbaa ilçesinin tarihi gelişimi.....	15
3. SİLAHTAR ÖMER PAŞA CAMİİ.....	16
3.1. Yapının Adı.....	16
3.2. Yapının Konumu ve Yakın Çevre Özellikleri.....	16
3.3. Yapının Tescil Durumu.....	17

Sayfa

3.4. Yapının Binası ve Tarihçesi.....	17
3.4.1. Vakıf beratı.....	18
3.4.2. Şamdan yazıları.....	22
3.4.3. Yapının binası, yapının niteliği ve yapının inşa tarihi hakkında genel değerlendirme ve sonuç.....	24
4. YAPININ DURUMU VE TANIMLAMASI.....	30
4.1. Çalışma ve Ölçüm Yöntemi.....	30
4.1.1. Yazılı tanımlama yöntemi.....	33
4.1.2. Genel tanımlama.....	34
4.1.3. Taşıyıcı sistem ve taşıyıcı elemanlar.....	52
4.1.4. Mimari elemanlar.....	54
4.1.5. Çatı ve çatı elemanları.....	70
4.1.6. Bahçe elemanları.....	72
4.1.7. Süslemeler.....	76
4.2. Malzeme Bozulmaları ve Yapısal Durum.....	82
4.2.1. Yapının maruz kaldığı doğal afetler.....	83
4.2.2. Yapıya zarar veren çevresel sorunlar.....	83
4.2.3. Yapısal durum ve caminin gecirdiği onarımlar.....	84
4.2.4. Mekansal bozulmalar.....	84
4.2.5. Strüktürel sorunlar.....	85
4.2.6. Malzemeye bağlı bozulmalar.....	85
4.2.7. İnsanların neden olduğu bozulmalar.....	87

Sayfa

5. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ VE TARİHLENDİRME.....	93
5.1. Caminin Beden Duvarlarında Görülen Yapım Tekniğine Bağlı Olarak Tarihlendirme.....	93
5.2. Caminin Mihrabına Bağlı Olarak Tarihlendirme.....	101
5.3. Minare.....	106
5.4. Süslemeler.....	111
5.5. Tarihlendirme İçin Genel Değerlendirme.....	114
6. RESTİTÜSYON.....	115
6.1.1. İzi olan varlığı ve özellikleri yapının kendi bünyesindeki mevcut diğer örneklerden elde edilen bilgiler.....	117
6.1.2. İzi olan varlığı ve özellikleri yapının kendi bünyesindeki mevcut diğer örneklerden elde edilen bilgiler.....	120
6.2. Karşılaştırmalı Çalışmalardan Elde Eilen Bilgiler.....	120
6.3. Yazılı ve Görsel Kaynaklardan Elde Edilen Bilgiler.....	121
6.4. Mimari Gerekliklik.....	128
6.5. Restitüsyon Hakkında Genel Değerlendirme.....	129
7. RESTORASYON.....	130
7.1. Tarihi ve Kültürel Faktörler.....	130
7.2. Retorasyon Projesinin Amacı.....	131
7.3. Restorasyon Yaklaşım Kararları.....	132
7.4. Restorasyon Müdahaleleri.....	133
8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	134
KAYNAKLAR.....	135
EKLER.....	136
Ek 10 Rölöve vaziyet planı.....	182

Sayfa

Ek	10 Rölöve silüetler.....	183
Ek	10 Rölöve harim planı.....	186
Ek	10 Rölöve mahfil kat planı.....	187
Ek	10 Rölöve harim döşeme planı.....	188
Ek	10 Rölöve mahfil kat döşeme planı.....	189
Ek	10 Rölöve harim tavan planı.....	190
Ek	10 Rölöve A-A kesiti.....	192
Ek	10 Rölöve B-B kesiti.....	193
Ek	10 Rölöve C-C kesiti.....	194
Ek	10 Rölöve D-D kesiti.....	195
Ek	10 Rölöve kuzey cephesi.....	196
Ek	10 Rölöve doğu cephesi.....	197
Ek	10 Rölöve güney cephesi.....	198
Ek	10 Rölöve batı cephesi.....	199
Ek	11 Analiz harim planı.....	200
Ek	11 Analiz mahfil kat planı.....	201
Ek	11 Analiz harim döşeme planı.....	205
Ek	11 Analiz mahfil kat döşeme planı.....	206
Ek	11 Analiz A-A kesiti.....	212
Ek	11 Analiz B-B kesiti.....	213
Ek	11 Analiz C-C kesiti.....	214
Ek	11 Analiz D-D kesiti.....	215
Ek	11 Analiz kuzey cephesi.....	216
Ek	11 Analiz batı cephesi.....	217
Ek	11 Analiz doğu cephesi.....	218
Ek	11 Analiz güney cephesi.....	219
Ek	12 Restitüsyon harim planı.....	228
Ek	12 Restitüsyon mahfil kat planı.....	229
Ek	12 Restitüsyon harim döşeme planı.....	230
Ek	12 Restitüsyon mahfil kat döşeme planı.....	231
Ek	12 Restitüsyon harim tavan planı.....	232
Ek	12 Restitüsyon A-A kesiti.....	239
Ek	12 Restitüsyon B-B kesiti.....	240
Ek	12 Restitüsyon C-C kesiti.....	241
Ek	12 Restitüsyon D-D kesiti.....	242
Ek	12 Restitüsyon kuzey cephesi.....	243
Ek	12 Restitüsyon doğu cephesi.....	244
Ek	12 Restitüsyon güney cephesi.....	245
Ek	12 Restitüsyon batı cephesi.....	246
Ek	13 Restorasyon vaziyet planı.....	255
Ek	13 Restorasyon silüetler.....	256
Ek	13 Restorasyon harim planı.....	263
Ek	13 Restorasyon mahfil kat planı.....	264
Ek	13 Restorasyon harim döşeme planı.....	265
Ek	13 Restorasyon mahfil kat döşeme planı.....	266

Sayfa

Ek 13 Restorasyon harim tavan planı.....	267
Ek 13 Restorasyon A-A kesiti.....	275
Ek 13 Restorasyon B-B kesiti.....	276
Ek 13 Restorasyon C-C kesiti.....	277
Ek 13 Restorasyon D-D kesiti.....	278
Ek 13 Restorasyon kuzey cephesi.....	279
Ek 13 Restorasyon doğu cephesi.....	280
Ek 13 Restorasyon güney cephesi.....	281
Ek 13 Restorasyon batı cephesi.....	282
Ek 14 Sistem detayları.....	291
ÖZGEÇMİŞ.....	292

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Vaziyet planı tanımlanması.....	173
Çizelge 1.2. Zemin kat planı tanımlanması.....	174
Çizelge 1.3. Mahfil kat tanımlanması.....	175
Çizelge 1.4. Kuzey cephesi tanımlanması.....	176
Çizelge 1.5. Güney cephesi tanımlanması.....	178
Çizelge 1.6. Batı cephesi tanımlanması.....	179
Çizelge 1.7. Doğu cephesi tanımlanması.....	181

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 1.1. Kayseri kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurulunun 2117 sayı ve 10.01.1997 tarihli kararı.....	2
Resim 1.2. Kayseri kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurulunun 2117 sayı ve 10.01.1997 tarihli kararı devamı.....	3
Resim 2.1. Akça köyü genel görünüşü(minareden).....	12
Resim 2.2. Sivas beylerbeyliği haritası (Rum eyaleti).....	15
Resim 3.1. Vakıf beratı.....	18
Resim 3.2. Vakıf beratı.....	21
Resim 3.3. Tokat mevlevihanesi'nde bulunan 1nci şamdan.....	22
Resim 3.4. Tokat mevlevihanesi'nde bulunan 2nci şamdan.....	23
Resim 3.5. Türbe Dış Görünüş.....	28
Resim 4.1. Kuzey cephesi.....	37
Resim 4.2. Cami batı cephesi bahçe kapısı ve minare.....	38
Resim 4.3. Doğu cephesi.....	39
Resim 4.4. Son cemaat mahalli platformu ve korkuluğu.....	39
Resim 4.5. Doğu cephesi uzaktan görünüm.....	40
Resim 4.6. Güney cephesi.....	41
Resim 4.7. Batı cephesi.....	42
Resim 4.8. Cami imam evi ilişkisi.....	42
Resim 4.9. İmam evi.....	43
Resim 4.10. Harim tavan.....	45
Resim 4.11. Harim tavan kirişlemesi detay.....	45

Resim	Sayfa
Resim 4.12 Silahtar ömer paşa camii revzen çizimi.....	46
Resim 4.13. Kadınlar mahfili ve harim giriş kapısı.....	47
Resim 4.14. Kadınlar mahfili.....	48
Resim 4.15. Kuzey cephe sivri kemer ve giriş kapısı görünüşü.....	49
Resim 4.16. Kuzey cephe sivri kemer ve giriş kapısı görünüşü.....	49
Resim 4.17. Kuzey cephe sivri kemer ve giriş kapısı iç görünüşü.....	50
Resim 4.18. Doğu cephe sivri kemer taban döşemesi.....	50
Resim 4.19. Kuzey cephesi sivri kemer iç görünüşü.....	51
Resim 4.20. Batı cephesi son cemaat mahalli.....	51
Resim 4.21. Kuzey cephesinde yer alan bahçe kapısı.....	54
Resim 4.22. Batı cephesinde yer alan bahçe kapısı.....	55
Resim 4.23. Son cemaat mahalline giriş kapısı.....	55
Resim 4.24. Harim kapısı.....	56
Resim 4.25. Güney cephe (doğu tarafı) pencere.....	58
Resim 4.26. Kuzey cephe pencere.....	58
Resim 4.27. Dikdörtgen formlu pencereler.....	59
Resim 4.28. Güney cephesindeki ahşap pencere kapakları.....	60
Resim 4.29. Üst pencereler (İç).....	61
Resim 4.30. Üst pencereler (Dış).....	61
Resim 4.31. Mihrap.....	63
Resim 4.32. Kabara detayı.....	64
Resim 4.33. Mihrap motif detayı.....	64
Resim 4.34. Minber yan görünüşü.....	66

Resim	Sayfa
Resim 4.35. Minber girişi ve köşk tavanı.....	67
Resim 4.36. Minber kapısı ve pencere kapağı çizimi.....	68
Resim 4.37. Minber.....	68
Resim 4.38. Minare.....	69
Resim 4.39. Minare ve külah.....	70
Resim 4.40. Son cemaat yeri çatısı.....	71
Resim 4.41. Kirpi saçak görünüşü.....	71
Resim 4.43. Cami ile imam evi ilişkisi.....	74
Resim 4.44. Cami ile imam evi ilişkisi.....	74
Resim 4.45. Cami batı cephesi bahçe girişi.....	75
Resim 4.46. İmam evinin batıdaki giriş kapısı ile ilişkisi.....	75
Resim 4.47. Dikme payanda üstü kalem işi ve lale motifleri çizimi.....	77
Resim 4.48. Kiriş üstü kalem işi detay çizimi.....	78
Resim 4.49. Harim tavanı kalem işi detayı.....	80
Resim 4.50. Son cemaat sivri kemer iç kalem işi detayı.....	80
Resim 4.51. Son cemaat giriş kapı tekrar eden motif detay çizimi.....	82
Resim 5.1. Mihrap (Batı) planı çizimi.....	105
Resim 5.2. Silahtar Ömer Paşa Cami ,kenar bordürleri ile tepelik kesiti.....	105
Resim 5.3. Minare çizimi.....	107
Resim 5.4. Pabuç.....	108
Resim 5.5. Minare içi.....	109
Resim 5.6. Tokat Mahmud Paşa Cami görünüşü.....	110

Resim	Sayfa
Resim 6.1. S.Ömer Paşa Camii doğu cephesi görünüşü(1980).....	116
Resim 6.2. Tavan görünüşü 1980 yılı görüntüsü.....	117
Resim 6.3. Güney cephesi.....	118
Resim 6.4. Batı Görünüşü.....	122
Resim 6.5. Minare Görünüşü.....	122
Resim 6.6. 1969 yılı fotoğrafları(Vakıflar Arşivinden).....	123
Resim 6.7. Batı Cephesi Taban ve Bahçe.....	124
Resim 6.8. Kapatılmış pencere izi 1969 yılı fotoğrafları(vakıflar arşivinden) pencereüst dışlık görünüşü.....	125
Resim 6.9. 1969 Yılı fotoğrafları(vakıflar arşivinden).....	126
Resim.6.10. Yan Nef(Doğu)Tavan Görünüşü.....	127
Resim.6.11. Kadılar Mahfili ve Harim Tavan.....	127
Resim.6.12. 1969 Yılı Fotoğrafları.....	128

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. Tokat ilinin Türkiye ve Dünya üzerindeki konumu.....	9
Harita 1.2. Tokat ili, ilçeleri ve komşularının konumlanışı.....	10
Harita 1.3. Erbaa ilçesi ve köyleri.....	11
Harita 1.4. Silahtar Ömer Paşa ve yakın çevresi.....	22

1. GİRİŞ

Çalışmanın ilk bölümünü oluşturan bu tanıtıcı kısımda çalışmanın amacı, kapsam ve çalışmada izlenen yöntem sunulmaktadır. Bunlar sırasıyla ve alt başlıklarında açıklanmıştır.

Amaç

Bu çalışmaya konu olan mimari eser Anadolu'da Beylikler Dönemi'nden yirminci yüzyıla kadar uzanan ahşap direkli cami inşa geleneğinin nadide bir örneği olan Silahtar Ömer Paşa Camii'dir.

Cami genel itibarıyla ayakta olup ve halen kullanılmaktadır. Çeşitli tarihlerde yapılan onarımlarda tahribata uğramış (sıvanmış, değiştirilmiş, yenilenmiş) ve yapının kimi elemanları zamana direnemeyerek yokolmaya yüz tutmuştur. Söz konusu cami, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 2117 sayı ve 10.01.1997 tarihli kararı ile tescil edilmiştir. (Bknz, Resim 1.1-1.2)

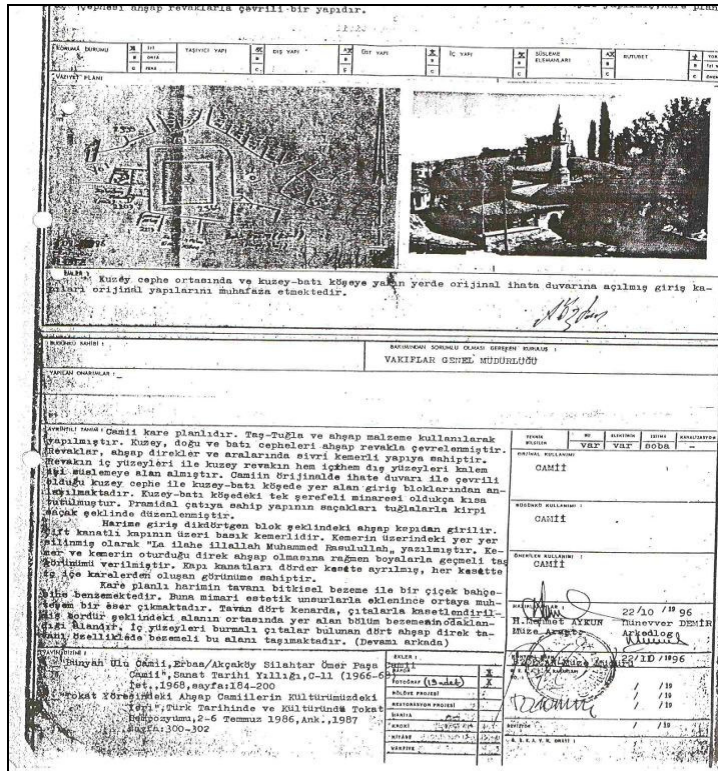
Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu zengin bir kültür mirasına sahiptir. Her köşesinde farklı zamanlara ve farklı uluslara ait sayısız eseri barındırmaktadır. Yüzlerce yıl çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan bu bölgede çok sayıda mimari miras bulunmaktadır. Bilindiği gibi tarihsel süreç içinde, Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda çok sayıda askeri, dini, ticari, eğitim, yönetim, sosyal ve kültürel gibi değişik amaçlarla yapılar inşa edilmiştir. Söz konusu yapıların pek çoğu devletin ileri gelen görevlerinde yer alan kişilerin inşa ettirdikleri eserlerdir. Bunların arasından en yaygın olanı hiç şüphesiz camilerdir.

Anadolu'da birçok tarihi yapının doğal afetlerin yanı sıra eğitim eksikliği, ekonomik yetersizlik, bakımsızlık, bilinçsizlik ve ilgisizlik gibi çok çeşitli nedenlerle tahrip olduğu ve/veya tahrip edildiği ve yok olma sürecine girdiği bir gerçektir. Halkın, tarihi bir eserin neden yaşatılması gerektiğini özümseyememesinden ve restorasyon

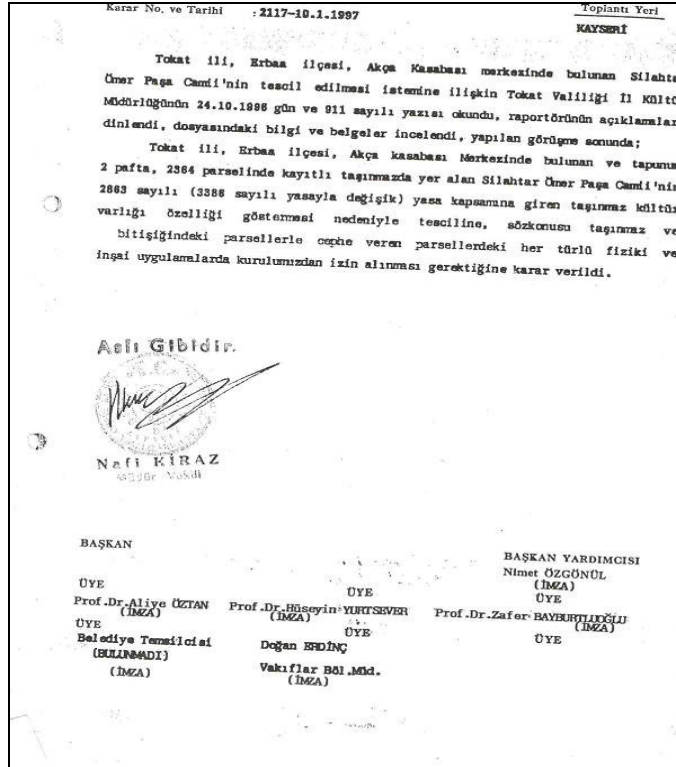
adı altında yapılan bilinçsiz müdahalelerden dolayı tarihi yapılarımız büyük tahribatlara uğramıştır.

Bu tahribatların doğal bozulmalardan daha çok, insan eliyle yapılan bilinçli tahribatlar veya bilinçsiz restorasyon uygulamaları sonucunda oluşmuş olduğu görülmektedir. Üstelik bu hatalı müdahalelerin birçoğu için artık geri dönüş söz konusu değildir.

Yapıldığı dönemin kültürel yapısından izler sunan, Silahtar Ömer Paşa Camii'nin, mimarlık ve sanat tarihimizin literatüründe fazlaca bilinmeyen ancak buna karşın taşıdığı mimari özellikler açısından korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekli olan bir yapı olması bu yapının tez konusu olarak seçilmesine neden olmuştur.

Resim 1.1. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 2117 sayılı ve 10.01.1997 tarihli kararı

Resim 1.2. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 2117 sayı ve 10.01.1997 tarihli kararı devamı

Eser, yapımından günümüze kadar geçen üç yüzyılı aşan süreçte, bir kaç kez onarım geçirmiştir. Bununla beraber, yapıyla ilgili bugüne kadar hazırlanmış herhangi bir restorasyon, ya da bir onarım projesine ulaşamamıştır.

Yapıyı benzer diğer camilerden ayıran nitelik son cemaat mahallinin biçiminden kaynaklanmaktadır. Son cemaat mahalli çoğu caminin sadece kuzey cephesinde konumlanırken, Silahtar Ömer Paşa caminde ise bu kısım yapının doğu ve batı cephelerini de sararak 'U' şeklini almıştır. Tarihi yapı, U biçimli son cemaat mahalline sahip çok ender rastlanan cami örneklerinden biri olduğu kadar mimari elemanları ve bezemeleri açısından da dikkat çekici özelliklere sahip ender bir yapıdır.

Bu sebeplerle eser, mimari açıdan U biçimli son cemaat mahalli ile ahşap direkli cami mimarisinde özgün bir yere sahiptir. Son cemaat mahallini çevreleyen ahşap çift merkezli teğet kemerleri süsleyen nadide renkli kalem işlerindeki motif ve renk zenginliği ise sanat tarihi açısından yapıyı daha da özel bir konuma taşımaktadır. Son cemaat mahallinin mimari biçimi ve renkli kalem işleri ile bu ender değerdeki tarihi caminin onararak yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması tarihi, kültürel ve mimari mirasımız açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Bu çalışmada; halen kullanımda olan ve tarihi önemi ile değer taşıyan caminin, kullanım devamlılığının sağlanması yapının bozulma sürecinin yavaşlatılması amacına yönelik öneriler sunulmaktadır. Çalışma kapsamında, Silahtar Ömer Paşa Camii'nin bugünkü durumu incelenmiş, fotoğraf, eskiz ve rölöve ölçüm ve çizimleriyle görsel olarak yapı belgelenmiş daha sonra da saha çalışması, kaynak taraması ve karşılaştırmalı analizlerden elde edilen bilgilerin yardımı ile tarihi yapının restitüsyonu hazırlanmıştır. Böylece ayrıntılı analiz ve restitüsyon kararları doğrultusunda restorasyon önerileri hazırlanmıştır.

Kapsam

Silahtar Ömer Paşa Camii'nin mevcut durumunu inceleme, görsel ve grafiksel belgeleme, restitüsyon ve restorasyon projelerinin üretilmesinde aşağıda verilen kaynaklardan yararlanılmıştır.

Birincil kaynaklar:

- Fotoğraflar.¹
- Vakıf beratı.²

¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü İnşaat ve Abide Şube Müdürlüğü Arşivinden temin edilen

² Silahtar Ömer Paşa Camii imamı Selahattin Aydın'dan temin edilen Vakıf Beratı

İkincil kaynaklar:

- Makaleler¹⁻²
- Alparslan Er-Rufai'nin Vakfiye³ si ile ilgili yazı
- Üçüncül kaynaklar
- Sözlü Kaynaklar⁴
- Alan çalışması

Çalışmanın Yöntemi

Silahtar Ömer Paşa Camii'nin tarihi, strüktürel ve mimari özellikleri incelenerek, yapının sorunlarının yanı sıra yenileme yoluyla gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde hizmet sunabilme potansiyeli değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda yapının mevcut durumu ve özgün konumuyla uyumlu restorasyon kararları geliştirilmiş ve bu kriterler ışığında restorasyon projesi önerisi oluşturulmuştur.

Çalışma sırasıyla literatür çalışması, saha çalışması ve bu kaynaklardan elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi ile rölöve ölçüm ve çizimleri, yazılı tanımlama, karşılaştırmalı analiz ve resititüsyon çalışmaları oluşturulmuştur. Bu bölümde çalışmanın metodolojisi ana hatları ile anlatılmış olup, izlenilen yöntemler her bölümün başında detaylı olarak açıklanmıştır (Bknz,Resim 4.1-4.2.1-5.1 ve 6.1)

¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü İnşaat ve Abide Şube Müdürlüğü arşivinden temin edilen

² Silahtar Ömer Paşa Camii imamı Selahattin Aydın'dan temin edilen Vakıf Beratı

³ Amasya ili Taşova ilçesine bağlı Alparslan Belediyesi'nden temin edilen Seyit Nuretin Alparslan Er-Rufai'nin Arapça Vakfiye si ve silsilenamesi yle ilgili vakıflar dergisinde. .
Yayımlanan yazı

⁴ Silahtar Ömer Paşa Camii imamı Selahattin Aydın, cami cemaati ve Akça Kasabası'nın . . .
. yaşlılarıyla yapılan gayri resmi görüşmeler,

Öncelikle Silahtar Ömer Paşa Camii çalışması ile ilgili literatür taramasıyla başlanmıştır. Ankara'daki Milli Kütüphane, Yüksek Öğretim Kurulu Kütüphanesi ve üniversite¹ kütüphanelerinde yapılan tüm taramalar sonucunda söz konusu yapı ile ilgili hiç bir yayına rastlanılmamıştır. İstanbul'da bulunan Başbakanlığa bağlı Devlet arşivlerinden Osmanlı Arşivi'nde de katalog taraması yapılmış olup; İbnü'l Emin tasnifinde 1544 numarada kayıtlı 1682 yılına ait Erzurum Beylerbeyi Silahdar Ömer Paşa masraf bilânçosu² dışında yapı ve banisi ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden hurafat kayıtlarının incelemesi için başvuruda bulunulmuş ancak bu konuda araştırma yapılamamıştır.³

Osmanlı Arşiv kayıtlarında bulunan masraf bilânçolarından XVII yy Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili araştırmalar sonucunda Silahdar Ömer Paşa ile ilgili olarak yapının inşa tarihinde Erzurum beylerbeyi olarak görevlendirildiği bilgisine ulaşılmıştır[Pamuk,2001].

Osmanlı Devleti nin toplumsal düzeni tarih içerisinde bir değişim içerisinde olduğundan Silahtar Ömer Paşa Caminin inşa edildiği 17.yy da da Osmanlı İmparatorluğunun iç karışıklıklarla uğraştığı ve idari mahiyette değişimler yaşandığı bilinmektedir.

1682 yılında Erzurum Eyaleti'ne tayin olan Silahdar Ömer Paşa'nın yapının banisi olma ihtimali yapının tarihi ve konumu bölümünde irdelenecektir.

¹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi

² Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç.Dr. Bilgehan Pamuk Araştırması

³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Hizmet Binasının taşınması arşivleri beraberlerinde getirmemeleri ve binlerce sayfa tutan hurafat kayıtlarına hızlı ve kolay ulaşım için dijital ortama geçirilmesi işi ihalesine çıkıldığı bu nedenle belirli bir süre bu kayıtlara ulaşılamayacağı ifade edilmiştir

İnternet arama motorları vasıtasıyla yapılan araştırmada ise il tanıtım rehberlerinde yapıya ait herhangi bir bilgiye rastlanmıştır³ . Bunun dışında internet ortamında yapıyla ilgili bilimsel değeri olan yazılı bir kaynağa da ulaşılammıştır. Tokat Şehir Kütüphanesi'nden Sadi Ünver'in¹ makalesi ile yine Yaşar Erdemir'in² derlediği sempozyum notları, ve Tokat Valiliği Kültür İşleri Daire Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden elde edilen fotoğraflar; tarihi camiye ilişkin yazılı, basılı ve görsel kaynakları oluşturmaktadır.

Literatür çalışmasının yanı sıra saha çalışması yapılarak tarihi bina yerinde incelenmiştir. Yapının restitüsyonuna ve restorasyon projelerine temel oluşturması bakımından yapı yerinde incelenerek vaziyet planı, plan, kesit, cephe ve detay eskizleri yapılmıştır.

Rölöve çizimleri için gerekli olan ölçümler klasik ölçüm yöntemi ile yapılmıştır. Ölçüm sırasında çekül, çelik şerit metre, gönye, ip, jalon ve su terazisi kullanılmıştır. Geleneksel yöntemle yapılan bu ölçümler, ayrıca yine tarafımızdan gerçekleştirilmiş bulunan kısmi “Total Station” ölçümleri ile de karşılaştırılmıştır.

Total station ölçümleri rölöve çizimlerinde belirtilmiştir. Arazide elde edilen bilgiler, belgeler ve çeşitli kaynaklardan ulaşılan bilgiler ışığında tarihi caminin restitüsyon projesi hazırlanmış. Sonuç olarak tarihi caminin fiziksel ve işlevsel sorunları araştırılarak bu yapıya yönelik restorasyon/müdahale kavramları üretilmiştir.

¹ Sanat Tarihçisi

² Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü

³ Caminin kuzeydoğu cephesini gösteren bir fotoğraf

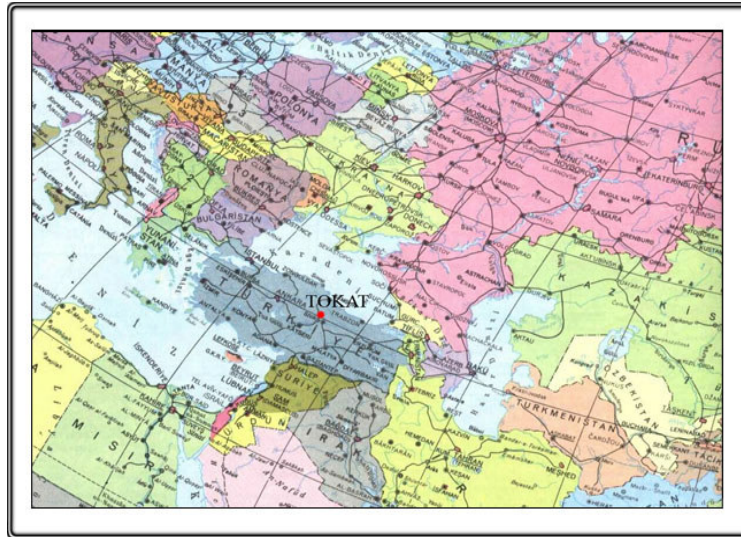
2.SİLAHTAR ÖMER PAŞA CAMİİ’NİN KONUMU VE YAKIN ÇEVRESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ İLE BÖLGENİN KISA TARİHÇESİ

2.1. Genel Olarak Çevresel Özellikler

Silahtar Ömer Paşa Camii bugün Tokat İli, Erbaa ilçesine bağlı Akça Köyü (Fidi) sınırları içinde yer almakta olup yapının konumu, yakın çevresinin genel özellikleri ve bölgenin kısa tarihçesi aşağıda belirtilmiştir.

2.1.1. Tokat ilinin konumu ve coğrafi özellikleri

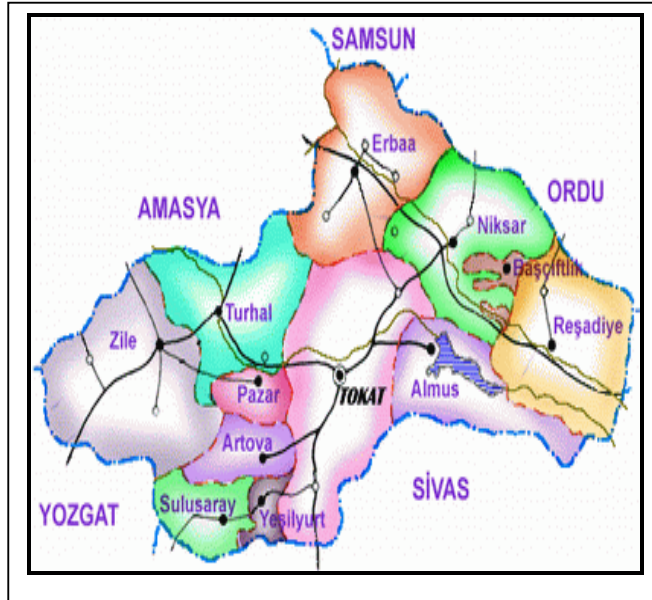
Tokat kenti Asya kıtası üzerinde, Küçük Asya olarak da adlandırılan Anadolu topraklarının kuzeyinde $39^{\circ} 52' - 40^{\circ} 55'$ kuzey enlemleri ve $35^{\circ} 27' - 37^{\circ} 39'$ doğu boylamları arasında yer almaktadır. Karadeniz Bölgesinin orta-iç kesiminde konumlanan yerleşme, Yozgat, Sivas, Amasya, Ordu ve Samsun illeri ile komşudur. Almus, Artova, Erbaa, Niksar, Reşadiye, Turhal ve Zile olmak üzere yedi ilçesi ve bunlara bağlı köylerle birlikte $9\,958\text{ km}^2$ 'lik bir alan üzerine yerleşmiştir [Türkiye İstatistik Kurumu,2007].

Harita 2.1.Tokat ilinin Türkiye ve Dünya üzerindeki konumu [Türkiye İstatistik Kurumu,2007]

İlin kuzeyindeki Canik dağlarının güney kesimlerinde, Kelkit ve Tozanlı vadileri arasında uzanan dağların bir bölümünde platolar yer alır. Tokat ilinde yer alan önemli yaylalar; Topçam Yaylası, Çevreli (Muhat) Yaylası, Dumanlı Yaylası, Selamen Yaylası, Kızılcaören Yaylası, Batmantaş Yaylası, Bozmalı Yaylası, Buğalı Yaylası, Çamiçi Yaylası olarak sıralanmaktadır[Tokat İl Yıllığı,2007].

Tokat ili topraklarının yaklaşık olarak % 48,8'i orman ve fundalıklarla, % 34,8'i ekili - dikili alanlarla, % 14,5'i çayır ve meralarla kaplıdır, % 1,9'u ise tarıma elverişsiz alanlardan oluşur. Ormanlar daha çok Almus, Reşadiye ve Niksar ilçeleri dolaylarındadır.. Bu yörelerde hakim bitki örtüsü bozkırlardan (step) oluşturmaktadır. Dağların ve ormanların geniş yer tuttuğu ilde değişik türlerde yaban hayvanları da yaşamaktadır.[Türkiye İstatistik Kurumu,2007]

Harita 2.2. Tokat İli, İlçeleri ve Komşularının Konumlanışı [Türkiye İstatistik Kurumu,2007]

2.1.2. Erbaa ilçesi konumu ve coğrafi özellikleri

Erbaa İlçesi Tokat iline bağlı olup, kuzeyden Samsun'un Çarşamba ilçesi ile Ordu ilinin Akkuş ilçesi, batıdan Amasya'nın Taşova ilçesi, doğudan Tokat'ın Niksar ilçesi, güneyden Tokat merkez ve güneybatıdan Turhal ilçesi ile çevrilidir. İlçenin üzerinde bulunduğu ovanın kuzeyinde; Canik dağı içerisinde değerlendirilen Karınca dağı, güneyinde Sakarat ve Boğalı dağları, doğu ve batısında da bu dağların uzantıları yer almaktadır.

Erbaa İlçesi Orta Karadeniz Bölgesi iklimi ile İç Anadolu Bölgesi iklimi arasında bir geçiş iklimi gösterir. Kuzey Anadolu'nun dağ silsilesi burada etkisini kaybettiğinden ve Yeşilırmak havzasının batısında rutubetli rüzgârlara maruz kaldığından ılıman bir iklim hüküm sürmektedir. Bu nedenle kışlar yağışlı ve ılıktır. Ayrıca burada Mikro Klimatik alanlara rastlanır.

Kelkit ve Tozanlı çaylarının birleşerek Yeşilırmak (İris) adını aldığını yerde verimli topraklar üzerinde kurulmuş bir ilçedir. İlçe toprakları, kısmen Tozanlı çayı olmak üzere özellikle Kelkit Irmağı boyundaki bir ova ile bunu çevreleyen dağlık yerleri içine alan 1111 km² lik bir sahadır [Türkiye İstatistik Kurumu,2007].

Harita 2.3. Erbaa ilçesi ve köyleri .[Tokat İl Yıllığı,2007]

2.1.3. Akça köyü'nün konumu, coğrafi ve genel özellikleri

Eski adı Fidi olan Akça Köyü Tokat ili Erbaa ilçesine bağlı olup, Erbaa-Amasya karayolu üzerinde, Erbaa'ya 8 km uzaklıkta yer almaktadır. Amasya-Erbaa karayolundan ayrılan yaklaşık 2 km'lik şose yolla köye ulaşılmaktadır. Taşova ilçesinden sonra 15 km , ana yoldan 2km uzaklıkta engebeli arazi üzerine kurulmuş yaklaşık 100 metre yarıçapında tüm yerleşimin konumlandığı bir köydür.

Resim 2.1. Akça kasabası genel görünüş

Köy oldukça eğimli ve tepelik bir arazi üzerine konumlanmıştır. Yaklaşık 500 dönümlük bir yerleşim alanı üzerine kurulan köyün etrafı ekili arazilerle çevrilidir. Bu tezin konusu olan Silahtar Ömer Paşa Camii de, köyün nispeten yüksek bir bölgesinde bulunmaktadır.

Kerpiç evlerin çoğunlukta olduğu köyde, delikli tuğlalı sıvası olmayan betonarme yapılar da bulunur. 2 katlı betonarme konut, belediye hizmet binası olarak kullanılmaktadır. Köy merkezinin bulunduğu tepelik alanın etrafı tarlalarla çevrilidir. Caminin giriş cephesinden geçen yolla, köyün güneyindeki tarlalara ulaşım sağlanmaktadır. Köyün karayolu ile bağlantısını sağlayan yol asfalt iken köy içi ve tarla yolları toprak yoldur. Yolların toprak ve bozuk olması nedeniyle kışın yağmurlu günlerde camiye araçla ulaşım sağlanamamaktadır.

Genel itibari ile köy bir tepenin üzerinde ve güneyden kuzeye oldukça eğimli arazi üzerinde yerleştiği halde, yapının bulunduğu yer batıdan doğuya doğru hafif meyillidir (yaklaşık %4). Bunun yanı sıra köyde yer yer günümüz malzemeleri ile yakın zamanda inşa edilmiş yapılar da görülmektedir.

Cami çevresindeki yapıların çoğunun 1939 ve 1943 yıllarında gerçekleşen depremler sırasında yıkılıp yeniden yapıldığı ifade edilmiştir. ¹ Köyde ki kamu yapıları ilköğretim okulu, sağlık ocağı ve Silahtar Ömer Paşa Cami dir.1600 nüfusu bulunan Akça (fidi) köyünün, 4 mahallesi bulunur. İlköğretim okulunda öğrenim gören ortalama 320 öğrencisi vardır. 2002 yılından bu yana belediye olmasına karşın, 2007 yılında alınan bakanlar kurulu kararı doğrultusunda yeniden köy olmuştur.

Tarım ve hayvancılık ile geçinen köy ahalisi tütün yetiştiriciliği ile geçimlerini sağlamaktadır.

2.2. Tarihçe

Silahtar Ömer Paşa Camii'nin yer aldığı bölge olan Tokat İli zengin bir tarihsel geçmişe sahiptir.

2.2.1. Tokat yöresinin tarihi gelişimi

M.Ö.3000 yıllarından başlayarak, 14 devlet ve birçok beyliğin yaşadığı ve egemen olduğu Yeşilırmak havzası içinde yer alan Tokat, Karadeniz kıyılarının dar ve nemli; İç Anadolu'nun geniş ve kuru alanlarından, dağ sıralarıyla kendini doğal olarak soyutlayan, geniş ve sulak vadiler ve geçitlerden oluşan bereketli alanların orta yerinde bulunmaktadır. Bu nedenle birçok medeniyetin yerleşim alanı olmuştur.

5400–3200–3000 Kalkolitik ve tunç çağlarından sonra büyük Hitit devletinin doğu federasyonuna bağlı birçok kentin Yeşilirmak'ın kolları Kelkit, Tozanlı ve Çekerek vadileri boyunca kurulması ile başlayarak Pers, Pontus döneminde doruğa ulaşan derebeylik düzeni; Tokat, Niksar, Zile ve Turhal'da en güçlü şeklini almıştır.

Bunların her biri yakın tepeler üzerinde kurulu kale, şato, tapınak ve köyleri ile başlı başına bir beylik durumunda idiler.

Havzanın coğrafi durumu ticaretin gelişmesine sebep olmuştur. İç Anadolu platolarını aşamayan “İyon” kültürü M.Ö. 6 yy'dan itibaren kolonistlerle birlikte Karadeniz'den pdemonion (Ünye) Samsun ve Tokat'a gelmiş güneydeki geleneksel “Kapadokya” ve doğudan gelen “Pers” kültürü ile kaynaşmıştır.

11. yy Danişment ve Selçuk Türklerinin siyasi üstünlükleri ile Maverâ ün-nehir'den gelen Türk İslam kültürü İç Anadolu'dan batıya doğru yayılarak 700 yıllık Bizans uygarlığına son vermiştir. Selçuklular zamanında Anadolu'nun 6. Büyük kenti olan Tokat 12. yy Haçlı ve Bizans ordularının, 1243 yılından itibaren de Moğol baskısında olmasına rağmen İlhanlı egemenliği sonuna kadar gelişmesini sürdürmüştür [Cinlioğlu,1999] 14. yy sonlarında ise Osmanlı topraklarına katılmıştır. Tokat işlek ticaret yollarından biri olan menzil yolu üzerinde bulunduğundan dolayı Anadolu'nun önemli üretim merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Bu bölgenin 1398 -1864 yılları arasında Rum Eyaleti olarak anıldığı ve 1864 yılında kabul edilen Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi ile Rum Eyaleti kaldırılmış yerine Sivas Vilayeti kurulmuştur. Rum Eyaleti'nin merkezi ilk önce Tokat sonra Amasya 1526'dan itibaren ise Sivas olmuştur. 17. yüzyılda kapladığı alan 82 500 km²'dir. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti idari haritasına göre yedi ili (Sivas, Amsaya, Çorum, Samsuni Sinop, Yozgat, Tokat) kapsar ve 10 sancaktan oluşurdu. Bunlar; Sivas, Amasya, Bozok (Yozgat), Divriği, Canik (Samsun), Arabgir, Çorum, Tokad, Zile ve Keskin'dir[Cinlioğlu,1999].

Resim 2.2. Sivas Beylerbeyliği Haritası (Rum Eyaleti)

1880 yılından Cumhuriyet dönemine kadar sancak olarak idare edilen Tokat, 1923 yılında şehir statüsü kazanarak tarihi gelişimine devam etmiştir[Aksulu,1987].

2.2.2. Erbaa ilçesinin tarihi gelişimi

Erbaa kelimesi, Arapça olup "dört" anlamına gelmektedir. Resmi kayıtlarda 18. yüzyılın başlarından itibaren Erbaa adının kullanıldığı görülmektedir. Bir ara bu kelime "Nevahi-i Erbaa" şeklinde kullanılmıştır. O dönemlerde Niksar Amasya arasında en önemli yerleşim birimleri ;Erek, Karayaka, Sonusa (Uluköy) ve Taşabat (Taşova) idi. Nüfus yönünden ancak birer nahiye büyüklüğünde ve aynı bölgede olmalarından hepsine birden Nevahi-i Erbaa yani "dört nahiye" deniliyordu. Hatta tahakkuk eden vergiler de Nevahi-i Erbaa olarak kaydediliyordu. H.1256/M.1840 da, Erbaa adıyla maruf dört nahiyenin (Erek, :Karayaka, Sonusa, Taşabat) vergisi 47, 243 kuruş olarak resmi evraka geçmiştir. Buna göre Erbaa; Erek, Karayaka, Sonusa ve Taşâbat'ın genel bir adı olmuş, dördü birden sanki bir kaza (ilçe) görünümünü almıştır. Hatta resmîyette Kaza-i Erbaa tabiri de kullanılmıştır. [Cinlioğlu,1999]

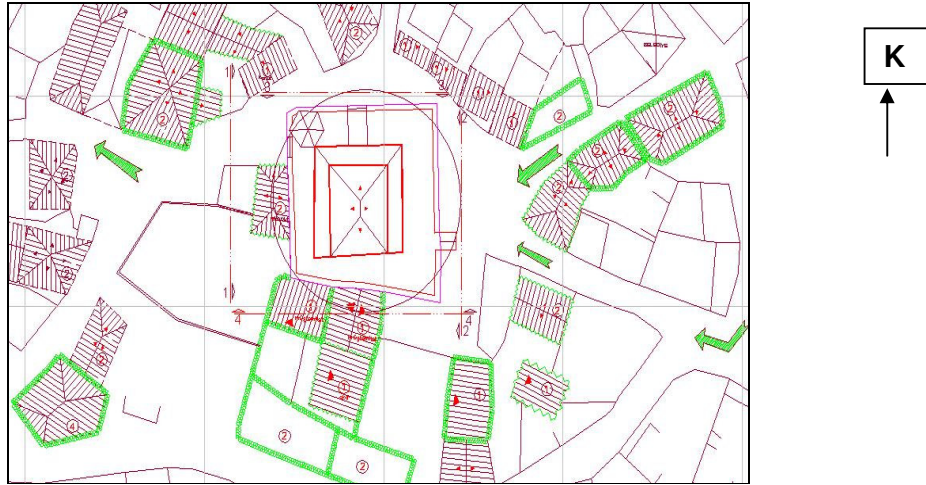
3.SİLAHTAR ÖMER PAŞA CAMİ

3.1. Yapının Adı

Silahtar Ömer Paşa Caminin bilinen başka bir ismi yoktur.

3.2. Yapının Konumu ve Yakın Çevre Özellikleri

Silahtar Ömer Paşa Camii, Fidi Köyü, yeni adıyla Akça Köyü merkezinde bulunan ve tapunun 2 pafta, 2364 parselinde kayıtlıdır.

Harita 3.1 Silahtar Ömer Paşa ve Yakın çevresi

Cami'ye kuzey cephesindeki, köy-tarla ulaşımını sağlayan yoldan giriş yapılmaktadır. İlk olarak 5 basamaklı merdivenle özgün nitelikte olan avlu kapısına ulaşılır. Avluya girişten güney istikametinde yaklaşık üç metre sonra son cemaat mahalli kapısına oradan da harim kapısına ulaşılmaktadır. Giriş aksı üzerinde, bahçe kapısı son cemaat kapısı ve harim kapısı olmak üzere 3 özgün kapı bulunur.

Yapının doğu kısmı boştur. Bu cephede çınar ağacı bulunmaktadır. Güney cephesinde ise bitişik nizamda inşa edilmiş müstemilat ve ahırlar bulunur. Batı kısmında ahşap imam evi, kuzeyinde ise köyün ortasından geçen tek yol bulunur.

3.3. Yapının Tescil Durumu

Silahtar Ömer Paşa Camii 10.01.1997 tarihinde 2117 karar numarası ile Kültür Bakanlığı Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir.

3.4. Yapının Banisi ve Tarihçesi

Caminin taşıdığı isim dolayısıyla banisinin Silahtar Ömer Paşa olduğu düşünülmektedir. Yapının yapılış tarihini ve kim tarafından yaptırıldığını kesin olarak ortaya koyan bir kitabesi bugün için mevcut değildir.

Konu ile ilgili olarak araştırmalarda bulunmuş olan Yaşar Erdemir (1987) Silahtar Ömer Paşa Camisinin 1688 yılında yapıldığını kaydetmiştir [Erdemir,1987]. Söz konusu yayında Caminin son cemaat kapısı üzerinde gerilmiş olarak 1940 lı yıllarda geyik derisinden –büyük olasılıkla caminin kitabesi olan- bir yazı bulunduğu ifade edilmektedir¹. Ancak bahsi geçen deriden günümüzde herhangi bir iz bulunmadığı gibi bu hususu doğrulayan herhangi başka bir kaynak da yoktur.

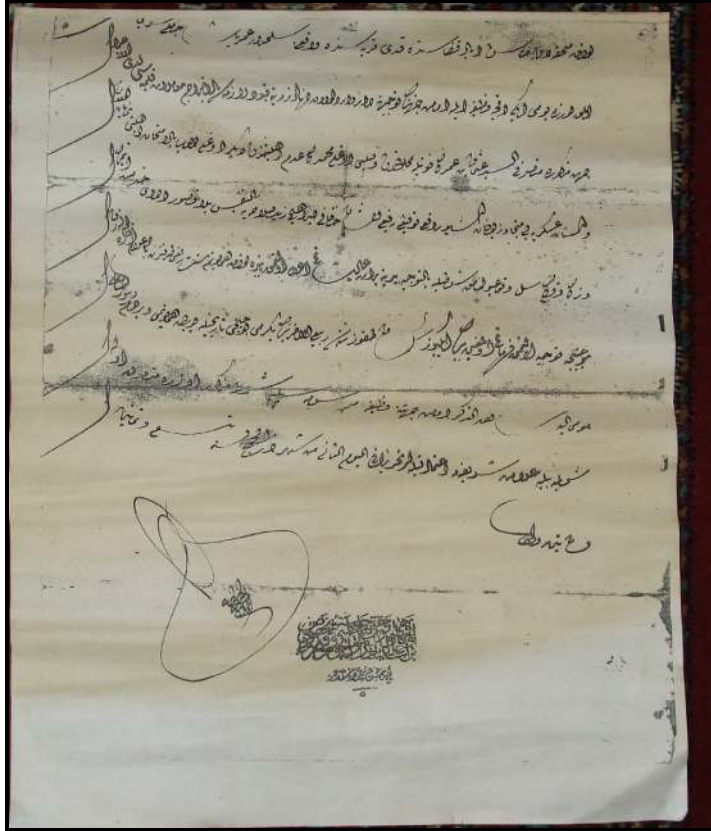
Bunula beraber caminin yapım tarihine ve banisine yönelik değerlendirme yapabilecek 3 kaynak bulunmaktadır. Bu belgeler;

Camide bulunan vakıf beratı ve camiye Silahtar Ömer Paşa tarafından hediye edildiği belirtilen şamdanlar üzerinde bulunan yazılar ve Silahtar Ömer Paşa'nın o dönemde yapmış olduğu masraflara ilişkin bilanço kayıtlarıdır.

3.4.1. Vakıf beratı¹

Silahtar Ömer Paşa Camii'nin yapılış tarihini ortaya koyan belgelerden birincisi; camide bulunan vakıf beratıdır. Osmanlıca ifadelerle yazılmış olan bu belge camide titizlikle korunan özel dosyalar arasında muhafaza edilmektedir. Söz konusu belgede

tarihi yapının asıl sahibi Silahtar Ömer Paşa, öldükten sonra vakıf yönetiminin kimlere nasıl bırakılacağı ve nasıl idare edileceği konusunda yazılı şartları içeren açıklamalar yer almaktadır. Resim 3.1 de görülen vakıf beratında yer alan yazı aşağıdaki gibidir.

Resim 3.1. Vakıf Beratı

Osmanlı devleti teşkilatında bazı vazife, hizmet ve memuriyetlere, tayin edilenlere vazifelerini icra salahiyetini tevdi etmek üzere, padişahın tuğrası ile verilen mezuniyet veya tayin emirleri

1. Evkâf-e mülhakaden Taşabat kazasından, Fidi karyesinden vakıa Silahtar Omer Paşa Cami-i Şerif-i

Yöremiz (mülhakaden) vakfı olan Taşabat kazasının Fidi köyünden Silahtar Ömer Paşa Camii Şerif-i dir.¹

2. Olmak üzere yevmiye iki akçe vazife ile imamet cihetine tevcihine dair olmak üzere, kuyudat-ı lazım olmak üzere bil ihtiram muamelet-i kalemiyeye ledil emir

Söz konusu vakfın yazı işlerine günlük iki akçe para ile çalıştırılmak üzere imamlık görevi verilmesi için emir verildi.¹

3. Cihetine mezkure mutasarrıf-ı esseyid-i Osman bin ademi ehliyetinden, diğer oğlu olup, bil imtihan ve ehliyet numayan olana

Vazifeli olan kişi Osman oğlu Ömer'in ölmesiyle boşalan makamın yerine bakacak büyük oğlu Muhammed bu işi yapacak yetenekte olmadığından yerine diğer oğlunun getirilmesi uygun görülmüştür.¹

4. Ustad-ı askeriye mütecaviz olan iş bu refik-i tevki-i refuuşşan hakani olan ziğr-i selahiyes-i bin nefis-i bilâ kusur hizmet-i itimat etme kayd-u ve din

Söz konusu göreve getirilecek diğer oğlu (küçük oğlu) askerlik görevinde olduğundan bu görev kendisine gıyabında verildi. Yetkililer tarafından imza altına alındı.¹

5. Kusur-u tekasul-u kabul-u vuku bulunmak şartıyla bi tevcih-i yerine berat-ı alî şan-ı iğta olunmak üzere humayyunumu müsteşarlığım tarafından bilâ kusur verdim.

Vakıf müsteşarlığı (en yüksek memuru) tarafından bu görev tembellik yapmamak kaydıyla kendisine verilmiştir.¹

6. Mucibince tevcih olunmak ferman-ı olmağı bin iki yüz seksen dokuz senesi rebu-ul ahirinin yirmi üçüncü tarihi ile bu berat-ı humayyunumu verdim.

Yukarıdaki açıklamalarla kendisine verilen görev hicri bin iki yüz seksen dokuz, (H. 1289/ M. 1878) senesinin rebu-ul ahir ayının yirmi üçüncü günü bu berat

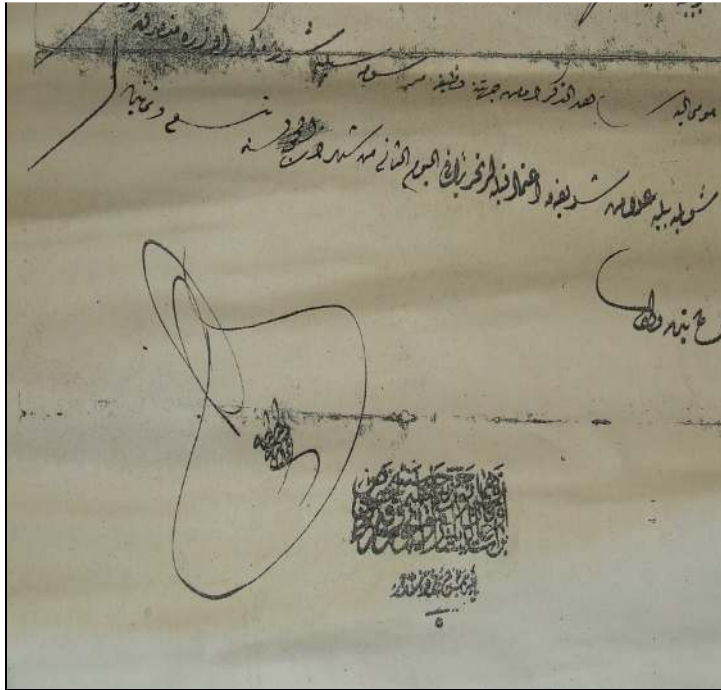
düzenlenmiştir, yazılmıştır veya kendisine verilmiştir.¹

7. Numaaleyh-i bad-el zikr-i cihet-i vazife-i su-i tekasul şurut-u mezkurlerde mutasarrıf olan evvel-i şöyle biline ilan-ı şerefim-e itimat kılınan

Görev verildiği tarihten itibaren bu göreve sadık kaldığı ve verilen güvene layık olduğu sürece görev kendisine verilmiştir. Başka hiç kimse karışamaz.¹

8. Tahriren fil yevmus şan-ı min şehir-i zilhicce sene tissa ve semaniye ve semaniye ve elif

Tarih zilhicce ayının ikinci günü sene dokuz, sekiz ve bir.¹

Resim 3.2. Vakıf Beratı

Belgenin eski ve yazılarının silik olmasının yanı sıra Osmanlıca ifadelerin yer aldığı ve oldukça süslü Arapça harflerle yazılan beratte tarihler rakam yerine yazıyla ifade

edildiğinden dolayı belgenin okunması ve açıklanması sırasında zorlanılmıştır.

Beratın düzenlendiği tarihi belirten son satırda, sene rakam yerine yazıyla bir, sekiz ve dokuz olarak ifade edilmiştir. Burada işaret edilen tarih 1089 veya 1889 olabilir. 1889 tarihinin ne hicri yıla ne de rumi yıla uyması mümkün değildir. Caminin yapıldığı dönemde Osmanlı ülkesinde miladi takvim kullanılmadığına göre söz konusu tarih hiç kuşkusuz hicri bir tarih olmalıdır. Bu yazılış ve ifade ediliş tarzına bakarak zikredilen tarihin büyük ihtimalle hicri bin seksen dokuz (1089)², miladi bin altı yüz yetmiş sekiz (1678) tarihine işaret ettiği düşünülmektedir.¹

3.4.2. Şamdan yazıları

Tarihi yapının yapım yılına işaret eden diğer bir kanıt ise; camiye Silahtar Ömer Paşa tarafından hediye edilen iki adet şamdanın üzerinde bulunan yazıdır. Rölyef tekniğinde ve Arapça harflerle yazılan kitabe bu çalışmada caminin tarihlemesinde ikincil derecede bir belge olarak kabul edilmiştir. Bu kitabede -tam okunamamakla birlikte- Arapça yazıyla H. 1080 (M. 1670) tarihi ifade edilmektedir. Bu tarih büyük ihtimalle caminin yapım tarihiyle ilgilidir. Yukarıda açıklanan vakıf beratında belirtilen düzenleme ve görevlendirmelerin belirlendiği H. 1089 (M. 1678) tarihiyle yakın bir döneme işaret etmektedir.

1. Kad vakfe hazel şamdan -u Ömer Paşa
2. Yester Allahu fiddareneyn ma yeşa-ı
3. El camii-ül şerif-i fi karyet-i Fidi
4. Tarih; sene; semaniye ve elif

Resim 3.3 Tokat Mevlevihanesinde bulunan 1nci Şamdan

Resim 3.4 Tokat Mevlevi hanesinde bulunan 2nci Şamdan

Silahtar Ömer Paşa Camii şerif-i şamdan kitabesinin günümüz Türkçesiyle açıklaması

1. Ömer Paşa tarafından bu şamdan camiye vakfedilmiştir (Hediye edilmiştir)
2. Hayırlara vesile olması dileğiyle Allah onun her iki dünyada dilediğini versin (Sırlarını bağışlasın)
3. Bu camii şerif Fidi Köyündedir.
4. Tarih; sene zor okunan kitabede Arapça ifadesiyle bin ve sekiz kelimeleri yazmaktadır. Bu şekliyle bin sekiz veya bin seksen diye okuyabiliriz. Her iki şekliyle de hicri takvimde açıklanan tarihlerdir. Eğer hicri bin sekiz tarihi olarak kabul edersek söz konusu şamdanın miladi bin altı yüz yılında camiye hediye edilmiş olduğunu kabul etmiş oluruz. Eğer bunu kabul etmeyip hicri bin seksen olarak kabul edersek miladi bin altı yüz yetmiş yılında Ömer Paşa tarafından camiye hediye edilmiş olduğunu kabul etmiş oluruz ki bu tarih akla daha uygun olup vakıf beratı ile de çağdaş olmaktadır.

3.4.3. Yapının banisi, yapının niteliği ve yapının inşa tarihi hakkında genel değerlendirme ve sonuç

Yapının yapım tarihi ile ilgili daha net bir sonuca ulaşmak için Silahtar Ömer Paşa'nın kimliği ve yaşadığı dönem ile ilgili bir araştırma yapılması uygun bulunmuş olup sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Köy halkından edinilen bilgilere göre tarihi camiye adını veren Silahtar Ömer Paşa yöreye askeri ve güvenlik amacıyla devlet emini olarak tayin edilmiş bir kişidir ve miladi 1700 lü yıllardan evvel ölmüştür.

Osmanlı arşiv kayıtlarına bakıldığında da Koca Hacı ve Öküz lakapları ile anılan bir Ömer Paşa'nın bulunduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Ancak Ömer Paşa'nın ne zaman ve nerede doğduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Enderun'da yetişerek silahdarlık mevkiine kadar yükselen Ömer Paşa'nın H. 1074 (M. 1664) yılında aldığı vezirlik payesi ile ilk görev yeri olan Mısır Beylerbeyliği'ne atanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu görevinde H. 1077 (M. 1667) de azledilinceye kadar yaklaşık 3 yıl kalmış daha sonrada iki yıl mazul olarak beklemiştir. H.1079

(M.1669)da Diyarbekir Beylerbeyliği'ne atanmış ve H. 1082 (M. 1672) e kadar bu görevinde kalmıştır. H.1083 (M.1672) de Erzurum valiliğine M.1675 de Van Valiliğine M.1677 de Bağdat valiliğine tayin edilmiştir. Bir yıl kadar görev almayı bekleyen Paşa M.1682 senesinde ikinci defa Erzurum'a tayin edilmiş olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti nin XVII yüzyılda klasik dönemden farklı hususiyetler içerdiğine dair dönemin kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır.' İşte 1682 yılında Erzuruma tayin dilen Silahtar Ömer Paşanın tayin hükmünden yaklaşık 8 ay sonra Erzurum eyaletine ulaştıktan sonra iki ay boyunca bütün harcamalarını Devletlü Paşa Efedimiz Hazretlerinin vaki olan mesarifatıdır müfredattan zikr olunur' adı altında kaydettirmiştir¹. İşte Silahtar Ömer Paşa'nın Erzurum Beylerbeyi olarak atanması

Üzerine hemen görev yerine gitmemesi hususu paşanın kalabalık maiyetiyle birlikte ağır kış koşullarının hüküm sürdüğü İstanbul'da kalmak zorunda kaldığı ve ancak kış mevsiminin sonunda ulaşımın ve şartların uygun hale gelmesi üzerine maiyeti ile birlikte görev mahalline geçtiği düşünülmektedir. Bununla birlikte Paşa tayin emrini müteakip mutad olduğu üzere maiyetindeki mütesellimini kendisi gelinceye kadar işleri yürütmesi için Erzurum'a göndermiş olması da kuvvetle muhtemeldir Paşanın Erzurum'a ulaştıktan sonra ki iki ayın bilânçosunu kaydetmiş olmakla birlikte geçtiği yerlerde'ki harcamaları bulunduğu yerin idari heyetiyle birlikte yaptığı ve bunu defterlere kaydetmediği de bilinmektedir. İlk tayin edilen sadrazamlara borç mahiyetinde yüklü bir ödemenin de yapıldığı bilinmekle birlikte tüm bu koşulların yapının inşasını finanse edecek argümanları oluşturduğu da düşünülebilmektedir. Ömer Paşa 1684'de Bağdat valiliğine getirilmişse de kısa bir süre sonra azledilmiştir. Azlinden sonra 1687 yılında üçüncü defa Bağdat 1688 de ikinci defa Diyarbekir 1690 da ikinci defa Van ve 1690-91 de ise üçüncü defa Erzurum Valiliğine atanmıştır. Ömer Paşa Van dan yeni görev yeri Erzurum a gelirken Elmalı Kazasında vefat etmiştir[Pamuk,2001].

Paşanın görevde bulunduğu yerlerde hakkında olumsuz bir kayıtle karşılaşılmaması 1675 yılında H.G.Mayer tarafından neşredilen Şikâyet Defteri'nde pek çok Ehl-i örf taifesi hakkında Divan-ı Hümayun'a şikâyetler olmuşsa da Ömer Paşa hakkında herhangi bir şikâyete rastlanmaması ve sık sık farklı yerlere tayin edilmiş olması Ömer Paşa'nın o dönem Osmanlı topraklarında gelişen karışıklıkların ve meselelerin çözümlenmesinde merkez tarafından memur edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Paşanın İstanbul'dan ayrılma tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Anadolu'nun İstanbul –İzmit-Adapazarı-Bolu-Çakırı-Amasya-Tokat-Karahisar-şarki-Gümüşhane-Erzincan-Erzurum güzergahını takip ederek, 30-40 günlük bir yolculuktan sonra Erzurum'a vasil olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Paşanın maiyetindeki kişileri kendi gitmeden önce bölgeye göndermiş olması da ve bu kişilerin de mevsim koşulları nedeniyle ya da bilhassa görevlendirme için bu yörede bulunup bölgede gelişen sorunların çözümüne katkıda bulunduğu da düşünülebilir.

Konu bu bilgiler açısından değerlendirildiğinde yapının vakfiye beratının tarihi yaklaşık olarak Sultan 4. Mehmet zamanına denk gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu nun duraklama dönemine denk gelen bu yıllarda Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın öldürülmesi (M.1683) ile de gerileme dönemine girilmiş olup aynı tarihlerde Anadolu'da pek çok isyan olayı söz konusudur. Bu olaylar içerisinde en önemlilerinden birisi de 1656 yılında Sultan Ahmet Meydanı'nda suçluların bir çınara asılmasıyla son bulan Vakayi Vakvakiye (Çı-nar Vak'ası) olayıdır.

XVII yy de etkili olan celali isyanları ve eyalet isyanlarından bu yörede de ayaklanmalara yol açtığı ve Silahtar Ömer Paşa'nın da bu olayların üzerine bu bölgelerde de görev yapmış olacağı düşünülebilir. Bilindiği gibi celali kelimesi Yavuz döneminde Yozgat ve çevresinde ayaklanan "Bozoklu Celal" adından gelmektedir. Bundan sonra Anadolu'da meydana gelen ayaklanmalara 'Celali İsyanları' adı verilmiştir. Bu nedenle de ayrı ayrı dönemlerde meydana gelmiş olan Celali İsyanları'nın farklı özellikler gösterdiği söylenebilir.

Celali İsyanlarından bilinen başlıcaları aşağıda belirtilmiştir;

1. Erzurum beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa 1622'de yeni bir ayaklanma başlatmış olup bu ayaklanma ancak 1627'de bastırılabilmiştir.
2. Sultan I. İbrahim döneminde (1640-1648) Sivas Valisi Vardar Ali Paşa ve Isparta yöresinde Kara Haydaroğlu ile Katırcıoğlu ayaklanmaları çıkmıştır. Ama Osmanlı Devleti, ayaklanmacılara karşı siyasetini belli ölçülerde değiştirmiş ve onları denetim altına alma yolu kullanılmıştır. Katırcıoğlu, Karaman Beylerbeyliği'yle ödüllendirilerek etkisiz hale getirilmiştir.
3. 1658'de ayaklanan Abaza Hasan Paşa'ya da devlet görevi verilmiştir.
4. Anadolu'da 17. yüzyıl ortalarından sonra görülen yerel Celali toplulukları da II. Viyana Kuşatması'ndan sonra Avusturya ve müttefiklerine karşı yürütülen savaşlarda asker olarak orduya alınmıştır.

Bu bölgedeki ayaklanmalar konusunda daha fazla bir tarihi yazılı kayıt bulunmamaktadır. Bir başka anlatımla Akça Köyü'nde bir isyan veya başkaldırı olduğuna dair bilgimiz yoktur. Ancak planlı ve bilinçli bir başkaldırı olmasa da devletin genel gidişatından, parasal sıkıntıdan ayrıca Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın da öldürülmesi gibi devletin karışık durumundan etkilenerek oluşan bir isyan olması da muhtemel gibi görünmektedir. Çünkü bugün köyde caminin yapılışı ile ilgili olarak anlatılan hikâyede de yanlış karar veren ve hırsızlıkları olmamış gibi gösteren bir kadının köy ahalisi tarafından öldürülmesi ve artık kadısız yönetilmek istediklerini anlatan bir hikâye söz konusudur. 17.yy de Anadolu'da görülen ayaklanmaların sebepleri olarak gösterilen yeteneksiz devlet adamlarının başa geçmesi, rüşvet iltimasın rol oynaması, yeniçerilerin ve süvarilerin disiplinsizliği haksızlıkların önlenememesi, halkın parasal gücünü yitirmesi gibi sebeplerle örtüşmektedir.

Bugün Akça (Fidi) Köyü'nde geçen bu olaya ve yapıya baktığımızda akla başka olasılıklar da gelmektedir. Bu nedenle burada bahsedilen durum yalnızca dürüst davranmayan bir kadı ile ilgili olmamalıdır. Silahtar Ömer Paşa Cami de görülen U şeklinde ki son cemaat mahali bu yapının özgün halinde bir camiden ziyade bir tekke

veya zaviye yapısı olma olasılığını düşündürmektedir. Yörede kökeni dini mezhep çatışmalarına dayanan isyanlar da düşünüldüğünde burada bir zaviye bulunması kuvvetli bir olasılık olarak belirlemektedir. Bugünkü bilgilerimize göre Tokat Yöresinde 14. yüzyılda inançlara göre tekkelerin varlığı söz konusudur. Bunlar 3 ana gruptur. Söz konusu Abdallar, Ahilik ve Bektaşilik gruplarının inancına yönelik özel tekkeler bulunmaktadır.

Günümüzde Akça (Fidi) Köyü'nde Silahtar Ömer Paşa Camii'den başka ibadet için kullanılmakta olan ve camiden 200–250 m uzakta türbe olarak ifade edilen bir yapı bulunmaktadır. Bu türbe içinde kadın erkek namaz kılma bölümleri de ayrı ayrı bulunmakta olup köy ahalisi camiden çok bu türbede namaz kılmayı yeğlemektedirler. Ayrıca yapının iç duvarları da yakın bir zamanda yapıldığı veya yenilendiği düşünülen renkli kalem işleri ile süslenmiştir. Yapı dışı görünümü itibarı ile sade olup, iç duvarları niteliksiz bir işçilik ürünü sergilemektedir. Bu türbe yapısının bir ibadet mekânı olarak kullanılması durumu da bizlere burada bir Bektaşî inancı hatırasını düşündürmektedir.

Resim 3.5. Türbe Dış Görünüş

Konu bu yönlerden değerlendirildiğinde ise Akça (Fidi) Köyü'nde 13.yy yapısı olan bir zaviyenin bulunduğu bilgisine ulaşılmaktadır (“Ayrıca Tokat’ın Niksar Kazasına (şimdi Erbaa’ya) bağlı Fidi Köyü vardır. Bu köy Selçuklu devrinde Ahi Ahmet Nahcivani tarafından biri Niksar’da, diğeri de adı geçen köyde olmak üzere açılan iki

zâviyenin mesarifini karşılamak üzere vakfolunmuştur. Sevval ortasi 690.H. 9 Aralık 1291 M. Tarihli vakfiyesi vardır.” . Daha da ilginç olan durum köylülerin anlatmış olduğu rivayetin aynı kaynaktaki ifade ile teyid edilmesidir (“vaktiyle bu köyün hudutları içinde Kavacık ye Izan köyleri kurulmuş, zamanla bu iki köy arasında sınır ihtilâfi da yüz göstermiştir. Bu anlaşmazlığın halli için köye Kadı getirilmişti. Kadı hudutları mahallinde tesbit etmeye çalışıyordu”)[Yıldırım,1965].

Sonuç olarak, yukarıda söz edilen gerekçeler dolayısıyla bu yapının ilk olarak Selçuklu Dönemi’nde (M. 9 Aralık 1291) bir zaviye olarak inşa edilmiş olma olasılığı çok yüksektir. Ancak yöredeki başkaldırı ve kadının öldürülmesi nedeniyle; sorunun çözümü için zaten bu yol üzerinden Erzurum’a gidecek olan ¹

Ömer Paşa’nın bu sorunun çözümü için görevlendirildiği ve caminin inşasını başlattığı ya da esaslı bir onarımla ayağa kaldırılmış olma olasılığı yüksektir. Dolayısıyla vakıf beratındaki M. 1678 tarihi ile şamdanlarda yazılı olan M. 1670 tarihleri caminin tarihçesi ile yakından ilgili olup; Silahtar Ömer Paşa Camii’nin on yedinci yüzyılın sonu ile on sekizinci yüzyılın başlarındaki bir tarihte yapılmış veya camiye dönüştürülmüş olması mümkündür.

Caminin giriş kapısına Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından asılan tanıtım levhasında günümüz Türkçesi ile camiin on sekizinci yüzyılda yapıldığı ve Selçuklu süsleme sanatının on yedi ve on sekizinci yüzyıl süsleme sanatının ruhuyla birleştiği ifadesi yazılmıştır. Bu durum ortaya koyduğumuz tarihi bilgileri doğrular niteliktedir.

4.YAPININ DURUMU VE TANIMLAMASI

4.1 Çalışma ve Ölçüm Yöntemi

Silahtar Ömer Paşa Camii'ne ilk olarak 28.10.2006 tarihinde yerinde inceleme yapmak üzere gidilmiş olup yapının bahçesi, giriş kısmı, harim bölümü, son cemaat yeri ve tavanları detaylı olarak incelenmiştir. Aynı çalışma kapsamında yapının bulunduğu köy ve yakın çevresinin daha iyi tanınması amacıyla köydeki diğer yapıları ve Erbaa ilçesindeki camileri kapsayan bir gezi yapılmıştır. 29.10.2006 ve 2-3.11.2006 tarihlerinde yapının belgeleme amaçlı rölöve ölçümleri yapılmıştır. 1/50 ölçekte rölöve çizimleri için gerekli olan ölçümler üç kişilik bir ekibin yardımıyla klasik yöntemle yapılmış ayrıca bu ölçülerin doğrulanması amacıyla yapının olanak veren bölümlerinde fotogrametrik ölçümler de yapılmıştır.

Ölçüm sırasında çekül, çelik şerit metre, ip, jalon ve su terazisi kullanılmıştır. Su terazisi kullanılarak yapının iç ve dış tüm cephelerini çevreleyen +0,00 hattı belirlenmiştir. Ancak 0,00 kotu, camii içinde +20 cm yükseltilerek bu hat cami içine çepeçevre taşınmıştır. Rölöve çalışması sırasında plan, kesit ve cephe çizimleri hazırlanırken bu çizgi referans alınmıştır.

Yapı dışında ölçüm yaparken, çevre yapılardan 3 adet köşe noktası poligon olarak kabul edilmiştir. Bu poligon noktaları üçgenleme metodu ile birbirine bağlanarak ölçümleri alınmıştır. Plan çizimi için, +0,20 hattı üzerinden, saat ibresi yönünde sürekli okuma yapılarak (running measurement) çelik şerit metre yardımıyla yatay ölçüler alınmıştır. Ayrıca mekân içinde çeşitli referans noktaları (duvarların başlangıç ve bitiş noktaları ve düşey taşıyıcıların köşeleri gibi) belirlenerek ve bu noktalardan çapraz ölçüler alınarak plana işlenmiştir.

Harim kısmı için belirlenen +0,20 hattı kadınlar mahfiline taşınarak su hortumu ve ip yardımıyla +3,00 hattı belirlenmiştir. Bu kattaki okumalar da sürekli okuma yöntemiyle yapılarak yatay ölçüler tamamlanmıştır. Düşey ölçüler belirlenirken dışta 0,00, içte ise +0,20 ve +3,00 düzlemleri esas alınarak okunmuştur. Kesitlerde eş

yükselti çizgilerinden şerit metre, ip, jalon ve çekül yardımıyla yatay ve düşey ölçüler alınarak ölçümler tamamlanmıştır. Ölçüm işlemi ile birlikte, Yapıda oluşmuş bozulmalar, önemli detayların yerlerine ilişkin notlar alınmış ve eskizler üzerine işlenmiştir. Ayrıca, arazide bulunan süre içerisinde cami imamı, cami cemaati ve köylülerden yapı ve çevresi ile ilgili bilgi alınmıştır.

Doğu cephesindeki yoğun bitki örtüsü temizlenemediğinden dolayı bu bölümde fotogrametrik ölçüm yapılamamış ve detaylar için büyük oranda eskiz çalışmaları ile yetinilmek zorunda kalınmış olup yalnızca klasik yöntemle ölçümler yapılmıştır. Ayrıca yapının batı cephesi ile karşısında bulunan imam evi olarak kullanılan yapı arasında kalan kısma kullanılmayan eşyalar bırakıldığı için bu cephenin ölçümü sırasında zorlanılmış ancak temizlenme sonrasında ölçümler tamamlanabilmiştir.

Fuji Finepix marka ve S5600 model dijital fotoğraf makinesi yardımıyla tarihi yapıya ilişkin detaylar yaklaşık 1200 adet fotoğraf karesi ile görsel olarak belgelenmiştir. Genel olarak yapının fotoğraflandırılmasında mesafelerin kısa olması nedeniyle perspektif etkisi yeterince azaltılamamıştır. Yine aynı nedenden dolayı detaylar fotoğraflarda parçalı çekilmiştir. Fotoğrafların numaraları ve bakış noktaları çıkarılan eskizler üzerinde işaretlenmiştir.

Klasik yöntemle yapılan bu ölçümler, total station reflektörsüz cihazı yardımıyla alınan değerlerle karşılaştırılmıştır. İnsan hatasını en aza indirdiği varsayılan total station reflektörsüz cihaz, belirlenen röper noktalarını x,y,z koordinatları şeklinde okumaktadır. Yapının çevresi, cepheler, çatı, şerefe, minare ve alem gibi ulaşılması ve ölçümü güç olan mimari öğelerin ölçümü için reflektörsüz Topcon marka cihazdan yararlanılmıştır.

Ancak total station ölçümlerinde küçük mekânlarda nokta atama konusunda sıkıntılar yaşandığından dolayı, iç mekân ölçümleri total station cihazıyla yapının konturu ortaya çıkarılmış, klasik yöntemle ise detaylı çalışmalar yapılmıştır. İç mekânda yapılan okumalarda, mekânı tariflemeye kolaylık sağlayacak, referans noktaları atanmıştır. Örneğin 19 metre uzunluğundaki harimde, cihaz mekânın orta kısmına

yerleştirilmiş ve bulunduğu yeri 0,00 olarak kabul etmiş ve atanan noktalar bu koordinata göre çalışılmıştır. Total station cihazı ile yapılan ölçümler sırasında atanan noktalar ve koordinatlarına ilişkin bilgilere Çizelge 4.1 de yer verilmiştir.

Çizelge 4.1 Total station ile alınan noktalar

Nokta no	Y	X	Nokta no	Y	X
1	5294.25	5086.57	2	5290.05	5091.88
3	5278.09	5091.73	4	5276.64	5091.59
5	5275.48	5091.54	6	5274.20	5091.52
7	5286.37	5084.14	8	5266.98	5083.54
9	5274.86	5083.83	10	5295.18	5053.89
11	5286.96	5064.73	12	5267.44	5062.92
13	5261.85	5058.73	14	5286.98	5063.72
15	5284.02	5063.84	16	5270.49	5063.26
17	5284.26	5064.80	18	5283.72	5079.85
19	5267.43	5063.96	20	5270.19	5064.13
21	5269.92	5076.98	22	5269.32	5077.13
23	5268.58	5077.83	24	5268.53	5078.97
25	5266.38	5085.29	26	5267.36	5089.05
27	5263.54	5084.91	28	5261.95	5087.20
29	5265.36	5087.74	30	5265.02	5086.97
31	5264.16	5086.92	32	5263.76	5087.66
33	5269.29	5079.75	34	5269.95	5079.88
35	5269.98	5080.14	36	5270.93	5080.18
37	5270.95	5079.48	38	5275.72	5079.69
39	5277.90	5079.74	40	5278.17	5084.01
41	5265.80	5090.35	42	5262.69	5090.01
43	5270.48	5065.21	44	5272.11	5079.38
45	5272.12	5079.20	46	5283.58	5079.61
47	5292.27	5098.11	48	5284.68	5102.34
49	5274.54	5105.13	50	5281.56	5107.83
51	5263.74	5098.69	52	5252.86	5093.46
53	5261.15	5085.69	54	5261.22	5084.58
55	5261.25	5083.29	56	5261.28	5082.41
57	5282.61	5078.50	58	5282.96	5064.74
59	5271.46	5064.24	60	5271.32	5075.32
61	5275.54	5075.51	62	5275.60	5078.26
63	5278.15	5078.37	64	5278.35	5075.62
65	5282.63	5075.82	66	5275.15	5064.44
67	5275.03	5068.02	68	5274.13	5067.98
69	5270.22	5076.99	70	5270.96	5079.34
71	5294.82	5068.13	72	5264.93	5088.39
73	5260.77	5091.30	74	5264.13	5088.37
75	5285.17	5103.21	76	5292.75	5098.99
77	5281.20	5108.76	78	5274.18	5106.06
79	5263.31	5099.60	80	5252.43	5094.36
81	5271.28	5078.08	82	5274.28	5064.40
1809	5298.66	5067.86	1810	5295.20	5067.16
1813	5294.39	5086.30	1815	5292.76	5089.68
1816	5289.47	5092.11	1817	5263.16	5091.02
1820	5260.60	5090.15	1821	5260.92	5079.41
1822	5254.86	5079.97	1823	5252.98	5067.21
1828	5267.33	5057.50	1829	5261.79	5058.58
1832	5261.32	5066.08	1833	5295.33	5054.03
1836	5295.23	5064.63	1837	5298.71	5065.56
1838	5282.83	5055.58			

Bu ölçümler sonucunda yapının kadastral ölçümleri, tarafımızca yapılan ölçümler ve total station ölçümlerini aynı zamanda karşılaştırma imkanı yaratılarak ,çizim üzerinde renklerle atrıştırılarak gösterilmiştir.

Büro çalışması aşamasında; total station cihazı ile yapılan okumalar NETCAD programına yüklenmiş, dxf formatında AutoCAD yazılım programına aktarılmıştır. Dijital ortamda oluşturulan bu çizimler üzerine klasik yöntemle alınan ölçüler de eklenerek yapının plan, kesit ve görünüş çizimleri hazırlanmıştır. Alınan fotoğrafların da yardımıyla yapıdaki bozulmalar ve diğer detaylar işlenmiştir.

4.1.1 Yazılı tanımlama yöntemi

Bu bölümde tarihi yapının tanımlanması genel, mekânsal elemanlar, taşıyıcı elemanlar ve mimari elemanlar olmak üzere dört ana başlık altında ele alınmıştır.

Genel ve çevre tanımlamasında; coğrafi konum ve adresinden yola çıkarak yapının çevresi, mevcut durumu, mekânsal kapsamı, kullanılan malzemeler, cadde ve sokak bağlantıları ile ilgili tanımlamalar yer almaktadır.

Dış tanımlamada; caminin girişinin bulunduğu kuzey cephesinden başlayarak saat ibresi yönünde sırasıyla batı, güney ve doğu cepheleri genel özellikleri ile anlatılmıştır. Cephelerde yer alan bütün taşıyıcı ve mimari elemanların özellikleri ve boyutları verilerek anlatılmıştır.

İç tanımlamada, yapının plan boyutundaki mekânlar, bunların birbirleriyle ilişkilerine yer verilmiştir. Tanımlama kolaylığı açısından mekânlara ve yapı elemanlarına numaralar verilmiştir.

Mekânsal elemanlar bölümünde; ibadet mekânı (harim), kadınlar mahfili ve son cemaat mahalli ve bu mekânların mimari özellikleri ve boyutları açıklanmıştır.

Taşıyıcı elemanlar bölümü düşey ve yatay taşıyıcı elemanlar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Düşeyde ahşap direkler ve duvarlara ait bilgilere yer verilirken,

yatayda ise temel, döşeme, çatı ile ilgili özellikler ve boyutlar, malzeme ve yapım türü gibi bilgilere değinilmiştir.

Mimari elemanlar bölümünde; kapı, pencere, saçak, mihrap, minber, minare ve şadırvanın mimari özellikleri ve boyutları birlikte anlatılmıştır.

Yapı tanımlamasından sonra müştemilatlar anlatılmıştır. Son bölümde ise malzeme bozulmaları ve yapısal durum değerlendirilmesi yapılmış ve bozulmaların muhtemel sebeplerine yer verilmiştir.

4.1.2 Genel tanımlama

Yapı, kuzeyde 33m, batıda 33m, doğuda 37m ve güneyde 34m olmak üzere kareye yakın formu 1186 m²’ lik bir parsel üzerine konumlandırılmıştır.

Tarlalara giden köyden geçen toprak yolun üzerinde, konumlanan caminin kuzeyindeki giriş kapısına üç basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Cami bahçesine açılan bu ana giriş kapısının yanı sıra, yapının batısında da ikinci bir giriş kapısı yer almaktadır. Yapının iki adet orijinal bahçe giriş yapısı olmasına, günümüzde yapının bir avlusu bulunmamaktadır. Son cemaat mahalline ve harime giriş kapıları kuzey cephesinde yer almaktadır. Bu cephede bahçe duvarı dıştan dışa yaklaşık 33m, yapının cephesi 19,40 m uzunluğunda olup, ahşap direkli yığma bir yapıdır. Kareye yakın plan şemasına sahip olan kırma çatılı caminin U formu son cemaat mahalli, tek şerefeli bir minaresi ve altıgen formu bir şadırvanı bulunmaktadır. Üç asrı aşkın zamandır ayakta duran tarihi yapı, büyük depremler ve çeşitli onarımlar geçirmiş olmasına rağmen, günümüze kadar gelmiştir.

Kuzey cephesindeki bahçe kapısına sokaktan bahçe duvarı etrafında ki tretoardan sonra 3 basamak merdivenle girilir, kapıdan girildikten iki adım sonra bir basamak kot farkı bulunmaktadır. Yapı çevresinde zamanla zeminle aynı kot seviyesine gelmiş beton tretoar bulunur. Batı cephesinde, şadırvanın hemen yanında özgün ikinci bir bahçe kapısı bulunmaktadır. Bahçenin güneybatı köşesinde yıkılmış 3x3 m

boyutlarında bir yapıya ait kalıntıları bulunmaktadır. Caminin doğusunda bitişik iki tuvalet ve lavaboların bulunduğu yapı yer almaktadır. Bu yapı bahçe duvarı yıkılarak inşa edilmiştir. Üstü kiremit kaplı olarak ve bay ile bayanlar için ayrı ancak bitişik iki bölümden oluşmaktadır.

Cami, dört tarafından da bahçe bırakılarak arsanın ortasında konumlandırılmıştır. Caminin üç tarafını saran U formu son cemaat mahalline kuzey cephesinde bulunan üzerinde bitkisel motiflerin bulunduğu iki kanatlı ahşap bir kapıdan girilmektedir. Bu kapıya bahçe kotundan üç basamak yükselerek ulaşılmaktadır. Son cemaat mahallinden de bir basamak yükselerek harime ulaşılmaktadır. Kareye yakın plan şemasına sahip harimin ortasında dört adet ahşap dikme yine kare bir mekân oluşturmaktadır. Giriş kapısının sağında bulunan merdivenlerle kadınlar mahfiline ulaşılmaktadır. Yapının kuzeybatısında yer alan minareye çıkış, kadınlar mahfilinin kuzeybatı köşesinde bulunan kapıdan sağlanmaktadır.

Caminin ahşap oturtma çatı tekniğinde inşa edildiği görülen kırma çatısı günümüzde alaturka kiremitle örtülmüştür. Son cemaat mahallinin üzeri ise daha alt kotta dış yüze doğru tek yöne eğimli kiremit çatı ile örtülmüştür.

Yapı arazi sınırlarına, köy ahalisi tarafından nehir yataklarından toplanan taşlarla ortalama 150 cm yüksekliğinde yığma tekniği ile örülmüş taş duvarlarla çevrilmiştir. Yapıyı üç tarafından saran ahşap revaklar, iç ve dış yüzeyler de renkli kalem işlerine sahiptir. Alçı mihrap ve oldukça sade ahşap minbere sahip olan cami 22 pencere ile aydınlanmaktadır.

Dış tanımlama

Yapının dış tanımlanmasında Kuzey cephesinden başlayarak saat ibresi yönünde cephe tanımlamalarına yer verilmiştir. Sırasıyla Kuzey, Doğu, Güney ve Batı Cepheleri yapı elemanları boyutları ile birlikte tanımlanmıştır. Yükseklikler 0,00 düzlemine göre verilmiştir.

Kuzey Cephesi

Kuzey cephesi, cami giriş kapısının açıldığı ön cephedir. Cephenin toplam uzunluğu 19,40 metredir. Cami beden duvarının zeminden olan yüksekliği 5,00 metre, cepheye bitişik olarak inşa edilen son cemaat mahallinin yüksekliği ise zeminden yaklaşık 3,20 metredir. Resim 4.1’de görüldüğü gibi, caminin beden duvarları bir sıra kaba yonu taş ve üç sıra tuğla örgü ile oluşturulan almaşık örgü tekniğindedir.

Fakat son cemaat mahalline bakan beden duvarları sıvanarak beyaza boyanmıştır. Harime girişin sağlandığı son cemaat mahalli ahşap revakla çevrilmiştir. Son cemaat mahallinin giriş kapısının sağında ve solunda dörder adet sivri kemerli açıklık vardır. Bu açıklıklar çam-meşe cinsi ağaçlardan yapılmış dikmelerle, dönüşümlü olarak yerleştirilmişlerdir.

Ahşap dikmelerin arasındaki kemerlerin iç ve dış yüzeylerinde üzerinde renkli kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Son cemaat mahallinden harime giriş çift kanatlı ahşap kapı ile sağlanmaktadır. Bu kapının sağında ve solunda iki adet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Üst katta ise üç adet beyaz çimentodan imal edilmiş olan fil gözü dışlıklı pencere yer almaktadır. Kuzey cephesinin genel özellikleri ve mimari elemanlara ilişkin ayrıntılı açıklamalar Çizelge 4.1’de belirtilmiştir.

Resim 4.1. Kuzey Cephesi

Kuzey cephesiyle batı cephesinin birleştiği köşede yer alan minare, benzer tipolojiye sahip camilerdeki beden minare oranı göz önüne alındığında diğer örneklerle göre daha kısa olduğu anlaşılmaktadır. Resim 4.2’de de görüldüğü gibi, beden duvarlarıyla aynı almalı örgüye sahip olan kaidesi orijinal halini korumaktadır. Gövde kısmı tuğla malzeme ile örülmüş olup harçla sıvanarak beyaza boyanmıştır. Alem kısmı ise sac malzeme ile kaplanmıştır. Şerefe kısmı ise, deprem sonrasında minarenin tekrar yapımı sırasında donatısız bir şekilde kalıp yapılarak çimentolu harçla inşa edilmiştir.

Resim 4.2. Cami Batı Cephesi Bahçe Kapısı ve Minare

Doğu cephesi

Doğu cephesinin uzunluğu dıştan dışa 20,50 metredir. Cephe boyunca uzanan son cemaat mahallinin bu cephesinde on adet kemerli açıklık bulunmaktadır. Bu cephede yer alan sivri kemerler -bir eksikle(kuzey köşesinden itibaren altıncı kemer kısmı boşluk halindedir)- orijinal hallerini koruyarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Resim 4.3’de de görüldüğü gibi, bu kısmın oturmuş olduğu platform kaba yonu taş ve 3 sıra tuğla örgüden oluşan alması tekniğiyle örülerek yükseltilmiştir. Bunun üzerine ahşap korkuluk yapılmıştır. Bu cephedeki korkuluklar giriş (kuzey) cephesindekilerden daha alçakta tutulmuştur. Cephenin batı köşesi güneydeki köşesinden 10cm daha yüksektir. Alt katta üç adet dikdörtgen formu pencere, üst katta ise üç adet fil gözü

dışlıklı pencere bulunmaktadır.

Resim 4.3. Doğu Cephesi

Resim 4.4. Son Cemaat Mahalli Platformu ve Korkuluğu

Doğu cephesinde ki trotuarlar bahçenin zemin kotundan daha yüksektir. Ayrıca, bu

cepheye bakan ve yakın zamanda yapıldığı anlaşılan tuvaletin bahçe ile bağlantısının kurulabilmesi için bahçe duvarının 3.50 metrelik bir bölümü yıkılmış ve bu bölüme helâlar inşa edilmiştir. (Resim 4.4).

Resim 4.5. Doğu Cephesi Uzaktan Görünüm

Güney Cephesi

Dıştan dışa 19.40m uzunluğunda olan kible cephesinde, son cemaat mahallinden açılan, fakat sonraki onarımlar sırasında kapatıldığı anlaşılan iki adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Bunun yanı sıra harimden açılan alt katta iki adet dikdörtgen formlu ahşap pencere ve üst katta üç adet fil gözü dışılığa sahip pencereler bulunmaktadır. Yapının tüm cephe pencere demir korkulukları ve lokmaları bulunmaktadır. P5 ve P6 alt pencereleri ahşap söveli ve mimari projede belirtildiği form ve ölçülerdedir.

Resim 4.6. Güney Cephesi

Batı Cephesi

Dıştan dışa 20,50 metre uzunluğunda olan batı cephesi en çok deformasyonun olduğu cephe'dir. Son cemaat mahalini saran on açıklıklı ahşap revağın sadece üç adet sivri kemeri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu kısmı üzerine oturduğu platformun bir kısmı günümüz harcıyla sıvanmıştır. Sıvanmayan kısımlarda düzgün sıralı tuğla örgülerle oluşturulmuş almalı bir duvar örgüsü dikkati çekmektedir. Doğu cephesinde de olduğu gibi alt katta üç adet dikdörtgen formlu pencere, üst katta ise yine üç adet filgözü dışılık bulunmaktadır (Resim 4.7.)

Resim 4.7. Batı Cephesi

Yapının bu cephesinde bahçe duvarına bitişik olarak inşa edilmiş, imam evi olarak kullanılan bir yapı bulunmaktadır. Şifahi olarak edinilen bilgiye göre, bu yapının aslında aşevi olarak inşa edildiği, ancak yapıya yakın zamanda ikinci bir kat eklendiği ve günümüzde caminin imamı tarafından lojman olarak kullanıldığı öğrenilmiştir. Aşevi olarak inşa edildiği iddia edilen, günümüzde ise imam evi olarak kullanılan yapı Resim 4.9.'de gösterilmiştir.

Resim 4.8. Cami İmam Evi İlişkisi

Resim 4.9. İmam Evi

İç tanımlama

Silahtar Ömer Paşa Camii kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Son cemaat kısmıyla birlikte 19x20m boyutlarındanda bir oturma alanına sahip caminin harim kısmı iç ölçüleri itibarıyla 14x16 metre boyutlarındadır. Son cemaat mahalline kuzey cephesinde yer alan süslü bir ahşap kapıdan (K 1,3 kapısı) girilir. Buradan da yine ahşap bir kapı (K 1,4 kapısı) vasıtasıyla harime ulaşılır. Dışarıdan son derece sade bir görünüme sahip olan Silahtar Ömer Paşa Cami iç mekân bakımından oldukça zengin bir görünüme sahiptir. Altta dikdörtgen formlu, üstte ise kemerli, renkli camlı tepe pencereleri (revzen) harimi aydınlatmaktadır. Dört adet ahşap dikme, harimin ortasında 6,7m x 6,3m'lik kareye yakın bir orta sahnin oluşturmaktadır.

Zeminde kapının her iki yanında parmaklıklarla ayrılan bölümler bulunmaktadır ve bu bölümlerin üzerinde de 2nci bir kat halinde mahfil bölümü bulunmaktadır.

Giriş kapısının batısında ki pencerenin (P1.1) önünden başlayıp duvarın içine

gizlenerek mahfil katına çıkışı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Kuzey cephesi boyunca devam eden kadınlar mahfili dikdörtgen formunda olup tamamen ahşaptan inşa edilmiştir. Kadınlar mahfilinin kuzeybatı köşesinden minareye çıkış sağlanmaktadır.

İç mekânlar harim, kadınlar mahfili ve son cemaat mahalli olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Bu mekanlar; tanımları, malzeme, boyut ve mimari elemanları ile birlikte mekan tanımlama çizelgelerinde açıklanmıştır (Çizelge 4.5, 4.6 ve 4.7).

Harim

Cami dıştaki sadeliğin aksine içte son derece zengin bir görünüm ortaya koymaktadır. 14x16m ebatlarında olan harime kuzey cephesinde yer alan ahşap kapıdan ulaşılmaktadır. İçeri girildiğinde ahşap yapı malzemeleri ve zengin süslemelerle donatılmış bir mekân karşılamaktadır. Dört adet çokgen gövdeli ahşap direk geniş bir orta sahnin oluşturmaktadır. Kare şeklindeki orta sahnin geniş tutulurken yan sahninler daha dar tutulmuştur.

Ortada iç yüzeylerinde burmalı çitalar bulunan dört adet ahşap dikme ve bunların arasında ahşap kirişlemeler bulunmaktadır. Bu direklerin hatıllarla birleştiği köşeler kavislendirilmiş üstleri kalem işleri ile süslenmiştir. Bunların üstüne atılan tali kirişlerle orta bölümün tavanı yan sahninlere göre 65 cm yükseltilerek ortada daha ferah bir mekân sağlanmıştır.

Tavan kısmında mahfil üstünde çitalarla geometrik parçalara ayrılmış ve mahfil üstünde orta kısmında diğer geometrik formlar uygulanarak göbek kısmı oluşturulmuştur. Yine tavanın dikmelerin batı ve doğu duvarları ile aralarında kalan kısımları çitalarla taksim edilmiştir. Ancak batı ve doğu sahnin tavalarında izlerinin olduğu ancak çita taksimlerinin bulunmadığı görülmektedir.

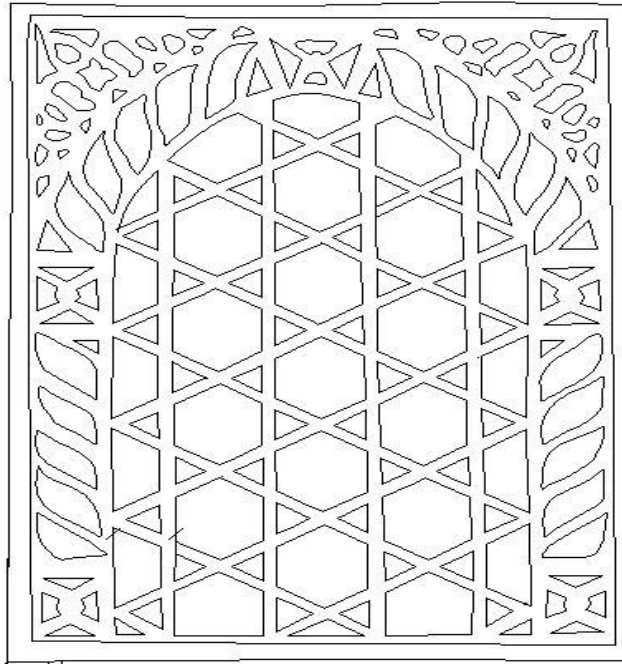
Resim 4.10. Harim Tavan

Resim 4.11. Harim Tavan Kirişlemesi Detay

Bugün özgün taban döşemesinin (altıgen formlu orijinal tuğlalar) üstüne 2-3 cm kalınlığında beton şap atıldıktan sonra dikine kullanılan 5x10'luk ahşaplar ile bir ızgara yapıldığı ve sonra 2.sınıf çam kaplama tahtası ile caminin tüm tabanının yeniden döşendiği görülmektedir. Ayrıca bu döşeme yapılırken kaplama tahtalarının altına 3 cm aralıklarla ince elektrik telleri geçirilerek ısınma amaçlı bir düzenek kurulmuştur.

Harimin doğu ve batı cephelerinde üç adet dikdörtgen pencere ve bunların üzerinde de üst kotta üç adet yenilenmiş tepe penceresi muhdes revzen¹ bulunmaktadır. Güney cephesinde mihrabın iki tarafında iki adet dikdörtgen pencere ve üstte üç adet yenilenmiş tepe penceresi muhdes revzen daha yer almaktadır. Mihrabın batı tarafında ahşap minber bulunmaktadır. Kuzey cephesinde ise giriş kapısının sağında ve solunda iki adet dikdörtgen pencere ve üzerlerinde de yine üç adet yenilenmiş tepe penceresi muhdes revzen yer almaktadır.

Resim 4.12. Silahtar Ömer Paşa Cami Revzen¹ Çizimi

¹ Revzen: Alçı kayıtlar arasındaki renkli veya renksiz cam parçaları yerleştirilerek yapılan desenli pencere türü.

Kadınlar mahfili

Kadınlar mahfiline ZP1.1 kodlu pencerenin önünden başlayıp duvar içine gizlenerek yukarı çıkarılan merdivenle ulaşılmaktadır. Kadınlar mahfili harimin kuzeyinde yer almakta ve cephe boyunca uzanmaktadır. Tamamen ahşap malzemeden inşa edilen bu mekân, yaklaşık 3x14m ebatlarında olup alttan dört adet ahşap dikme ve kirişlemeler vasıtasıyla taşınmaktadır. Harime bakan güney cephesinde ahşap korkuluk yer almaktadır. Ağaç parmaklıklı korkuluklar sade ve işlemezdir. Kadınlar mahfilinin kuzeybatı köşesinde yer alan bir kapı boşluktan minareye çıkış verilmiştir. 80x150cm boyutlarında olan bu boşlukta kapı veya kapı kasası bulunmamaktadır.

Resim 4.13. Kadınlar Mahfili ve Harim Giriş Kapısı

Resim 4.14. Kadınlar Mahfili

Son Cemaat Mahalli

Tarihi caminin kuzey, doğu ve batı cepheleri ahşap revaklı galerilerle çevrilmiştir. Yapıyı U şeklinde saran ve ahşap sivri kemerlerle donatılan bu bölüm mimari biçimlenişi açısından bu yapıyı özgün kılmakta; ahşap sivri kemerleri üzerindeki özenli ve zengin kalem işleri ile ise sanat tarihi açısından çok özel ve önemli bir yere taşımaktadır.

Revaklar, ahşap dikmeler(çam ve meşe olarak sıralanmışlardır) ve bunların aralarında yer alan ahşap sivri kemerlerden oluşmaktadır. Ahşap sivri kemerlerin iç ve dış yüzeyleri kalem işi süslemelerle bezenmiştir. Son cemaat mahallinin üstü tek yöne eğimli kiremit çatı ile örtülmüş, ahşap tavanı ise çıtalarla donatılmıştır.

Resim 4.15. Kuzey Cephe Sivri Kemer ve Giriş Kapısı Görünüşü

Resim 4.16. Kuzey Cephe Sivri Kemer ve Giriş Kapısı Görünüşü

Resim 4.17. Kuzey Cephe Sivri Kemer ve Giriş Kapısı İç Görünüşü

Resim 4.18. Doğu Cephe Sivri Kemer Taban Döşemesi

Resim 4.19. Kuzey Cephesi Sivri Kemer İç Görünüşü

Resim 4.20. Batı cephesi Son Cemaat Mahalli

4.2.3. Taşıyıcı sistem ve taşıyıcı elemanlar

Silahtar Ömer Paşa Cami; taş bölümlerinde yığma yapı tekniğinde, ahşap bölümde ise ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Bu sistemi yığma taş duvar ve ahşap karkas bölüm olarak 2 şekilde ele alabiliriz.

Moloz Taş: Cami Harim gövde duvarları iki yanı yontulmuş moloz taş kullanılmıştır. Cami güney cephesindeki bahçe duvarları da (köşesiz-nehir yatağı) moloz taştan inşa edilmiştir.

Kesme Taş: Caminin son cemaat alt platformunu oluşturan kısımlarda ve cami iki kenar birleşimlerinde kullanılmıştır. Düzenli 4 yüzeyi yontularak traverten taşlardan oluşturulmuşlardır.

Tuğla: Yapı beden duvarlarında almaşık örgü sistemine göre 3 sıra tuğla 1 sıra taş şeklinde yapının tamamında kullanılmıştır. Cephelede beden duvarı bitiş elemanı olarak kirpi saçakta ve bahçe girişlerinde ki kuzey ve batı cephesi girişlerinde kullanılmıştır.

Ahşap: Yapının geneline hakim olan yapı malzemesi son cemaati çevreleyen sivri kemerlerde, girişlerde, minberde, pencerelerde, kapılarda ve harim kısmında taşıyıcı dikme olarak kullanılmıştır. Çam ve meşe ağaçları kullanılmıştır.

Yığma Duvar

Kazı ve sondaj yapma imkânı olmadığından dolayı temelin niteliği, derinliği ve yapım tekniği hakkında bilgi edinilememiştir. Caminin dört tarafını saran beden duvarları bir sıra kaba yonu taş ve üç sıra tuğla örgüsüyle oluşturulan almaşık duvar tekniğinde ortalama 100cm kalınlığında inşa edilmiştir. Beden duvarının bitiminde beden duvarının devamı olarak tuğladan inşa edilmiş kirpi saçaklar bulunur.

Ahşap Karkas

Caminin harim kısmının ortasında yaklaşık 6m kenarlı bir kare oluşturacak şekilde yerleştirilmiş dört adet 60cm çaplı ahşap dikme bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ahşaptan inşa edilen kadınlar mahfilini taşıyan 4 adet 15x40cm kesitli ahşap dikme bulunmaktadır. Camiyi üç tarafından tamamen saran son cemaat mahallinin üst örtüsü değişken aralıklarla (ortalama 200cm) aralıklarla yerleştirilmiş değişken(20x20-25x25) kesitli ahşap dikmelerle taşınmaktadır.

Günümüzde 5x200 cm'lik ahşap kaplama tahtaları ile zemini kaplanan yapının, harim tabanının doldurulduğu görülmektedir.(Ahşap zemin kaplaması kaldırıldığında; 5/10 ahşap kirişler altında beton olduğu görülmektedir.) Önceki onarımlarında kaplanan zemin halen mevcudiyetini korumaktadır.

Harimin ortasındaki kare formulu orta sahını oluşturan dört adet ahşap dikme 40x40cm kesitli kirişlerle birbirlerine bağlanmıştır.

Bu kirişlerin oluşturduğu tavan ise doğu-batı istikametinde tek yönde 30-37cm (değişken) aralıklarla yerleştirilmiş 10 adet 20x20cm ahşap kirişleme ile desteklenmiştir. Bu kirişlemelerin üstüne 18 ila 25cm enindeki ahşap elemanlarla kapatılmıştır (çatı arasına girilemediğinden kalınlığı bilinmemektedir). Kadınlar mahfili döşemesi ahşap kirişlidir. Sistem 30-35cm aralıklarla tek yönde (güney-kuzey istikametinde) yerleştirilen 8x15cm kesitli kılıcına yerleştirilmiş ahşap kirişlerin üzerine 3cm kalınlığında 18 ila 25cm enindeki taban tahtalarının dik olarak çakılması ile oluşturulmuştur.

4.2.4. Mimari elemanlar

Bu bölümde yapının çevresinde, içinde ve üzerinde yer alan mimari elemanlar incelenmiştir. Bunlar kapılar, pencereler, mihrap, minber, minare ve şadırvandan oluşmaktadır.

Kapılar

İki bahçe kapısının yanı sıra bir son cemaat mahalline açılan bir de harime açılan kapı olmak üzere toplamda dört kapı bulunmaktadır.

Yapının kuzeyinde ve batısında yer alan masif ahşap bahçe kapılarının etrafı düzgün sıra tuğlalarla örülmüş olup, ahşap hatıllı giriş kapıları bitiminde kirpi saçaklarının üzeri kiremitle örtülmüştür. Bunlar, caminin yapıldığı dönemin duvar işçiliğini yansıtmaktadır. Batı cephesi girişi ise kısmen badanalı ve sıvalıdır. Sıva günümüz harcıyla yapılmıştır. İki giriş kapısı da tek kanatlı olarak ahşaptan yapılmış niteliksiz kapılardır. Ahşap plakalar yan yana dizilmiş ve bu elemanlar metal kuşaklar ile birleştirilerek kapı kanatları oluşturulmuştur. Kapının üst kısmında uzanarak kapının açılması için bırakılmış olan 25x35cm boyutlarında bir açıklık bulunmaktadır.

Resim 4.21. Kuzey Cephesinde Yer Alan Bahçe Kapısı

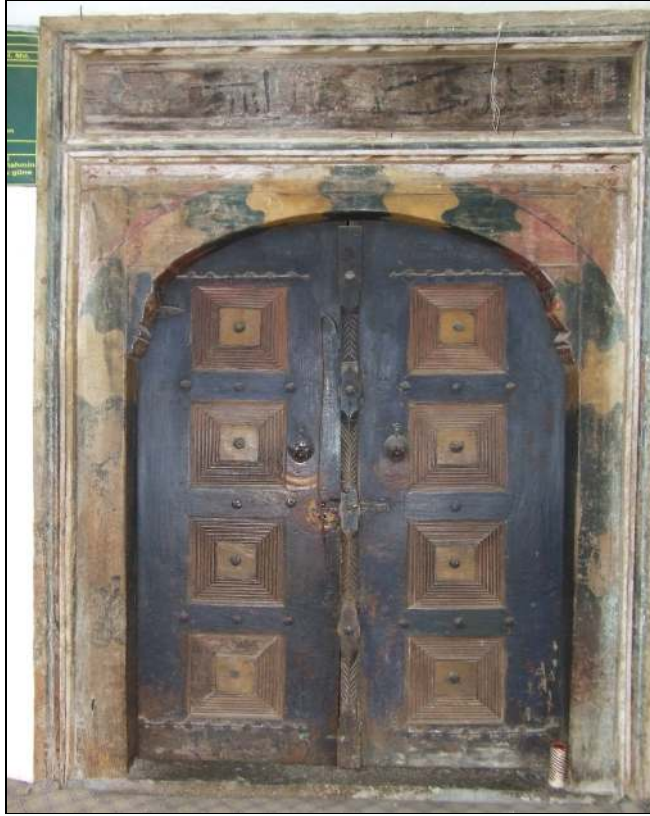

Resim 4.22. Batı Cephesinde Yer Alan Bahçe Kapısı

Resim 4.23. Son Cemaat Mahalli ne Giriş Kapısı

Üç tarafı revaklarla çevrili son cemaat mahalline, üzerinde çiçek motifleri bulunan rölyefli ahşap kapıdan girilmektedir bkz. Resim 4.24. Kapının 2 yanında 3 er sıra üstünde 2 sıra sekizgen, geçme tekniği ile imal edilmiş kafesler bulunmaktadır. Genel olarak erimiş köşeleri kaybolmuş ahşap elemanların bazılarının değiştirilmiş olması kuvvetli muhtemeldir. 2 kanatlı olan bu ahşap kapının her iki kanadı da aynalı sistem olarak tabir edilen ve çerçeve içinde yer alan ahşap tablalar ile oluşturulmuştur. Tablaların üzerinde lale rölyefleri bulunmaktadır. Kısmi kılcal çatlaklar detaylı bakıldığında fark edilmesine rağmen günümüze kadar iyi durumda ulaşmıştır

Resim 4.24. Harim Kapısı

Harim kısmına ise basık kemerli bir ahşap kapı kasasının oluşturduğu açıklığından geçilerek girilmektedir. Ahşap kapı kanatlarının yapılışı geometrik ahşap blokların, tezyinat tablası üzerine kordonlu çitalar yardımıyla tutkalsız, çivisiz, kınışlı, zıvanalı

kafes sistemi ile geçmeli olarak yapılmış yüzeyleri panolara ayrılarak kabarıklı çivilerle zenginleştirilmiştir.

Kapı çerçevesi üzerinde profilli birkaç sıralı bir çerçeve içinde yer alan yatay dikdörtgen bir kitabe panosu bulunmaktadır. Ancak buradaki yazı da büyük ölçüde silinmiştir.

Pencereler

Doğu ve batı cephesi beden duvarlarının alt kısımlarında üçer adet dikdörtgen formlu pencere, üst kısımlarında ise üçer adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Buna göre doğu ve batı cepheleri beden duvarında altışardan toplam on iki adet pencere bulunmaktadır.

Güney ve kuzey cephelerinde ise alt kısımda iki adet dikdörtgen formlu pencere varken üst kısımlarında üç adet sivri kemerli tepe penceresi yer almaktadır. Bu cephelerin beden duvarlarında beşerden toplamda on pencere bulunmaktadır. Yapıdaki pencerelerin toplamı ise altta on adet dikdörtgen biçimli açıklığa sahip pencere ve üstte on iki adet kemerli pencere olmak üzere toplam yirmi ikidir.

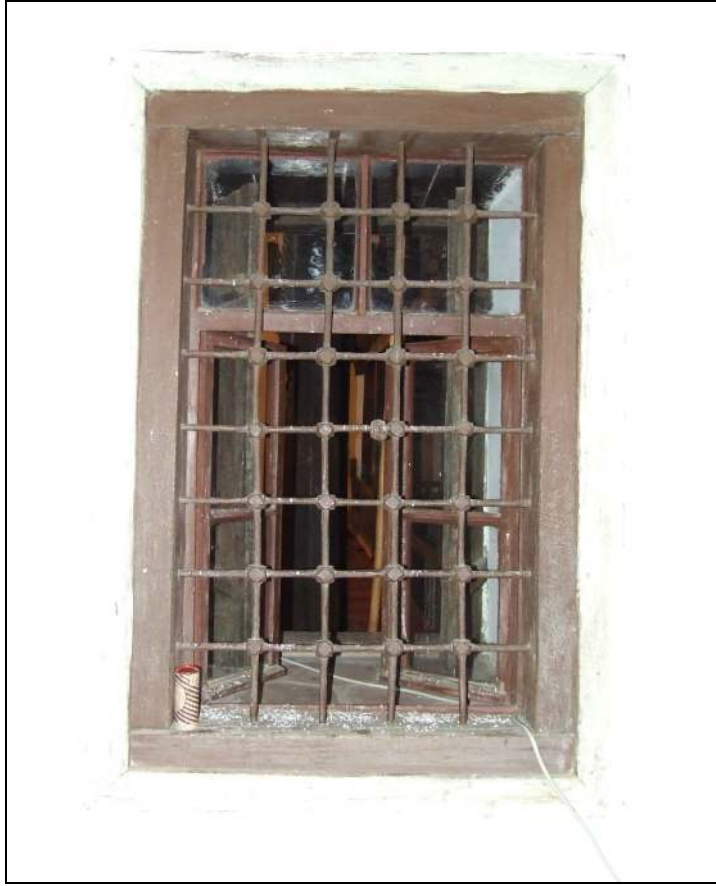

Resim 4.25. Güney Cephe (doğu tarafı) Pencere

Resim 4.26. Kuzey Cephe Pencere

Yapıda ki pencerelerin biri hariç diğerleri tümüyle ahşap söveli veya ahşap pervazlı ve ahşap kanatlı pencerelerdir.(Bkz. 4.28) Yalnızca kuzey cephesinde minare tarafında ki duvar içinden mahfil katına çıkmayı sağlayan pencere yapıdaki taş söveli ve lentolu tek örnektir. İçten kesme taş merdivenlerle mahfil katına ulaştığı için, statik açıdan taş söve tercih edildiği düşünülmektedir. Merdiven ilk basamağı içte taş söve ile başlamaktadır. Bkz. Resim 4.27

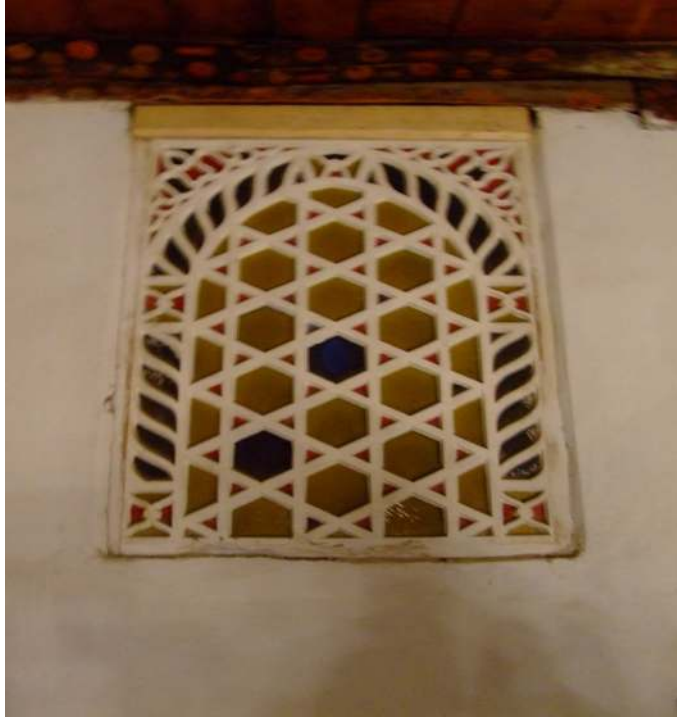
Resim 4.27. Dikdörtgen Formlu Pencereler

Resim 4.28. Güney Cephesindeki Ahşap Pencere Kapakları

Beden duvarlarının alt kısmındaki dikdörtgen pencerelerin camlı kanatları duvarın dış kısmı da lokmalı demir parmaklıkların arkasında yer almakta, içte ise çift kanatlı ahşap kapaklar bulunmaktadır. Güney cephesine bakan pencere kapakları minber ve harim kapısı formunda kündekari tekniği ile yapılmışken diğer cephelere bakan kapakların yalın bir işçilik örneği olmaları bunların zaman içinde değişmiş olduğunu gösterir.

Tepe pencereleri içlik ve dışlık olarak düzenlenmiş olup bu pencereler çimento ile kalıplara dökülerek oluşturulan biçimleri ile alçı pencere tekniğinin taklidi olarak yapılmışlardır. İç yüzdeki tepe pencereleri geometrik desenlere sahip açıklıklardan oluşturulmuş olup bu boşluklarda renkli camlar vardır. Buna karşılık dışlıklar filgözü tabir edilen eliptik boşluklara yerleştirilmiş renksiz camlardan oluşmaktadır.

Resim 4.29. Üst Pencere (İç)

Resim 4.30. Üst Pencere (Dış)

Mihrap

Tarihi camide alçıdan yapılmış bir mihrap bulunmaktadır. Kalıp tekniği ile 1900 lü yılların başlarında sonradan inşa edildiği düşünülen¹ alçı mihrap plan düzleminde yarım daire formunda ve 60 cm derinliğindedir. Üzerinde özensiz bir şekilde kalıplanarak oluşturulmuş sonradan birçok kez boyanması nedeniyle kapanmış motifler göze çarpar.

1nci bordür lale motifli bitkisel rölyefli, 2nci bordür palmet motiflerden oluşan 5 bordürden meydana gelir, mukarnaslı kavsara birçok kez boyama sonucunda belli belirsiz hale gelmiş, Kabaralar halen mevcut ancak boya katmanları bulunmaktadır. Geometrik formlu köşelik bulunur buna karşılık sütun kısmı bulunmamaktadır. Tepelik kısmında bir motif yer almazken çerçeve bordürü kalındır.

Batı tarafı yan bordür kısmında ki 15 cm lik kısmın bütün olarak kopmuş olması sonucunda bu kaplama kısmının 5–7 cm kalınlığında olduğu ve yapıştığı yüzeyin düzgün herhangi bir süslemesi olmayan bir yüzeyden olması nedeniyle iki farklı tabakanın kolaylıkla birbirinden ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Bu motiflerin önemli bir kısmında tamamen silinmiştir. Gazi üniversitesi sanat tarihi öğretim üyesi Halit Çal² ve aynı kürsünün diğer elemanları ile yapılan görüşmelerde özgün mihrap kısmının bu alçı tabakanın altında olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca yapımızın mihrabında görülen kalıplama tekniğinin Karadeniz yöresinde sıkça rastlanan bir uygulama olduğu ifade edilmiştir.¹

² Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölüm Öğretim Üyesi Prof.Dr.

¹ Sözlü Bilgi: Halit Çal ile görüşme notları

Resim 4.31. Mihrap

Aynı şekilde mihrabın ayrıntılı fotoğraf ve videosu ile Mustafa Denktaş¹ ile yapılan görüşmede de büyük ihtimalle sonradan yapıldığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak sağ ve sol kenarlarında 7 bordür bulunan mihrabın mevcut mihrabın üzerine kalıplandığı ifade edilmektedir.

¹ Erciyes Üniversitesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Prof.Dr.

Resim 4.32. Kabara Detayı

Resim 4.33. Mihrap Motif Detayı

Minber

Ahşaptan yapılmış minber künde-kari tekniği ile geometrik formda ahşap parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Çivi kullanılmadan künde-kari tekniği ile yapılmış özgün niteliğini koruyan bir mimari elemandır. Minberin Köşk ve tavan merkezinde, çok kollu yıldızlar ve uzantılarının resmedildiği bir kalem işi vardır. Bunlar yapının tavanındaki motiflere benzemektedir. Çeşitli dönemlerde ahşap yüzeyinin boya veya türevi malzemelerle kaplandığı görülmektedir. Ancak genel olarak iyi durumdadır.

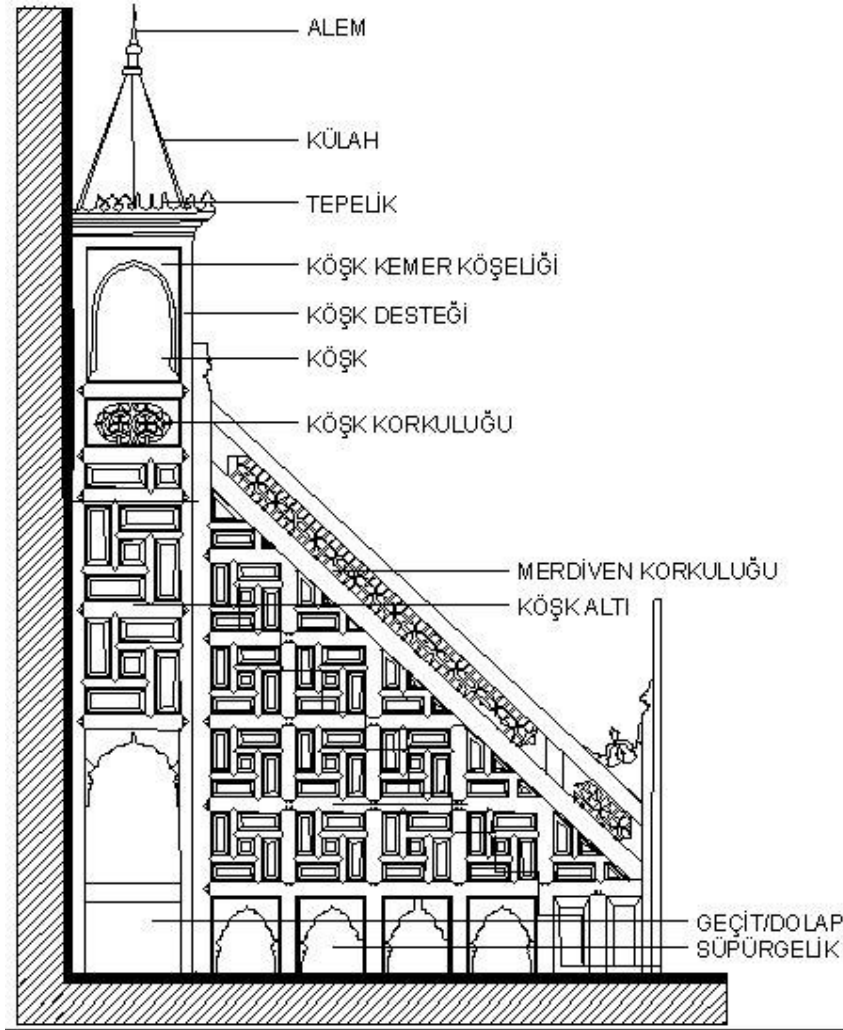
Külâh kısmında kısmen kırılmış ve yok olmuş kısımlar bulunmaktadır. Yer yer kurtlanmalar göze çarpmakta ise de günümüze kadar gayet iyi durumda hizmet ettiği kanısına varmak güç olmayacaktır.

Palmetler; bitkisel süslemede en çok kullanılan motiflerin başında gelir. Ankara minberlerinde sıkça görülen palmet motifleri, bu minberde de klasik tarzda üç yapraklı palet formları kullanılmıştır. Palmetlerin orta yaprakları kısa ve sivri simetrik düzende yerleştirilen yan yapraklar ise hafifçe aşağı doğru kıvrıktır.

Geometrik formda künde-kari tekniği ile geometrik formlarda düzenlenen minber gövdesi gayet muntazam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Minber üzerinde geometrik blokların, tezyinat tablası üzerine kordonlu çıtalar yardımıyla tutturulduğu bu sistemin klasik örneklerinden birisidir.

Kible cephesi iç cephede bulunan pencere kapakları ile aynı teknikle yapılmış olan minber kapısının pencere kapakları ile bütünlük sağlamak amacıyla yapıldığını akla getirmektedir.

Minber ahşabı birkaç kez kimyasal maddelerle kaplanmış, cilalanmış olmasına rağmen külâh kısmında ki palmet motiflerinden bazıları dışında düzgün durmaktadır.

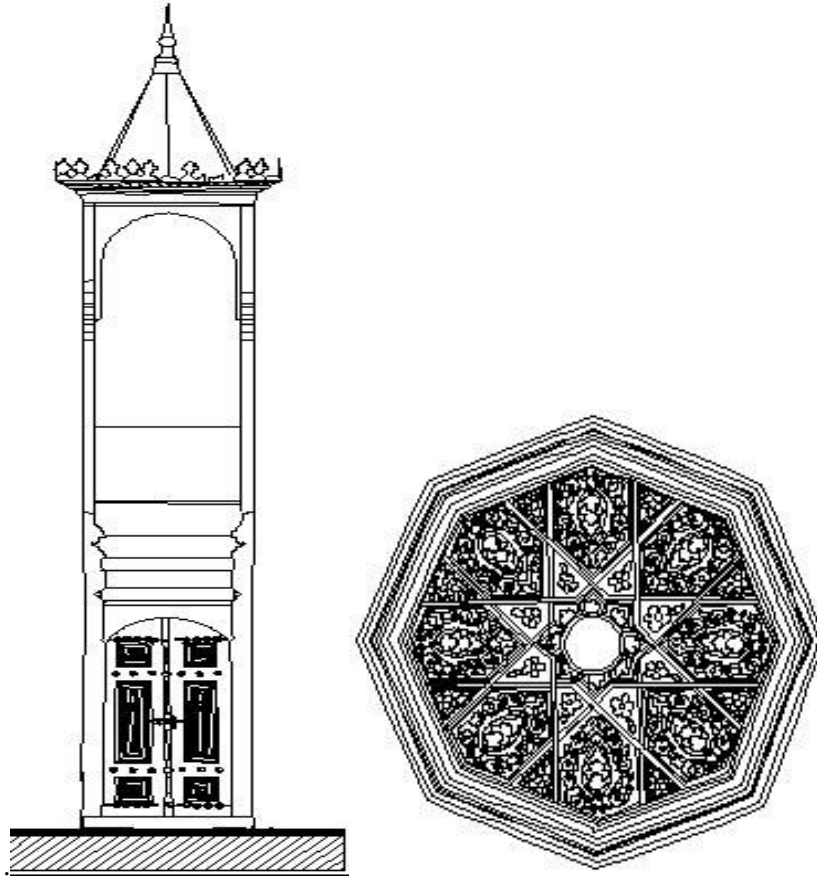
Resim 4.34 Minber Yan Görünüşü

Herhangi bir müdahale görmeden özgün haliyle günümüze kadar ulaşan Silahtar Ömer Paşa Cami minberinde doğu cephesinde ki geçit kısmı ahşabı ve tepelikte ki lale motiflerinden bazılarının kopması dışında herhangi bir tahribat bulunmamaktadır.

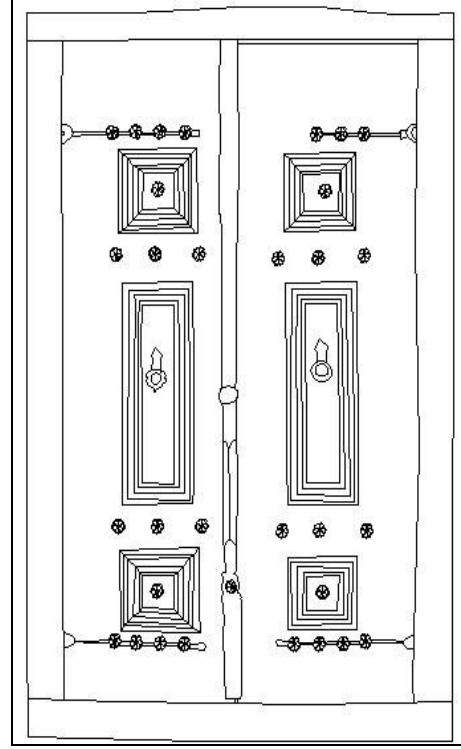
İlk kez Hz. Muhammed döneminde ortaya çıktığı kabul edilen minberlerin Beylikler ve Selçuklu döneminde tasarım açısından büyük ayrımları olmamıştır.[Bayrakal,1985]Selçuklularda minberinlerin genellikle ahşap olduğu

günümüze kadar ulaşan tek taş minberin de Niğde Alaaddin Camisi 'nde bulunduğu bilinmektedir.

Silahtar Ömer Paşa Cami minberi süslemeler künde-kari tekniğinde geometrik motifler işlenmişken merdiven korkuluklarının kafes oyma tekniğiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Kafes oyma tekniği ahşap ta olduğu kadar mermer minberlerde de görülen bir durumdur. Sütuncesi bulunmayan minberde düz kemerli bir geçiş ve iki kanatlı kapı bulunmaktadır. Köşk tavanında ise harim tavanında bulunan motifler kalitesinde bitkisel-çicek bezemelerinden oluşan kalem işlemleri bulunmaktadır.

Resim 4.35 Minber Girişi ve Köşk Tavan

Resim 4.36. Minber Kapısı ve Pencere Kapağı Çizimi

Resim 4.37. Minber

Minare

Tarihi caminin dikkat çekici bir yapı elemanı da son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde yer alan minaresidir. Minare, cami beden duvarlarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Minareye kuzey beden duvarlarının batı tarafından duvar içerisine oyulmuş dar koridorlu bir merdivenle önce mahfil katına ulaşıldıktan sonra oradan da minareye çıkılır.

Kaide kısmı, cami beden duvarları gibi almaşık duvar tekniğinde yapılmıştır. Kaide silindirik gövdeye kesme taşlarla düzenlenmiş üçgen kavislerle tuğla örgülü silindirik gövdeye geçilmektedir.

Halkın şifahi anlatımlarına göre dolu harman tuğlalarından inşa edilmiş olan bugünkü minare bir onarım ürünüdür ve gövdesi eski özgün halinden kısa kalmıştır. Şu anda üzeri kireç harcıyla sıvanarak beyaza boyanmıştır. Külâh kısmı niteliksiz saç elemanlarla kaplanarak oluşturulmuş olup üzerine bir alem oturtulmuştur. Minare ortasında ki merdiven basamaklarının çevrelediği bir ahşap direk bulunmaktadır.

Resim 4.38. Minare

Resim 4.39. Minare ve Külah

4.2.5.  atı ve çatı elemanları

Kirpi Saçak

Harim beden duvarının bitişinde genelde almaşık duvar örgüsüne sahip yapılarda görülen şekilde kirpi saçaklı bitişler görülmektedir.2 sıra üst üste dizilen tuğlaların alttaki duvarla 45° ile şaşırılarak ve 33 cm taşılarak inşa edilmiş bu eleman beden duvarlarının devamı niteliğindedir.Selçuklu cami geleneğinde rastladığımız almaşık örgülü duvarın kirpi sa akla sonlandırılmasına Silahtar Ömer Paşa Camiinde de rastlanmaktadır.Kirpi saçaklarda yer yer bazı kırılmalar olmasına rağmen gözle görülebilen önemli bir sorun bulunmamaktadır.

Resim 4.40. Son Cemaat Çatısı

Resim 4.41. Kirpi Saçak Görünüşü

Çatı ve Çatı Örtüsü

Tarihi caminin iki ayrı çatısı bulunmaktadır. Birincisi harimin üzerini örten dört tarafa eğimli ve alaturka kiremit kaplı, kırma çatıdır. Çatı arasına girmek mümkün olmadığı için çatı makasları, dikme, aşık, mertek ve benzeri elemanlarla dair bilgi elde edinilememiştir.

İkinci çatı ise son cemaat mahallinin üzerini örten tek yöne eğimli ve alaturka kiremit kaplı çatıdır. Bu çatı 200cm aralıklarla yerleştirilmiş 15x15cm kesitli ahşap dikmeler, bunları birbirine bağlayan 10x12cm kesitli aşık, 5x10cm kesitli mertekler, ve bunların üzerine dik olarak yerleştirilmiş 2,5-3cm kalınlığında 18-27cm kalınlığındaki kaplama tahtaları ile oluşturulan bir sistem yardımıyla taşınmaktadır.

4.2.6. Bahçe elemanları

Şadırvan

Yapının orijinalinde şadırvanı olup olmadığı bilinmemektedir. Bahçede şadırvana ait herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Günümüzde caminin kuzeybatısında yer alan şadırvan 1990lı yıllarda gelişigüzel bir biçimde köy ahalisi tarafından inşa edilmiştir. Bu nedenle herhangi bir tarihi özelliği bulunmamaktadır. Şadırvan, düzensiz altıgen formunda ahşap direkli ve kiremit örtülü olarak inşa edilmiştir. Altı adet ahşap dikmenin arası yerden korkuluk şeklinde, üst kısımlarında ise kemer formu verilerek dikey ahşap tahtalarla rasgele kaplanmıştır.

Dikey ahşap kaplamalarının, incelendiğinde farklı ahşap cinslerinden olduğu görülmektedir. Şadırvanın ortasındaki 12 adet musluğu bulunan, altıgen formu su haznesi, betonarme olup seramikle kaplanmıştır. Üst kısmı ise camla kapatılarak demir parmaklıklarla süslenmiştir.

Resim 4.42. Şadırvan

İmam Evi

Tarihi caminin batısındaki bahçe duvarına bitişik olarak inşa edilen ve halen imam evi olarak kullanılan yapının köy ahalisi tarafından caminin imamına tahsis edilene kadar aşevi gibi çalıştığı, burada yemekler pişirilip dağıtıldığı ve bazen köylüler tarafından getirilen yemeklerin dağıtıldığı bir yer olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.¹ Ancak bu durumun geçmiş işlevi ile ilişkilendirecek herhangi bir delil bulunmamaktadır. Daha önce tek katlı olduğu ifade edilen bu yapının üzerine 1966 yılında ahşap bir strüktür bindirilerek cami imamı için lojmana dönüştürülmüştür. Bu durum bina içerisine kamufle edilen tarihi taş duvarlardan anlaşılmaktadır.

¹ Sözlü Bilgi. Köy Yaşlıları ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi

Resim 4.43. Cami ile İmam Evi İlişkisi

Resim 4.44. Cami ile İmam Evi İlişkisi

Resim 4.45. Cami Batı Cephesi Bahçe Girişi

Resim 4.46. İmam Evinin Batıdaki Giriş Kapısı ile İlişkisi

4.2.7. Süslemeler

Süslemeler harim, son cemaat ve ahşap revaklar başlıkları altında ele alınmıştır.

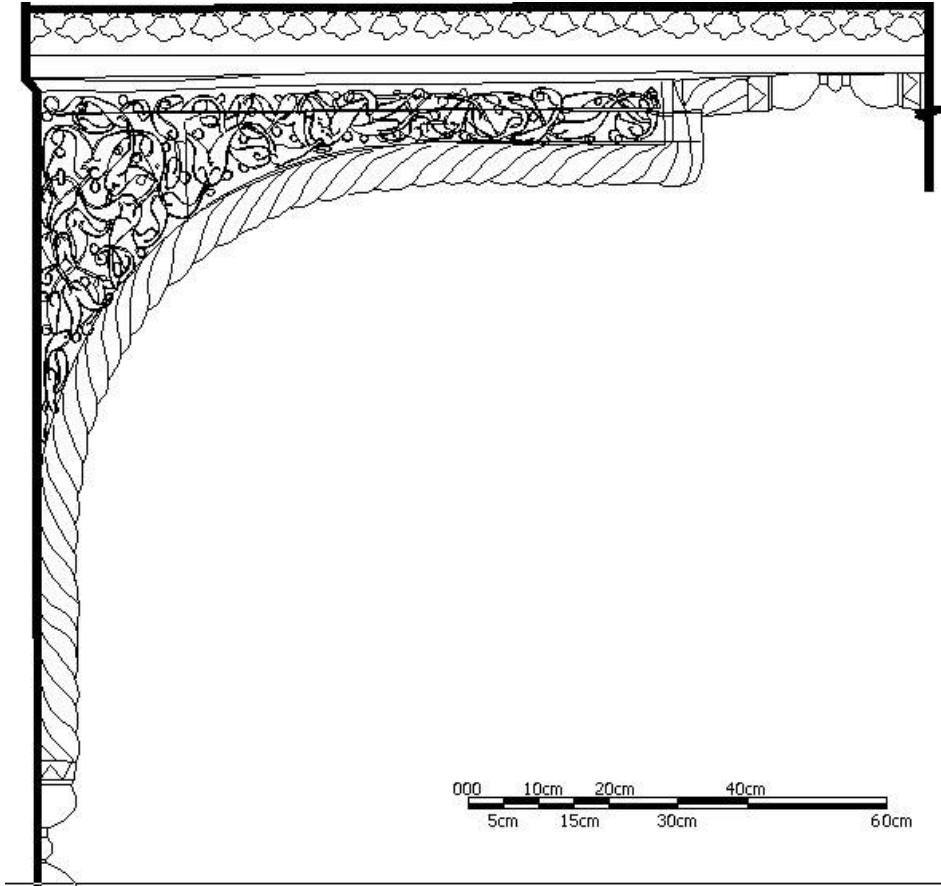
Harim

Silahtar Ömer Paşa Camisinin harimi ilk bakışta Selçuklu ahşap işçiliğini anımsatmaktadır. Özenli kalem işlemleri ve süslemeler ait olduğu yapı elemanları ile başarılı bir şekilde sentez edilerek, mekânda düzgün bir ritim içerisinde ahenkli bir kompozisyon oluşturduğu söylenebilir. Süsleme özelliklerinin caminin tarihlendirilmesinde kullanılmaya çalışılması tam olarak bir sonuca ulaşılmasına olanak tanımamasına rağmen, harim tavanında bulunan çiçek motifleri içinde lale motiflerinin bulunması dikkat çekmektedir. Lale motifinin 15.yy dan sonra sıkça kullanılmaya başladığı bilindiğine göre en azından yapının bu bölümünün daha erken döneme ait olma ihtimali azalmaktadır

Kare planlı harimin tavanı bitkisel kalem işleri ile süslenmiştir. Bu kısımda tavanın dörtkenarında çıtalarla kasetlendirilmiş bordür şeklindeki alanın ortasında yer alan bölüm bezemelerinin odaklandığı alandır. Harim tavanındaki süslemeler genel olarak aynı işçilik ve motiflerin tekrarı ile oluşturulmuşken, ahşap direklerin giriş birleşim payandaları ile harimin orta kısmında uygulanan işçilik ve süslemelerde farklılık görülmektedir. Bu farklılığın nedenlerini ise aynı dönem içerisinde süsleme yapan ustaların farklı gruplar olmasına ya da farklı dönemlerde yapılmış olmasına bağlayabiliriz. Tavandaki süslemelerdeki özensizlik bu süslemelerin diğerlerine göre daha geç yapılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Daha özenli olarak yapılmış palmet motiflerinin, payandalarda ve son cemaatte bulunan kemerlerin iç ve dış kısımlarında da aynı özellikte süslemeler olduğu düşünülmektedir.

İç yüzeyleri burmalı çıtalar bulunan dört ahşap direk tavanı özellikle de bezemeli alanı taşımaktadır. Burmalı elemanlar ahşap dikmelerle birlikte yukarıya doğru yükselmekte ve kemerli kavislerle tavanın bu bölümünde derin konturlar oluşturmaktadır. Bu bölümde burmalı çıta üzerindeki bitkisel bordür içine batı,

güney ve doğu yönlerinden birer adet olmak üzere şemsiye şeklindeki panoların içerisine Arapça yazılar yerleştirilmiştir. Kuzeyde kadınlar mahfilinin bulunduğu cephede ise bu panolardan bulunmamaktadır.

Resim 4. 47. Dikme Payanda Üstü Kalem İşi ve Lale Motifleri Çizimi

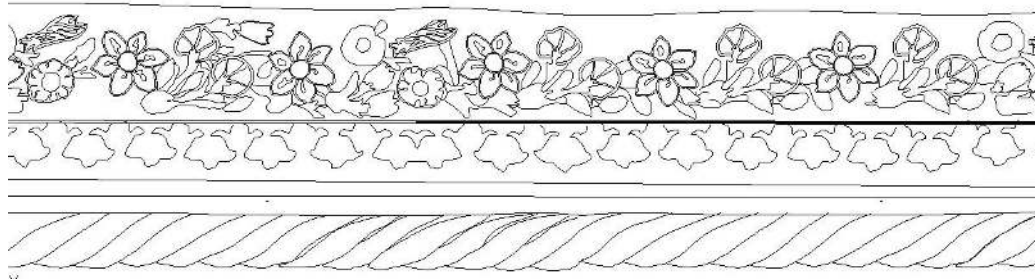
Yan neflerin (sahınların) bulunduğu çatıyı taşıyan ahşap hatılların başları tavanın ortasındakilerle aynı tarzda konturlarla biçimlendirilmiş ve bir üstteki hatılları taşıyan kirişlerin altına konmuştur. Bunların aynı hizada olmasına ayrı bir özen gösterildiği aşikârdır. Orta alandaki tavanı taşıyan on adet hatıl ile diğer hatılların başlıkları, yüzeyleri ile aralarında kalan boşluklar bitkisel ve geometrik desenlerle tamamen tezyin edilmiş olup mükemmel bir uyum sağlanmıştır.

Tavanın doğu ve batı yan nefleri yönündeki kısımları çıtalarla karelere ayrılmış

yüzeyle şeklidir. İlgi çekici süslemeleri yoktur. Ancak kuzey yönünde bulunan alanlara çıtalarla kasetlendirme yapıldıktan sonra, orta kısımda karelerden oluşan bordür içerisine geometrik kompozisyonlar yerleştirilmiştir. Yan neflere göre daha geniş tutulan orta nef kısmında daha zengin bitkisel süslemeler yoğunlaşırken buradan binanın diğer kısımlarına doğru süslemelerin yavaş yavaş azaldığını görmekteyiz.

Sayıları on adet olan ahşap hatılların her iki başlarına da sedef kakma desenlerle zenginlik katılmış olup iç mekâna estetik bir görünüm verilmiştir. Çokgen gövdeli ahşap sütunların taşıdığı geniş orta sahnın, çatının ve binanın yükünü taşıırken, zengin ahşap işçiliği ve süslemeleriyle harime hakim konumdadır.

Harim tavanının mihrap önünde ve mihrap duvarına paralel uzanan bölümlerinde çiçekli bordür içerisine altıgenlerden oluşan dekoratif elemanlar yerleştirilmiştir. Sarı, yeşil ve kırmızıdan oluşan koyu ve doğal renklerin bu bölümde hakim olduğu söylenebilir. Söz konusu alanın orta yerinde ongen bordür içine yıldız motiflerinden geliştirilen bezemeler yerleştirilmiş olup içerisi bitkisel bezemeli süslemelerle tamamlanmıştır. Bu bölümün güneydoğu köşesinde noksanlıklar vardır.

Resim 4.48. Kiriş Üstü Kalem İşi Detay Çizimi

Tavanda bulunan kalem işi motifler modüler olmayan (tekrar etmeyen) motiflerden oluşmaktadır. Diğer farklı şekillerdeki tüm motifler düşünüldüğünde binlerce motifin kalem işi olarak tavanı kapladığı görülebilir. Mihrap kısmının üstünde bulunan ve altıgen çıtalarla taksim edilmiş ve renklendirilmiş kısımlarda dahi taksimlendirme

tekrar eder şekilde değil altıgenlerin birbirinden farklı şekilde monte edilerek gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bu motiflerin; her birinin kalem işi olması nedeniyle kalem işi motiflerde birkaç milimetrelik veya santimetrelik farklar bulunmaktadır. Bu durum da insan eliyle tüm motiflerin ölçülüp detaylandırılmasını son derece zorlaştırmaktadır. Bu durum ancak fotoğraf belgeleme ya da uzun çalışmalar sonrasında fotoğraf makinesinin yerinin ve açısının belirlenerek fotoğraflanan motiflerin fotogrametri yöntemi ile çizim haline dönüştürülmesi yoluyla gerçekleştirilebilir. Aksi takdirde el ölçümü ile gerçekçi bir durum belgelemesine gidilemeyeceği düşünülmektedir.

Son Cemaat Mahalli ve Ahşap Revaklardaki Süslemeler

Son cemaat kısmını çevreleyen sivri kemerlerin iç ve dış yüzeylerinde harim tavanındaki kalem işi süslemelerden farklı olarak yapılmış işlemler bulunmaktadır. Ancak bu farklılığın farklı bir dönem de yapılmış olmasından mı, yoksa aynı dönem içerisinde farklı ustalar tarafından yapılmış olmasından mı kaynaklandığı bilinmemektedir.

Ancak farklı dönem kalem işi süslemesi mevzu bahis olduğu takdirde; kemer üzerindeki(bkz. resim 4.46.) süslemelerin harim tavanındaki süslemelerden (bkz. resim 4.48.) daha erken zamana ait olduğu söylenebilecektir. Ancak aynı dönemde farklı ustalar tarafından gerçekleştirilmiş olması da güçlü bir ihtimaldir.

Resim 4.49. Harim Tavanı Kalem İşî Detayı

Resim 4.50. Son Cemaat Sivri Kemer İç Kalem İşî Detayı

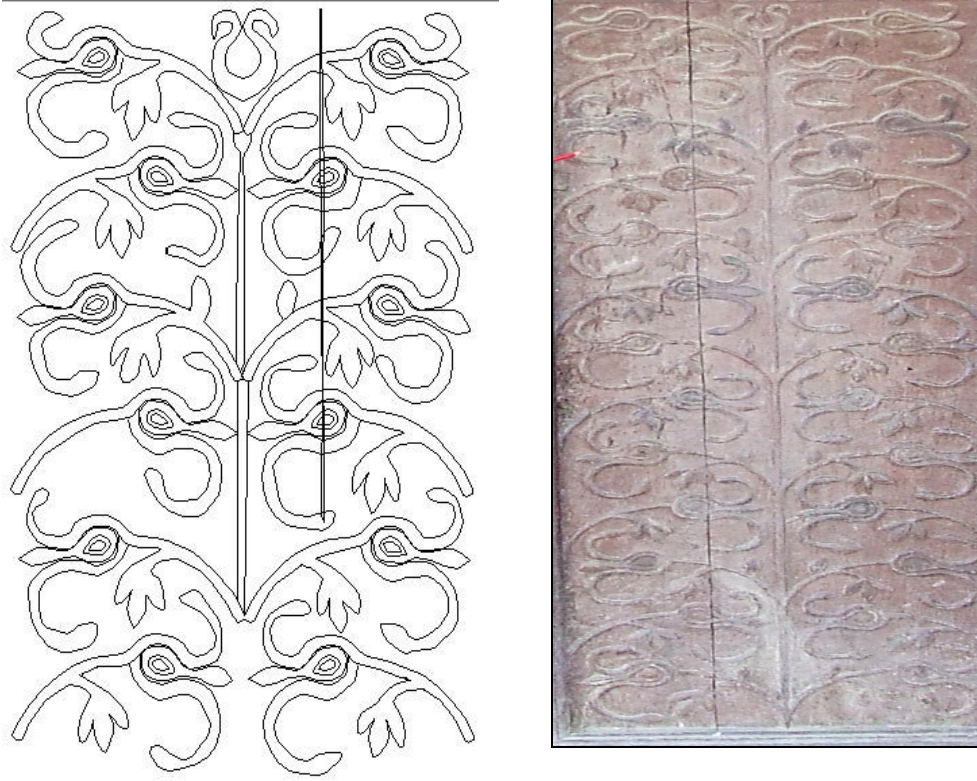
Onsekizinci yüzyılın canlı natürel renkleri realist bir süsleme üslubu ortaya koyarken oniki ve onüçüncü yüzyıl Selçuklulardan beri gelen soyut stilize süsleme sanatlarının izlerini taşımaktadır.

Buradaki ahşap üzerine kalem işi süslemelerin tıpkı asıl cemaat yerinin tavanında yer alan sarı, yeşil, kırmızı gibi canlı ve koyu renklerin meydana getirdiği renk zıtlıkları onsekizinci yüzyıl geleneğine uyarak daha realist bir üslup ortaya koymuştur. Ancak onikinci, onüçüncü yüzyıl geleneksel Türk süsleme sanatının izlerini bulmak da mümkündür.

Kapı Süslemeleri

Kuzey ve batı cephesinde; yakın zamanda yapılan onarımlar sırasında yenilenen basit çakma tekniğiyle yapılan bahçe kapılarının tarihi bir niteliği bulunmamaktadır. Yağlı boya kaplı basit kapılardır.

Buna karşılık yapının son cemaat yerinin girişinde yer alan 2 kanatlı ahşap kapı üzerinde ahşap oyma tekniğinde yapılmış kabartma lale rölyefleri bulunmaktadır. Kapının iki yanında genel olarak yıpranmış ve dökülmüş kalem işi sekizgen motifler yer almaktadır.

Resim 4.51. Son Cemaat giriş kapı tekrar eden bitkisel motifin detay çizimi

Yapının diğer kapısı olan harim kapısı da yine çift kanatlı olup son cemaat yeri kapı kanatlarından farklı olarak geçme tekniğinde imal edilmiş üzerinde kalem işi oyamaların bulunduğu bir elemandır. Kalem işi süslemeleri kirlenmiş renkleri kaybolmuş bu nedenle koyu kahverengi bir renk almıştır. Kapı kasasını oluşturan ahşap elemanlar taş malzeme ile oluşturulmuş ve geçme tekniği ile imal edilmiş gibi bir izlenim vermek üzere mavi, kırmızı ve sarı renklerle boyanmıştır (bugün büyük oranda değişerek solmuştur).

4.3. Malzeme Bozulmaları ve Yapısal Durum

Bu bölümde yapının geçirdiği onarımlar mekânsal bozulmalar ve strüktürel sorunlar anlatılacaktır.

4.3.1. Yapının maruz kaldığı doğal afetler

Yapının bilindik, önemli bir yerleşimde olmaması bu yapı ve yöre ile ilgili yazılı bilgileri yoktur. Bu yörede olduğu bilinen 1939–42 depremlerinin, Akça (fidi) köyünü etkilediğine dair yazılı bilgi bulunmamasına rağmen, yapının 1939 ve 1942 yıllarında yaşanan büyük depremlerden etkilendiği ve deprem sırasında minaresinin yıkıldığı ifade edilmiştir.¹

Bunun haricinde yapının olumsuz yönde etkilendiği sel veya yangın gibi başka bir doğal afet geçirdiğine dair herhangi bir bilgi, iz veya kanıt bulunmamaktadır.

4.3.2. Yapıya zarar veren çevresel sorunlar:

1990 lı yıllar da yapılan şadırvandan, 24 saat yapının 1 metre uzağından kontrolsüz akan su nedeniyle, kuzey ve doğu cephesinden akan su yapının doğu cephesinde oturmaya ve yapı çevresinde ki tretoarın 1-2 cm yapıdan ayrılmasına neden olmuştur. Akan su yapının doğu cephesinde 1990 lı yıllarda yapılan tuvalet gideri ile birleşmektedir.

Son cemaat bölümünün dış etkenlere açık olması sincap ve çeşitli kuşların ahşap sivri kemerler içine yuva yapmasıyla tahrip olmuştur. Ayrıca yapının toz ve rüzgârlara maruz kalması yapının ahşap kısmının bozulmasını hızlandırmıştır.

Yağmur suları ve çatı sularının güney cephesinde kontrolsüz akışı nedeniyle moloz taşlar üzerinde renk değişimlerine yol açtığı görülür.

4.3.3. Yapısal durum ve caminin geçirdiği onarımlar

Tarihi yapının inşa edildiği günden, günümüze üç yüz yılı aşan bir zaman dilimi geçmiştir. Yerinde yapılan incelemeler ve edinilen bilgilere göre yapının beden duvarları ile son cemaat mahallinin alt kaidesi ve revak altlarının, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında esaslı bir tamir gördüğü düşünülmektedir. Bundan sonra yapının bulunduğu coğrafyada meydana gelen 'Erbaa-Erzincan (1939–1943 depremleri olarak tarihe geçen)' depremlerinde tarihi camide oldukça fazla hasara sebep olduğu ifade edilmektedir.

Özellikle doğu tarafa bakan (U) şeklindeki ahşap revaklı kısım ile batı tarafındaki revaklı kısım ve minare yıkılmıştır. O zamanda belde halkının gayretli çalışmalarıyla, mümkün olduğu kadar yapının kendi orijinal malzemeleri kullanılarak 1940lı yıllarda tekrar onarılmıştır. 1966–1969 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğünün uyguladığı bir onarım programı dâhilinde cami tekrar gözden geçirilmiş, bugüne kadar ayakta kalması sağlamıştır.

4.3.4. Mekânsal bozulmalar

Yapının, doğu ve batı cepheleri boyunca uzanan son cemaat mahallinden yapının güney cephesine açılan birer pencere bulunmaktadır. Bu pencereler daha önceki onarımlar sırasında kesme taşlarla kapatılmıştır. Ayrıca batı cephesi tarafındaki pencereyi de içine alarak son cemaat mahallinin bir kısmı niteliksiz, çeşitli ebatlardaki tahtalarla tavana kadar kapatılarak depo işlevi kazandırılmıştır. Ancak bu değişim yapısal bir değişikliğe yol açmamıştır. Eklerle mekânın işlevi değiştirilmiştir.

Bu iki husus haricinde yapıda kullanımdan doğan değişim ya da mekânsal işlev değişikliği bulunmamaktadır.

4.3.5. Strüktürel sorunlar

Caminin güney cephesini oluşturan beden duvarı üzerinde gözle görülebilen, çeşitli uzunluklarda derinliği tespit edilememiş olan çatlaklar bulunmaktadır. Bu çatlaklar dışında, yapıyı çevreleyen tretoar ile beden duvarlarını gözle görünür oranda birbirlerinden ayıran çatlaklar bulunur.

Beden duvarı üzerinde ki çatlakların uzanılabilir yükseklikte olanları sıvanarak onarılmaya çalışılmış olsa da, çatlak çizgileri fark edilebilir niteliktedir.

Yapının güney cephesi ölçümleri incelendiğinde, saçağın doğu ve batı uçları arasında 15cm'lik bir kot farkının olduğu anlaşılır. Bu kot farkının yapının doğu cephesinde meydana gelen 15cm'lik bir oturmaya işaret ettiği düşünülmektedir. Yapının kuzey batı köşesinde bulunan şadırvandan sürekli olarak akan suyun şadırvanın yapıldığı 1990'lı yıllardan bu yana kontrolsüz bir şekilde ve yapının sadece 130 cm uzağından akan su ve yapının geçirdiği depremle yapının statik dengesine bu oturmalar ile ulaştığı düşünülmektedir.

4.3.6. Malzemeye bağlı bozulmalar

Taş

Yapının beden duvarlarında kullanılan kesme taşlarda büyük oranda bir bozulma söz konusu değildir. Az miktarda erime, oyulma ya da insan eli ile oluşturulmuş bozulmalar söz konusudur. Ancak doğu ve kuzey cephesinde ki kesme taşların yüzeylerinde süngerleşme denilen gözeneklerinin boşalması ve açılması durumu yer yer göze çarpmaktadır.

Yapının güney cephesinde sobadan ve yağmur sularından kaynaklanan yoğun bir renk değişimi görülmektedir. Aynı şekilde yapının doğu sağ cemaat kısmında çatlamlar ve güney cephesi çeşitli yerlerinde yağmur sularından kaynaklanan kısmi renk değişimlerine rastlanmaktadır. Yine aynı cephede insan boyunun uzana bildiği

yerlerde çimento harcıyla yapılan düzensiz derz tamamlamalarının taş yüzeylerini de kapattığı görülür.

Tuğla

Yapının almaşık örgüsünü oluşturan tuğlalarında güney, batı ve doğu cephelerinde oyulma ve erimelerin minimum seviyede olup en fazla doğal tahribat kuzey cephe ve kuzey-doğu köşesinde görülmektedir.

Ahşap

Yapı içerisinde bulunan ahşaplarda doğal bozulmalar en az seviyededir. Zira malzeme analizlerinde tespit edilmeyen ancak ahşaplar üzerinde var olduğu görülebilen mumlu bir tabakanın mevcudiyetinden ve ahşapları dış etkenlerden koruduğundan söz etmek mümkündür.

Ancak yapının dış etkenlere açık olan ahşap elemanlarında doğal ve insan eliyle yapılan bozulmalar görülmektedir. Bunlar böceklenme, kurtlanma ahşapların içinin boşalması, süngerleşme, yenilenme değiştirilme ve eklenmelerden meydana gelen bozulmalardır. Yapının batı cephesinde bulunan ahşap dikmelerin farklı biçimleri ve, dikmelerin ayaklarına yerleştirilmiş olan kesme taş elemanlar buradaki yenilemelere işaret etmektedir. Yapı ile ilgili olarak gerçekleştirilmiş olan sözlü görüşmelerde de bu konuda düşüncelerimizi doğrulayıcı bilgi sağlanmıştır.

Batı cephesinde yer alan revaklı kemerlerin insan eliyle tümüyle ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Doğu cephesinde yer alan ahşap sivri kemerlerin üzerinde dış kısımda kalem işi süslemelerden iz kalmamış olmasına rağmen iç kısımda kalem işi süslemelere dair solgun izler bulunmaktadır. Doğu cephesindeki iki kemer haricinde bu izler yakın zamanda insanlar tarafından silinmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Kuzey cephesinde yer alan korkuluklar da yakın zamanlı ve iyi durumdaki ahşap malzemelerden orijinal ahşap malzemenin en fazla bulunduğu güney cephesindeki

ahşap elemanlarda büyük oranda kurtlanma ve çürümeden dolayı form değişikliği ve kopmalar meydana gelmiştir. Bu kopmaların olduğu kısımların bir kısmının köy ahalisi tarafından tamamlanmaya çalışıldığı kullanılan malzemelerin farklılığı ve uygunsuzluğundan anlaşılmaktadır.

Bu nedenle kemerlerin çoğunda sincap ve kuş yuvaları bulunmaktadır. Kuzey ve doğu cephesindeki ahşaplar incelendiğinde kurtlanma yüzünden bu elemanların süngerimsi hale geldikleri, kimi kaplama tahtalarının koparak yerlerinden düştüğü görülür.

Son cemaati kapatan çatı kısmı 90'lı yıllarda yapılan onarımda tamamen değiştirilerek yenilenmiştir.

4.3.7. İnsanların neden olduğu bozulmalar

Bu kısımda insanların bilinçli bir şekilde; onararak, yenileyerek; yok etiği ya da büyük oranda tahrip ettiği kısımlardan bahsedilecektir.

Yapının doğu cephesine bahçe duvarı yıkılarak yakın zamanda bir tuvalet eklenmiştir. Tuğla ve betonla inşa edilen bu tuvaletin dışında aynı malzeme çeşidi ile yapının güney batı köşesinde yine aynı işlevle tuvalet olarak inşa edilmiş sonrasında yeni tuvaletin yapılması ile, köy ahalisi tarafından yıkılarak taşınmadan aynı yerde bırakılmış olan kalıntılar mevcuttur.

Caminin 1990'lı yıllara kadar şadırvanının bulunmadığı bu yıllarda çevreden getirilen ahşap malzemelerle kuzey batı cephesine şadırvan yapıldığı ifade edilmektedir. Yapının kuzey ve batı kısmındaki korkuluklar yakın zamanda özgün yapısına bakılmaksızın yüksekliği ve korkuluk formu değiştirilerek yenilenmiştir.

Son cemaat mahallinin taban döşemesi imitasyon tuğlalarla eski taban tuğlalarının üzeri doldurularak döşenmiştir. Bu tuğla formları vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan.(Resim 6.38) fotoğraflardan da anlaşılabileceği gibi orijinal halinden farklıdır.

Son cemaat kısmında ki sivri kemerlerin çeşitli kısımlarında ahşap eklemeler bulunmaktadır. Son cemaat mahallini üzerini örten çatı yüksekliği artırılarak yenilenmesi sonucunda beden duvarlarındaki üstlük pencere olarak ifade edilen pencerelerin bir kısmı çatı arkasında kalmıştır. Yapı mihrabı da alçı kalıplama tekniği ile bu yüzyıl başlarında tekrar yapıldığı sanat tarih uzmanları ile yapılan görüşmelerde ifade edilmektedir. Yapının kuzey giriş kapısının yanına elektrik panosu yerleştirilmiş ve elektrik kabloları çevreden edinilen bilgiye göre duvar yüzeyinden kazılarak geçirilmiş ve sıvanmıştır.

Harim duvarlarının iç ve dış kısmı yaklaşık 5cm kalınlığında kireç oranı yüksek bir harçla tamamen sıvanmıştır. Analiz sonucundan da yakın zamanlı olarak yapıldığı tahmin edilen bu sıvama işleminin 1990'lı yıllarda yapıldığı sözlü görüşmelerden anlaşılmaktadır. Alçı kalıplama tekniği ile kaplanmış olan mihrap zamanla motifler yok olmuş birkaç defa boyanması, temizlenmesi ile de tahribata uğramıştır.

Harim kısmı zemin döşemesi alt kirişlemeler hariç kaplama tahtaları yenilenmiş olması dışında korkuluklarda ek ya da değiştirilen bir kısım bulunmamaktadır.

Yapının çatısı yakın zamanda kirişleri ve tavan tahtalarının değiştirilmesiyle tamamen yenilenmiş, kiremitleri değiştirilerek yeni yüksekliği ile yeniden inşa edilmiştir.

Geçirdiği deprem sonucunda yıkılan minare aynı tuğlalarla betonarme yardımıyla yeniden inşa edilmiştir. Ara hatılarda beton kısımlar görülebilmektedir. Dıştan sıvanmış olan minare şerefesi de tuğla olmadan kalıp yöntemiyle korkuluk kısmı yapılmış külah kısmı saç elemanlarla özensiz bir şekilde kapatılmıştır. Minare ortasındaki ahşap dairesel kesitli direk ise yıkımdan sonra bozulmamış olması nedeniyle aynı şekilde tekrar dikildiği ifade edilmektedir.

Üst pencereler yenilenmiştir. Niteliksiz kalıp beyaz çimentolu sabit pencereler, renkli camlarla tamamlanmış ve yerine konmuştur. Tavan ahşaplarından yan neflerin orta kısmında geometrik formlu çıtaların döküldüğü görülmektedir. Bunun haricinde yapı

tavanında insan eliyle oluşturulmuş herhangi bir bozulma bulunmamasına rağmen, zaman içerisinde ahşaplar reçinelerini kusarak yüzeylerinde parlak bir satıh oluşmasına neden olmuştur.

Kuzey cephesi

Bu cephede yer alan işlemlerinin önemli bir bölümü doğal nedenlerle (toz, yağmur genel dış etkiler) bozulmuşken geri kalan ise insan eliyle sentetik boyalarla özgün halinden uzak ve özensiz bir şekilde boyanarak tahrip edilmiştir.

Kemerleri oluşturan ahşaplar tahrip olmuş kurtlanmış ve yer yer erimiş olmasına rağmen iyi durumda olduğu görülmektedir. Sivri kemerlerin alt kısımlarında ki korkuluk kısmı yakın zamanda yapılan onarım sonucunda değiştirilmiş ve orijinalinden yüksek ve büyük kesitli akça ağaç ya da meşe olması muhtemel bir ahşap cinsiyle yenilenmiştir.

Güney cephesine bakan son cemaat kısmı incelendiğinde taban kısmının imitasyon tuğlalarla yeniden döşendiği görülmektedir. Orijinal tuğlalar incelendiğinde 5–6 cm kalınlığında bir kenarı 15 cm olan kalın tuğlalar tespit edilmektedir.

Minare orijinal halinden farklı olarak sonradan yapılan ve düzensiz tuğlalarla inşa edilmiş olması nedeniyle, köy halkı tarafından dıştan sıvanmış içten incelendiğinde ise ahşap kaidesi orijinal ve tekrar yerine konmuş sonra da atılan hatıllarla tuğla ile inşa edilmiştir. Sıva kazıldığında düzensiz ve tahrip olmuş tuğlalar arasında günümüz derzlerini görmekteyiz. Şerefe ahşap kalıba dökülmüş donatısız harç la inşa edilmiş, kuvvet uygulanmasında yıkılan dayanıksız bir haldedir. Külâh kısmı kolaj şeklinde saç ile kaplanmıştır. Alemi orijinal olduğu ifade edilmektedir.

Doğu cephesi

Sivri kemerin altındaki korkuluk olarak nitelendirilen ahşap kısım orijinal haliyle günümüze kadar gelmiş olmasına rağmen izleri yok olacak kadar tahribata uğradığı

için işlevsel özeliğini yitirmiştir. Köşeden itibaren çam –meşe, çam – meşe şeklinde olan taşıyıcılar üzerinde çatlaklar bulunmaktadır. İnsan eliyle olan bozulmanın en az olduğu cephe dir.

Güney cephesi

3 sıra kaba yonu taş ve bir sıra tuğla kullanılarak alması k örgü sistemi ile inşa edilmiş olan beden duvarlarının doğu ve batı kısımlarındaki son cemaat kısımları ince yonu kesme taştan(traverten) inşa edilmiş ve (edinilen şifahi bilgilere göre) depremler sonrasında kısmi çatlaklar oluşmuştur. Son cemaat kısmının kirpi saçakları esas cemaat kısmında olduğu gibi 2 sıra değil bir sıra olarak döşendiğinden onarım sonrasında eksik olarak tekrar inşa edildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Son cemaat mahallinden açılan, fakat sonraki onarımlar sırasında insan eliyle kapatıldığı anlaşılan iki adet dıştan sivri kemerli pencere bulunmaktadır.

İzlerden anlaşıldığı kadarıyla pencerelerin enine iki taraftan beşer cm kadar küçültüldüğü düşünülmektedir. Ancak üstteki kemer içlerindeki tuğlaların derzleri günümüz harcı olduğu belirlenmiş olmasına rağmen sonradan kapatılıp kapatılmadığına dair belirgin izlere rastlanamamıştır. Son cemaat kısmında güney cephesine bakan ve izleri belirli olan birer adet pencere bulunmaktadır.

Ancak dolgu malzemesi olarak kullanılan kesme taş ile son cemaatin zeminden yükselmesini sağlayan platformda kullanılan kesme taşların benzer olması nedeniyle kapatılma dönemi konusunda fikir yürütülememektedir.

Binanın bu cephesinden yapının çevresini dolaşan trotuar la yapının arasının 4–5 cm kadar açıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bina saçak kısmının batı kısmı ile doğu kısmı arasında kot farkı da bulunmaktadır ancak bu durumun yapının inşa kurallarına uygun gerçekleştirilmemiş olmasından, zemin sularının yaratmış olduğu oturmalardan ve 1940 yıllarda meydana gelen depreminde etkisiyle oluştuğu düşünülmektedir.

Almaşık düzende örülmüş olan duvarlar ,taş ve tuğla malzeme arasında taşkın derzler genel olarak iyi durumda dır.Zemin seviyesine yakın derzler çimento esaslı harçlarla tekrar onarılmış ve üzerlerine 1970 tarihi not düşülmüştür.Bu not yapılan restorasyon uygulamasın tarihini belirtmek amaçlı bilinçli bir tarihleme değildir. Bunun haricinde belirgin olan derzler orijinal ve iyi durumdadır.

Batı cephesi

Batı cephesi 2 adet sivri kemer ve sonradan yapılan düzensiz alt ahşap kısımları dışında kemerleri 80 sonrası dönemde yok olmuştur. Ancak halen mevcut olan direklerin orijinal olduğu düşünülmektedir.

Yaklaşık 50 cm lik oluşturulan platform günümüz harç ve malzemesiyle kısmen sıvanmış sıvanmayan kısmında ise tuğlaların düzgün bir şekilde durduğu görülebilmektedir.

Taşıyıcılardan bazıları orijinalde olmayan bir yükselti üzerine oturtulmuştur bu da alınan kemelerden sonra bilinçli olarak taşıyıcıların yükseltilerek korunduğunu göstermektedir. Bu kısımda bulunan pencereler de diğer cephelerde kilerle aynı karakteristik özellikleri göstermektedirler.

Yine güney cephesinde ki izinden kapatıldığı anlaşılan pencerenin son cemaat kısmına bakan ve sonradan yapılan sıvasında çatlaklar ve ayrılmalar vardır. 3m uzunluğunda bu kısım kesme taşlarla örülerek kapatılmıştır.

Yapıldığı dönemin orijinal özelliklerini taşıyan caminin asıl cemaat yerinin ahşap yapı elemanlarında yer yer eskimeler, aşınmalar görülmektedir

Yapının çatısı 1990 lı yıllarda yapılan onarımlarla yenilenmiş kiremit altı kaplamaları ve de alaturka kiremitler değiştirilmiştir. Mevcut sivri kemerlerden ise doğu cephesinde ki sivri kemerlerden bir adet, kuzey cephesin de 1 adet, batı cephesinde ise 7 adet sivri kemer yerinde bulunmamaktadır.

Batı cephesinde olmayan kemerlerin sayısının fazla olması ancak 1980 li yıllarda ki fotoğraflarında yapının bu cephesinin tam olarak durması insan eliyle bu taraftaki kemerlerin yok edildiği hususunu akla getirmektedir.

Yapı da sırasıyla 1940–45 (şifahi), 1969 (resmi kayıt), 1979–80 (şifahi), 1990 (şifahi) yıllarında onarım yapılmıştır.

Ön cephede kuzey cephe olması nedeniyle son cemaat üstü kiremitler arasında sıklıkla yosun yerleştiğini görmekteyiz.

Bahçe duvarlarında ise güney, batı ve doğu kısmının bir bölümü orijinal olarak günümüze kadar ulaşmış olsa da 1–1.30m civarında orijinal duvar üzerinde briket olarak ifade edilen cürufaların sıkıştırılması ile elde edilen tuğlalarla köylülerce kısa bulunan duvarlar tamamlanmıştır.

Kuzey ve batı cephesinin yan giriş kapıya kadar olan kısmı ile doğu cephesinin sonradan yapılan tuvalet kısmına kadar olan kısmı bu çevrede yaygın olan ve ocak taşı(kırma taş) olarak ifade edilen taşlarda orijinal boyutunun yaklaşık yarı yüksekliğinde inşa edilmiştir.

Ocak taşından(kırma taş) inşa edilen esas kapı -ön cephe-de bulunan taş duvar üstünde 60cm yüksekliğinde lama demirinden korkuluk siyah renge boyanarak duvar üstüne ankre edilmiştir.

Yapının sıva ve tuğla malzemeleri ile ilgili olarak Şubat 2007 tarihinde İstanbul Konservasyon laboratuvarında analiz yaptırılmış olup sonuçları ekte verilen raporda yer almaktadır.(Bkz Ek 5)

5. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ VE TARİHLENDİRME

Anadolu'daki ahşap direkli camilerin ilk örneklerinden biri olan Selçuklu döneminden Konya Sahip Ata Cami (1258) 'nden itibaren Anadolu'da çeşitli dönemlerde ahşap direkli camii olarak niteleyebileceğimiz yapıların inşa edildiğini bilmekteyiz. Çeşitli kaynaklara göre Orta Asya'daki ahşap direkli camiler 10 ve 11nci yüzyılları arasında Hive, Kurut ve Oburda şehirlerinde inşa edildikleri de bilinmektedir ¹

18nci yüzyılda inşa edilen Silahtar Ömer paşa cami de ahşap direkli camiler arasında yer almaktadır. Ahşap direkli cami geleneğinin Anadolu'da 20nci yüzyıla kadar uzandığı kaynaklarda ifade edilmektedir ¹. Bu nedenle Silahtar Ömer Paşa Cami, ahşap direkli cami başlığı altında incelenmiş ve diğer ahşap direkli camilerdeki plan elemanları ve mimari elemanlarla karşılaştırılarak yapının ilk yapım tarihi ve özgün özellikleri araştırılmıştır.

5.1.Caminin Beden Duvarlarında Görülen Yapım Tekniğine Bağlı Olarak Tarihlendirme

Taş ve tuğlanın alması kullanımına göre

Bilindiği gibi yapıların inşasında kullanılan malzeme ve yapım teknikleri o yıllardaki maddi kaynaklara, banilerin sosyal statülerine ve ustaların bağlı olduğu ekollere göre değişkenlik göstermektedir. Bununla beraber dönemlere göre bazı genellemelerin yapılması da mümkün görülmektedir.15. yüzyıl sonuna kadar Anadolu'daki Türk Dönemi yapılarındaki beden duvarlarında taş malzeme, en çok moloz ve kabayonu olarak fakat yer yer kesme taşında eşliğinde kullanılmıştır. Ancak 16. yüzyılda genellikle düzgün özenli ve kesme taş olarak işlendiği görülmektedir.17. yüzyılın sayıca az çok örneklerinde ise taşlar yine oldukça düzgün kesilmiştir.18. yüzyılda ise asıl işleme biçimi kabayonu taşır¹

¹ Batur, A. Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

Anadolu'daki Türk Dönemi duvar örgülerinde kullanılan taşların büyüklüğünün özellikle de yüksekliklerinin kronolojiye bağlı olarak değişiklikler gösterdiği saptanmıştır. 15. yüzyıla kadar zaten çoğu kaba yonu veya moloz olan taşların uzunluk yükseklik ve biçimleri değişik olabilmektedir. Yapılarda taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak kullanılması (almasıık duvar) tekniğinin Bizans'tan Osmanlı'ya geçmiş olduğu ancak Osmanlı'nın da bu tekniği kendine özgü olarak değiştirerek kullandığı da bilinmektedir.¹

Osmanlı almasıık duvarının kendine özgü bir yapı ortaya koymasında en büyük katkı tuğla ve taş katlarının sıraları arasında bulunan sayısal ilişkinin son derece düzenli ve kararlı oluşudur. Bu aynı zamanda Bizans tuğla/taş duvarını Osmanlı tuğla/taş duvarından ayıran en önemli niteliktir. Osmanlı mimarisinde örneğin 3/1 sisteminde olduğunu söylediğimiz bir yapıda üç sıra tuğla ve bir sıra taş yapıda değişmeyen ve kararlı bir yinelemeye bağlı olarak, beden duvarlarının hepsinde kullanılmaktadır. Sistemin kendi içinde sayısal değişiklik gösterdiği örnekler sınırlıdır. Olanlarda dekoratif amaçlarla ve sadece belirli kesimlerde kullanılan uygulamalardır veya onarımlar sonucunda değişikliğe uğramışlardır[Tunay,1987].

13. yüzyıl yapılarının duvar tekniği için araştırmacıların fikirlerine ve yaptığımız gözlemlerin sonuçlarına göre; alternatif taş ve tuğla dizimi 1 sıra taş 2-4 sıra tuğladır. Tuğla uzunluğu 33-35 cm arasındadır. Tuğla harç oranı ise 1/3 dür. Bu yüzyılda kasetli tuğla şevli harç, gizli tuğla teknikleri görülür[Tunay,1987].

14. yüzyıl yapılarının duvar tekniği için araştırmacıların düşüncelerine göre alternatif taş ve tuğla dizimi 1 sıra taş 3-4 sıra tuğladır. Bunun yanında yalnızca taş da kullanılmıştır. Tuğla uzunluğu 35cm dir. Tuğla ve harç oranı ise 2/3 dür. Bu yüzyılda gizli ve kasetli tuğla teknikleri görülür. Tuğla ölçüleri genelde 33-35 cm ler arasında değişen uzunluğa sahip 3-4,5 cm kalınlıktadır. Harç kalınlığı ise genelde 5-6 cm ler arasındadır. Kalite ve karışımı sağlam beyaza yakın bir renkte irili ufaklı taneli tuğla kırıklı ve çakıl taşı kireçlidir.

¹ Batur, A. Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

Ayrıca bu yüzyılsa kasetli tuğla tekniği şevli harç ve gizli tuğla teknikleri kullanılmıştır. 14. yüzyıl yapılarında kullanılan taş ve tuğlanın alternatif dizimi için genelde 1 sıra taş 3–4 sıra tuğla kullanılmıştır. Tuğla ölçüleri genelde 35 cm uzunlukta ve 4 – 4,5cm kalınlığındadır. Harç kalınlığı ise genelde 5-6 cm ler arasındadır. Kalitece karışımı yumuşka pembe- kırmızı arası renkte iri taneli tuğla kırıklı taş parçalıdır. Ayrıca bu yüzyılsa hem gizli hemde kasetli tuğla teknikleri kullanılmıştır. 14. yüzyılın Erken Osmanlı yapılarında taş ve tuğlanın alternatif diziminde 3 sıra tuğla 1 sıra kesme taş dizisi kullanılmıştır.¹

Konu Silahtar Ömer Paşa Cami için değerlendirildiğinde yapının sahip olduğu 1 sıra taş 3 sıra tuğladan oluşan almalı duvar örgüsü ve yanı sıra 1 dikine tuğla kullanımı ile 14. yüzyıl 2nci yarısından önce ve 15. yüzyıl ın 2nci yarısından sonra inşa edilmesinin pek mümkün olamayacağı görülmektedir.

Duvar-derz ilişkisine göre

Derzler malzeme farklılığına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Harç durumu ise yalnız taşın niteliğine bağlıdır. Genellikle 14. ve 15. yüzyıl duvarlarında ve çoğunlukla kaba yonu taş kullanılan ikinci derecedeki duvarlarda derzler arasında kabarık harç bulunmaktadır. Kesme taş kullanımına ise çoğunlukla sıvama harç eşlik etmektedir.¹

Konu Silahtar Ömer Paşa Cami için değerlendirildiğinde duvarlarında ki kabarık harç 14.ve 15. yüzyıla denk geldiği anlaşılmaktadır.

Duvar-kemer ilişkisine göre

14. yüzyıl ortalarına kadar kemer yalnız tuğladan yapılmaktadır. Kemerin duvar sistemi ile bütünleşmesi 14. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 15. yüzyılın ortalarına kadar sürmektedir.15. yüzyılın ortalarında başlayarak bu tutarlı gelişimin

değiştirdiği gözlenmektedir. Bu tarihten sonra yapıların beden duvarlarında yer alan kemerlerin zaman zaman taş malzeme ile yapılmış olduğu görülmektedir.

Kronolojik sırayla

Almaşık duvar –Tuğla kemer

Almaşık duvar-Almaşık Kemer

Almaşık duvar-Taş Kemer

Almaşık duvar-Tuğla Kemer¹

Konu Silahtar Ömer Paşa Cami için değerlendirildiğinde almaşık düzen içerisindeki kemerlerinin tarihlendirmesi ile yapımızın 14. ve 15. yüzyıllara tarihlenebileceği söylenilebilir.

¹ Batur, A. Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

Duvar-saçak ilişkisine göre

Almaşık duvarın bağıntısı olan bir başka elemanda kornişler ve saçaklardır. Benzer bir yaklaşımla ele alırsak almaşık duvar ile onu kesen veya sınırlandıran bir eleman olarak korniş ve saçaklar arasında tam bir farklılık ilişkisinin bulunduğunu görürüz. Başlangıcından 15. yüzyıl ortalarına kadar almaşık duvara daima testere dişi tuğla saçak eşlik etmiştir. Giderek önce kornişler sonrada saçaklarda tuğla malzeme yerini taşa bırakmıştır.

Kronolojik sıraya göre

Almaşık duvar-Testere dişli saçak

Almaşık duvar-Taş saçak

Konu Silahtar Ömer Paşa Cami için değerlendirildiğinde yapının sahip olduğu tuğla kirpi saçak düzeni ile 15. yüzyıl ortalarına kadar bir zamanda inşa edilmiş olması mümkün görünmektedir.

Duvar-minare ilişkisine göre

Minare taban ve gövde ile yapının öteki duvarları arasında farklı ikili ilişkiler kurulmaktadır.14. yüzyıldan kalmış örneklerde izleyebildiğimiz kadarıyla taban taştan yapılmıştır. Fakat 15. yüzyılda taş tabanın yanında almasıık işlenmiş tabanlar çoğunluktadır. Yani 15. yüzyıl minare tabanın duvarla bütünleştiğı daha doğrusu aynılaştığı dönemdir. Minare gövdesi 16. yüzyıla gelene kadar tuğladandır.16. yüzyılda minare gövdesi ile tabanı kendi içinde bütünleşmiştir.

Kronolojik yapıya göre

Almasıık Duvar-Taş Taban/Tuğla Gövde

Almasıık Duvar-Almasıık Taban/Tuğla Gövde

Almasıık Duvar-Taş Taban/Taş Gövde

Konu Silahtar Ömer Paşa Cami için değerdendirildiğinde yapının minaresinin 15. yüzyıl ortalarına kadar bir tarihte inşa edilmiş olması gerekir.

Duvar-boşaltma kemer ilişkisine göre

İlk dönemde 14ncü yüzyıl camilerinde, boşaltma kemerlerinin meydana getirdiğı bir duvar düzeni vardır. Boşaltma kemerlerinin içleri çökertilmiş yassı nişler elde edilmiştir. Bu çökertmenin derinliğı çok az ve birçoğunda içleri dolu olduğundan bu kemerlerin birer boşaltma kemeri olarak görölmeleri zordur[Tunay,1987].

Silahtar Ömer Paşa Cami deki boşaltma kemerlerinin sergiledikleri duruma göre caminin 14. yüzyılda inşa edilmiş olduğunu işaret ettiğı söylenilebilir.

Yapım tekniğı açısından benzer yapılara göre

Silahtar Ömer Paşa Cami aşağıda belirtilen camilerle aynı örgü tekniğı ve yapım biçimine sahiptir. Kronolojik sıraya göre:(Silahtar Ömer Paşa Cami duvar örgü sistemi ile örtüşen yapılar)

Yalnızca 1/3 almaşık tuğla tekniği olması nedeniyle sıralanan yapılar.¹

1. Nilüfer İmareti-İznik-1388
2. İbrahim Paşa Cami-Bursa-1420
3. Muradiye Cami-Bursa-1426
4. Bedrettin Cami-Bursa-1443
5. Mahmut Çelebi Cami-Bursa-1443
6. Lonca Mescidi-Bergama
7. Yiğitköhne Cami-Bursa-?
8. Abdal Mehmet Cami-Bursa-?
9. Kara şeyh Cami-Bursa
10. Azebey Cami-Bursa-1455
11. Kanberler Camisi-Bursa-1459
12. Hamzabey Camisi-Bursa

5.2. Caminin Mihrabına Bağlı Olarak Tarihlendirme

Silahtar Ömer Paşa Camii'ne ait mihrabın özgün durumundan uzaklaşarak önemli ölçüde değişmiş olduğu saptanmış olmakla birlikte yeni mihrabın eski özgün mihrabın üzerine yapılmış olma olasılığı bulunduğu ve yeni mihrabın özgün mihraba ait ana hatları devam ettirdiği düşünüldüğü için bezemelere değinilmeden kısa bir karşılaştırma yapılmıştır.

İslamiyet'in ilk yıllarında bir taş veya alçı bir levha kible yönünü işaret etmek için yeterliyken 13. yüzyılda duvara ilave edilmeye başlayan oyuk hücre bunların yerini almış ve ilk mihraplar şekillenmiştir. Mihrabın Anadolu da inşa edilen dini yapılarda yer alması bu gelişme devresinden sonradır [Bakırer,1999].

Mihrapların 13. ve 14. yüzyıllara ait örneklerinin sayıca azlığı ve mevcutların da genellikle temel seviyesinde yıkık oluşu cephede kullanılan malzemelerin incelenmesine yardımcı olmamakta buna karşılık 10.-14. yüzyıllardan zamanımıza kadar gelebilen mihrapların bolluğu malzeme konusunda daha ayrıntılı bilgi vermektedir.

Anadolu da 14. yüzyıldan önce alçı mihrablara yalnız iki örnek mevcuttur. Alçı mihrabın esas gelişmesi 14. ve 15. yüzyıllardadır[Bakırer,1999].

Anadoluda'ki alçı mihraplar kenar bordürleri nişin alt kısmı köşelik ve mukarnas yuvalarının şekillerine uygun olarak hazırlanan ahşap kalıpların iç yüzeylerine süsleme de oyulduktan sonra içerlerine alçı dökülerek şekillendirilmiştir. Daha sonrada taşıyıcı bir kısmın üzerine kaplanmıştır. Bordür ve köşelikte ki motiflerinse düz dökülen parçaların mihrap yüzeyine kaplandıktan sonra kalıpla basmak suretiyle de elde edilebildiği bilinmektedir[Bakırer,1999].

Silahdar Ömer Paşa Cami nin bugünkü mihrabının özgünlüğünü korumuş olan mihraplarla karşılaştırılarak irdelenmesi:

Silahtar Ömer Paşa Camii'nin bugünkü mihrabı dikdörtgen çerçeveli mihraplar sınıfına girmekle beraber yarım daire planlı nişi mukarnaslı yarım kubbeli bir kavsarası ve sivri kemeri bulunmaktadır. Bu tür mihraplara ilk olarak 9. yüzyılda rastlanmaktadır [Ayverdi,2003].

Tepelik

Çerçeve üzerinde tekparça bir band olarak uzanan tepelik. En erken örneğini Harput Ulu Cami de rastlanan bu tür mihraplara daha çok 13. ve 14. yüzyıllarda görülmektedir.¹ Bu tür mihraplara sahip yapılar aşağıda belirtilmiştir:

1. Arslanhane Cami
2. Konya İç Karaaslan Mescidi
3. Kemah Halil Bey Cami
4. Ayaş Ulu Cami
5. Akçaşehir Ulu Cami
6. Yollarbaşı Ulu Cami

Silahdar Ömer Paşa Cami mihrabında çerçevelerde birçok kez yapılan boyalar ve silmelerin tahrip olması nedeniyle pahlı ya da düz silmeler ayırt edilememektedir. Bu nedenle benzer örneklerle sahip ibadet yapıları ve mihrabın çerçeve ve kenar bordürleri açısından değerlendirmesi yapılamamıştır. Ancak pahlı silme ve mihrap planı çerçeve ve kenar bordürlerine görebenezlik gösteren yapılar arasında Konya Sahip Ata Hanikahı, Yollarbaşı Ulu Cami, Akçaşehir Ulu Cami, Kazım Karabekir Ulu Camii sayılabilir.

Köşelik

Geometrik tezyinatlarla süslenmiş olan Silahdar Ömer Paşa Cami köşeliği, kemer etrafını çevrelemektedir. Zemine kadar inmeyen köşelik içinde ki motifler köşelerde izleri kaybolmuştur.

Kemer

Taş mihraplarda görmeye alıştığımız kemerli mihraplardan alçı örneğine Kastamonu Kasabaköy Mahmut Bey Cami mihrabında kemere(dilimli) rastlanır. Kemerli mihrabları 3 ana grupta ve bunları da şekillerine göre alt gruplarda incelemek mümkün olmaktadır.

Silahdar Ömer Paşa Camii' ndeki mihrap iki merkezli bir sivri kemerlidir. Erzurum Ulu Cami, Silvan Ulu Cami, Malatya Musalla mihrabı, Antalya Karatay Medresesi örneklerdendir.

Alınlık

Silahtar Ömer Paşa Cami mihrabında alınlık bulunmamaktadır.

Kavsara

Mihrap nişinin üst kısmında iç bükey bir kavis teşkil ederek nişin iç kalınlığını meydana getirir ve böylece nişi cepheye bağlar.3 esas grupta incelemek mümkündür. Silahtar Ömer Paşa Cami mihrabında mukarnaslı kavsara bulunmakla beraber yılların getirdiği tahribat ve birçok kez boyanmış ve değiştirilmiş olması mukarnasların niteliğini bozarak yok edecek düzeyde azaltmıştır. En erken örneği Erzurum Ulu Cami dir.

Silahtar Ömer Paşa Cami'nde mukarnas sıraları beş ya da sekiz sırada dizilen kavsaralar grubunda incelemek mümkündür. Zira bu mihrapta sekiz sıralı mukarnas bulunmaktadır. Benzer örnekleri Ankara Arslanhane Camii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Ermenek Ulu Camii ve Sivas Gökmedrese Mescidi mihraplarıdır.

Sütunce

Silahtar Ömer Paşa Cami nde sütunce bulunmamakta ya da yok olmuş durumdadır.

Niş

Silahtar Ömer Paşa Cami mihrabında yarım daire planlı niş bulunmakta ise de sonradan yapılan tamiratlarda bazı kalem işlerini yok etmek için silindiğinden ve birkaç kez boyandığından çokgen bir nişe sahip olma ihtimalide göz ardı edilmemelidir.

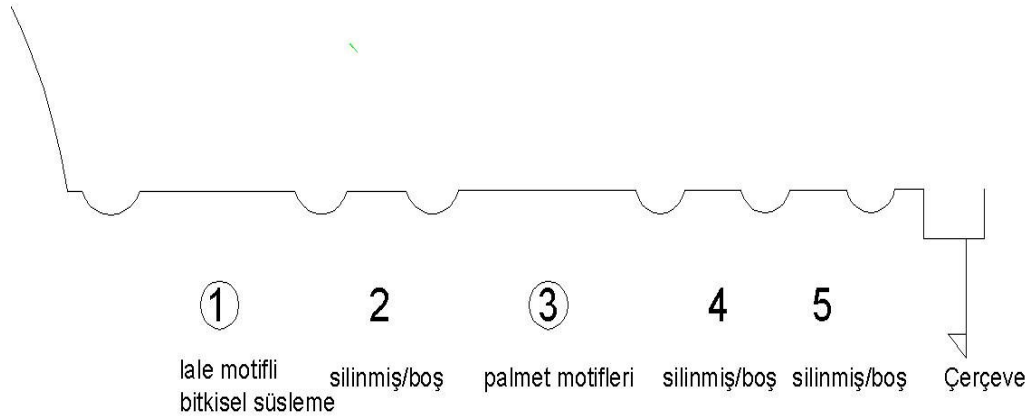
Süslemeler

Silahtar Ömer Paşa Camii'nin bugünkü mihrabının bitkisel bezemeleri açıkça son yıllarda yapılmış niteliksiz bir onarım olduğu için bu konuda herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır.

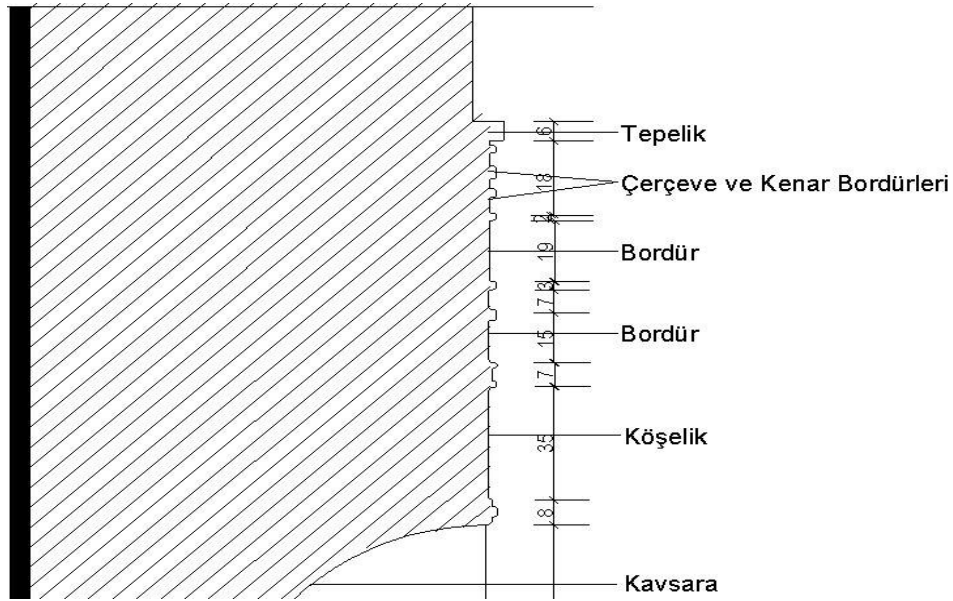
Bordür sayıları ve özellikleri

Beş bordürden inşa edilmiş mihrabın 6ncı bordürü nün tahrip edilerek sonradan çerçeve genişletilerek yok edilmiş, ya da bordür sanılan yerde ki silmenin yok edilerek bazı yerlerde bordür gibi algılanıyor olması durumu mevcut olduğundan bu mihrap için 5 bordürlü mihraplar arasında olduğunun söylenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Ankara Arslanhane Cami, İlyakut Köyü Cami, Direkli Cami, Ayaş, Bünyamin ve Sinanlı Cami ile Ayaş Aktaş Mescidi'nde de 5 bordürlü mihrap bulunmaktadır.

Resim 5.1. Mihrap (Batı) Planı Çizimi

Resim 5.2. Silahtar Ömer Paşa Cami Köşelik, Çerçeve ve Kenar Bordürleri ile Tepelik Kesiti

Silahtar Ömer Paşa Camii'nin bugünkü mihrabının genel özellikleri açısından 16. veya 17.yüzyıl mihraplarına benzediği söylenilebilir. Bu dönem mihraplarından sivri kemeri ile farklı olan Silahtar Ömer Paşa mihrabının, Ağaçayak Cami Zincirli Cami, Hacı Musa Cami, Ayaş'ta Bünyamin ve Şeyh Muhiddin Camileri Sinanlı da Ulu Cami mihrabları ile benzer özellikleri olduğu görülmektedir.

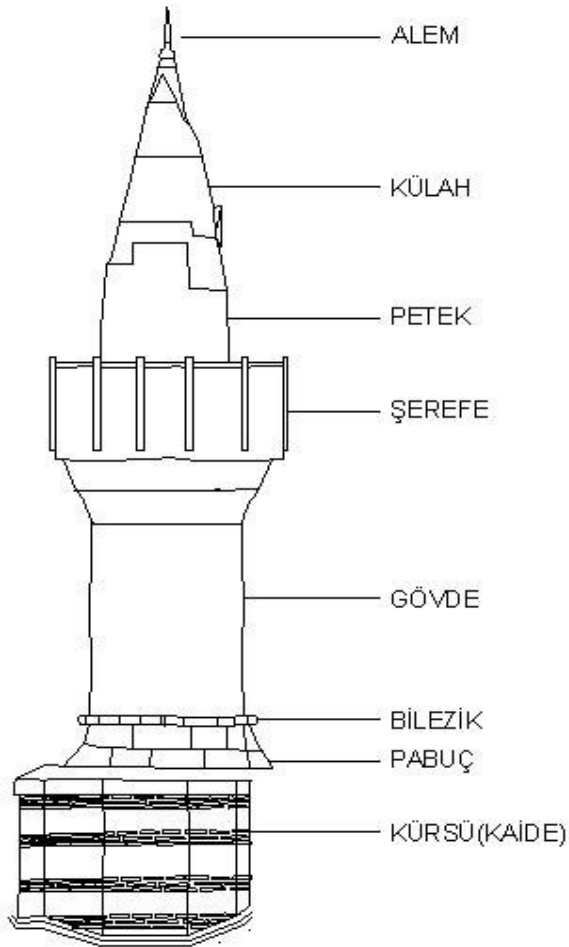
5.2. Minare

Orta Asya ve İranda ki minareler de kaynağını İslamiyetten önceki Orta Asya mimarisinden alır. Budist mimaride yer alan ve çeşitli işlevleri olan kuleler işaret kuleleri, çeşitli yapılarda ki köşe kuleleri Türk minaresin prototipini oluşturmuşlardır[Eyice,2002].

Selçuklu minareleri, Osmanlı minarelerinden daha kalın ve güdükçe dir, minarelerin şerefeden külaha kadar olan petek kısımları, şerefeden kaideye kadar olan beden kısımlarına nispeten ince ve kısadır. Çoğunlukla tuğladan inşa olunan Selçuklu minarelerinin yüzleri muhtelif renkte sırlı tuğlalarla, bir takım geometrik şekiller

teşkil edecek şekilde örülmüştür. Bazı minarelerde gövde kısmı kalın çubuklarla dikey bölmelere ayrılmıştır. Bazı uzunca minarelerde de, gövdenin orta kısmı bir tezyini bandla ikiye bölünmüştür. Minarelerin kaide kısımlarına çok önem verilmiş ve bunlar mukarnaslar ve oyma şekillerle yoğun bir biçimde süslenmiştir[Arseven, Tarihsiz].

Osmanlı mimarisinde ise minareleri, tezyinat itibarıyla daha sadeleşmesine rağmen bağlı bulundukları cami binasının dış güzelliğinin tamamlayıcı unsuru olmuşlardır. Bu devir içinde padişahlar ve yakınları tarafından yapılan camilerin umumiyetle çifte minareli olması gelenek haline gelmiştir. Tek minareli camilerde ise minare caminin sağına inşa edilir fakat mevki gereği müstesnalar görülmektedir [Çoruhlu,2000].

Şekil 5.3 Minare

Kürsü(Kaide)

Silahtar Ömer Paşa Cami de depremde zarar görmeyen kürsü(kaide) kısmı çokgen gövdelidir. Selçuklu minare mimarisinde nadiren çokgen gövdeli minare ile tabana bağlanmıştır [Eyice 2000] 3 sıra tuğla ve kesme taş la inşa edilmiştir.

Pabuç

Kavissiz düz üçgen oluşturacak şekilde bilezik kısmına bağlanır. Klasik Osmanlı dönemi özelliklerini gösterir. Özgün niteliğini korumaktadır. Kesme taştan inşa edilmiştir.

Resim 5.4. Pabuç

Gövde

Üzeri sıvanmış 2,7m yüksekliğinde ki bu kısım tuğla ancak üstü çimento harcıyla sıvanmıştır. Deprem sonrasında özgün tuğlaların kullanılması ile tekrar inşa edildiği ifade edilmektedir. Minare içinde belirli noktalarda betonarme hatıllar bulunur. Merdivenler kesme taşlardan yapılmış olup altında ise tuğla bulunur. Gövde yükselirken incelmegörülmez.

Resim 5.5. Minare İçi

Şerefe

Silahtar Ömer Paşa Cami de şerefe kısmı sonradan donatısız olarak kalıpla beton olarak inşa edilmiştir. Bu nedenle erimiş kısmı kopmalar meydana gelmiştir. Klasik dönemle birlikte Osmanlı Mimarisinde şerefe korkuluklarının tezyinatı oldukça artmıştır [Eyice,2000] Yapıda özgün şerefe ye ait bir iz bulunmamaktadır. Bu nedenle bu konuda bir değerlendirme yapılamamıştır.

Petek

Tuğladan tekrar inşa edilmiş iç ve dış tarafı sıvanmış yer yer dökülmüştür. 3 metre civarında düzensiz olarak incelen bir örgü sistemi mevcuttur.

Külâh

Parçalı saç malzemenin sarılmasıyla külâh olarak tutturulmuştur.

Alem

Özgün haliyle yerine konduğu ifade edilmektedir. Detaylı bir inceleme mümkün olmamıştır.

Resim 5.6. Tokat Mahmud Paşa Cami Görünüşü

Genelde mescit minareleri giriş kapısının doğu ya da batısına konacak şekilde son cemaat ile birleştiği kısımdan taşkınlık yaratacak biçimde inşa edilmiştir. Karşılaştırmalı çalışmalardan ve ahşap dikmeli camilerin beden kütle ve minare yükseklik ve genişlikleri incelendiğinde Selçuklu camilerinde görülen daha kalın gövdeli ve nispeten daha kısa minare yükseklikleri, Osmanlı ile birlikte yerini daha ince ve uzun minarelere bırakmıştır.

Silahtar Ömer Paşa Camii'n minaresi gövde kısmında 100cm ve petek kısmında 75 cm civarında bir yüksekliğe sahiptir ve kalan silindirik bölümünün kısa ve kalın bir yapıda olduğu açıkça bellidir. Zira sözlü görüşmelerde köy ahalisinin özgün halinden daha kısa olarak yeniden inşa edilmiş olduğuna dair beyanlarıyla da bu durum uyusmaktadır. Örneğin benzer bir yapıım tekniğine sahip Tokat Mahmut Paşa Camii'nin bugünkü minaresi ile karşılaştırıldığında inceleme konusu olan minarenin kısalığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu yöre ve yakın dönemlerde inşa edilmiş olan camiler incelendiğinde tuğla gövdeli minarelere rastlanmaktadır. (Örneğin Tokat-Genç Mehmet Paşa Cami, Tokat Mahmud Paşa Cami, Merzifon Abide-i Hatun Cami gibi). Ancak benzer camiler üzerindeki incelemelerde minarelerin bir bölümünün yapıya sonradan eklenmesi ve bir bölümünde özgün hallerinde ahşap bir minareye sahip olmaları nedeniyle bu minarelerden hareket ile bir oran verilmesi söz konusu olamaz. Dolayısıyla bu ve benzeri karşılaştırmalar ile minarenin özgün yüksekliği konusunda somut bir veriye ulaşmak da mümkün görülmemektedir.

Sonuç olarak Silahtar Ömer Paşa Camii minaresi için karşılaştırmalı bir çalışma yapmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

5.3.Süslemeler

Silahtar Ömer Paşa Cami Süslemeleri incelendiğinde bir husus dikkat çekmektedir. Yapının genelinde ki motifler de ve bitkisel bezemelerde değişik lale motifleri kullanılmıştır. Afyon Masri Camisi kemer bitiş korkuluk başlangıç detayı ile Silahtar Ömer Paşa Cami son cemaat kısmında ki detaylarda ki benzerlik, Bursa Yeşil Cami minberi, Malatya Alıcı Kapı hanı ve özellikle İstanbul Yatağan Camisi kemer

ayağında ki lale motifi ile Silahtar Ömer Paşa taşıyıcı 4 ayağında bulunan lale motifi ile benzer özellikleri dikkat çekicidir.

Son cemaat giriş kapsı üzerinde ki lale rölyefleri kalem işlerinde ki lale motifleri mihrapta ki lale motiflerine konu başlıklarında ayrıntılı olarak değinilmiştir. Aşağıda yapı da bulunan lale motiflerinden örnekler sunulmuştur.

(a)

(b)

Resim 5.7. Lale Motifli Elemanlar a). Taşıyıcı Dikme Üzerinde ki Detay b). Kalem İşleri Detay c).Tepelik Motifleri d).Harim Giriş Kapı Tokmağı e).Son Cemaat Yenilenmiş Korkuluk f). Özgün Korkuluk Detayı g).Minber Köşe Detayı h).Mahfil Korkuluk Detayı

(c)

(d)

Resim 5.7.(Devam) Lale Motifli Elemanlar a). Taşıyıcı Dikme Üzerinde ki Detay b). Kalem İşleri Detay c).Tepelik Motifleri d).Harim Giriş Kapı Tokmağı e).Son Cemaat Yenilenmiş Korkuluk f). Özgün Korkuluk Detayı g).Minber Köşe Detayı h).Mahfil Korkuluk Detayı

(e)

(f)

Resim 5.7.(Devam) Lale Motifli Elemanlar a). Taşıyıcı Dikme Üzerinde ki Detay b). Kalem İşleri Detay c).Tepelik Motifleri d).Harim Giriş Kapı Tokmağı e).Son Cemaat Yenilenmiş Korkuluk f). Özgün Korkuluk Detayı g).Minber Köşe Detayı h).Mahfil Korkuluk Detayı

(g)

(h)

Resim 5.7.(Devam)Lale Motifli Elemanlar a). Taşıyıcı Dikme Üzerinde ki Detay b). Kalem İşleri Detay c).Tepelik Motifleri d).Harim Giriş Kapı Tokmağı e).Son Cemaat Yenilenmiş Korkuluk f). Özgün Korkuluk Detayı g).Minber Köşe Detayı h).Mahfil Korkuluk Detayı

Allah (ﷲ) ve lale sözcüklerinde aynı harflerin bulunması nedeniyle mistik bir anlam kazandırılmış ayrıca lale nin tersten okunduğunda Osmanlıların kutsal alameti olan hilal okunur (ﻻ ﺎ ﻝ) = Hilal =Ay. 16.yüzyılda sıkca görülen çiçekler arasında lale, karanfil sümbül ve gül ön plandadır. Yurdumuzda 17. yüzyılda da lale yetiştirilmesine büyük önem verilmiştir.

Laleler İstanbul Saraylarının başlıca süsü haline gelmiştir. Zira Osmanlı Devleti nin topraklarını kaybetmeye başladığı Pasarofça anlaşmasıyla girdiği dönem Lale Devri adıyla anılmaktadır ki bu da Silahtar Ömer Paşa Caminin inşasını belirtilen tarihten birkaç yıl sonrasına denk gelmektedir. Zira 18.yüzyıldan sonra klasik süsleme metodları yerini barok tarzı süslemeye bırakmaya başladığından yapımızın yoğun olarak görülen (palmet) lale motifleri ile 16.yy ile 18.yy arasında yapılmış olma olasılığını güçlendirmektedir.(Palmet motiflerine lale olarak ifade eden görüşlerde mevcut olup söz konusu tartışmanın sürdüğü bilinmektedir.)

5.4. Tarihlendirme için Genel Değerlendirme

Yukarıda kısaca anlatılan karşılaştırmalı çalışmalara göre Silahtar Ömer Paşa Caminin ilk inşa tarihi için 14. yüzyıl uygun gibi görülmekle birlikte yapının son cemaat ve minare gibi elemanlarının sergilediği özellikler değerlendirildiğinde bu inşa tarihinin 100 yıl kadar farkla 15. yüzyıl 2nci yarısı olarak kabul edilmesinin daha uygun olacağı söylenilebilir.

Caminin sahip olduğu ahşap ve kalem işli süslemeleri açısından konuya bakıldığında görülen 17. yüzyıl özelliklerinin daha geç bir onarım ait olma olasılığı da kuvvetli gibi görülmektedir. Böylece son cemaat mahalının biçimi nedeni ile bir zaviye yapısı olabileceği düşünülen bu yapının bu olasılığın dışında ilk özgün duumunda bir mescit olarak yapılmış olması da mümkündür. Bugün elimizdeki veriler ışığında bu yapının 17.yüzyılda Silahtar Ömer Paşa tarafından esaslı bir onarıma konu edilerek camiye dönüştürülmüş olma ihtimali kabul edilebilir bir olasılık olarak görülmektedir. Sonuç olarak 17. yüzyılda Anadolu yapılan cami sayısının da

oldukça az olması da dikkate alındığında bu yapının yeniden inşa veya esaslı bir onarım ürünü olma ihtimali daha kuvvetli görünmektedir.

6. RESTİTÜSYON

Yöntem

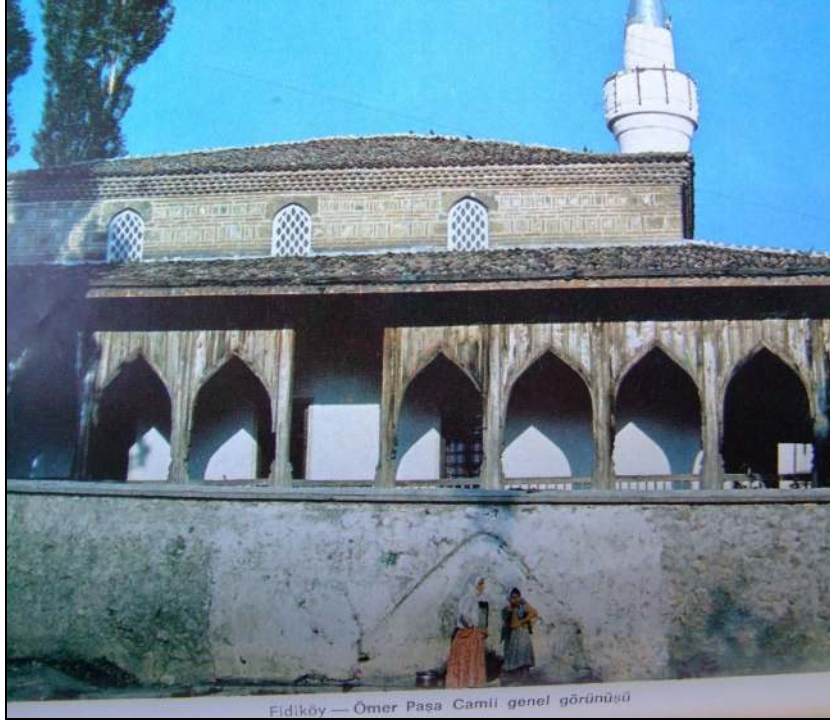
Restitüsyon çalışmasının amacı tarihsel süreç içerisinde değişikliğe uğrayarak ve özgün bazı elemanlarını yitirerek ya da ekleme yapılarak günümüze ulaşan Silahtar Ömer Paşa Camii'nin ilk yapıldığı dönemdeki özgün durumunun (zaviye olarak kullanımdan sonra camiye dönüştürüldüğü dönemdeki ilk halinin) belirlenmesine yöneliktir.

Bu çalışmada ilk sırada yapının kendisinden gelen izler değerlendirilmiş olup daha sonra görsel yazılı belgeler ile sözlü anlatımlardan yararlanılmıştır. Çalışmada öncelikle değişime uğrayan, yok olan ve özgün bölümler rölöve çizimleri üzerine işlenmiş olup ayrıca bilgi kaynaklarına yer verilmiştir. Böylece bilgi kaynaklarının güvenilirlik dereceleri de belirtilmiştir (Bakınız Müdahale Paftası). Yapıya ait izler kalıntılar ve eski fotoğraflar en yüksek güvenilirlik derecelerine(1nci) sahip olan kaynaklardır. Yapı içerisinde ki karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler ileri derece de(2nci) güvenilirlik derecesine sahipken, yapı dışında benzer tipteki diğer yapılar aynı dönem ve aynı bölge yapılarıyla yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler orta dereceli(3ncü) güvenilir kaynaklardır. Mimari gereklilik yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ve sözlü anlatımlar az(4ncü) güvenilir kaynaklardır.

Yapının ahşap taşıyıcılı camiler grubunda yer alması Anadolu da ki ahşap direkli camilerin arasında ki benzerlik ve farklılıklarının incelenmesini gerekli kılmıştır (Silahtar Ömer Paşa Camii ile benzerlikler arz eden ahşap direkli cami ve mescitler için bakınız ek 5) .

Restitüsyon da kullanılan görsel kaynaklar vakıflar kütüphanesi ve arşivi taranarak bulunan ve 1969 da yapılan onarım öncesi tespit amacıyla çekilmiş fotoğraflardan oluşmaktadır. Söz konusu yapı kent merkezinden uzak olması nedeniyle, yazılı kaynaklar konusunda bilgi son derece azdır. Bu çalışmada Sadı Ünver¹ in makalesi

ile Yaşar Erdemir² ve 1980 yılında yapılan Tokat Sempozyum notlarından yararlanılmıştır. Vakıflar genel arşivinde bulunan fotoğraflar yapının restitüsyonunda yararlanılan kaynaklardır.

Resim 6.1 .S.Ömer Paşa Camii Doğu cephesi görünüşü(1980)

¹ Sanat Tarihçisi

² Yrd.Doç Dr. Selçuk Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü

Resim 6.2. Tavan Görünüşü 1980 Yılı Görüntüsü

6.1.Yapıdaki İz ve Örneklerden Elde Edilen Kesin Bilgiler.

Aşağıda yapıda müdahale görmüş, değişikliğe uğramış veya yok olmuş elemanlara yönelik olarak yapının kendi bünyesindeki iz ve örneklerden elde edilen bilgiler anlatılmıştır.

6.1.1.İzi olan varlığı ve özellikleri yapının kendi bünyesindeki mevcut diğer örneklerden elde edilen bilgiler:

Yapıda mekânsal anlamda büyük değişikliklerin olmadığı buna karşılık mimari elemanlarda önemli sayılacak değişikliklerin, yenilemelerin ve müdahalelerin varlığı saptanmıştır.

Yapının beden duvarları ile ilgili olan restitüsyon kararları

Yapıdaki önemli değişikliklerden bir tanesi son cemaat kısmının batı ve doğu

kanatlarında güney cephesine bakan 2 pencere açıklığının kapatılmış olmasıdır. Her iki açıklığın sonradan doldurulmuş olduğu buradaki örgü farklılığından ve ayrıca yapı üzerindeki oturma nedeniyle oluşan çatlakların bu durumu kanıtlamaktadır.

Gerçi elimizde bulunan 1969 tarihili fotoğraflar incelendiğinde de bu kapatmanın mevcut olduğu görülmekte ve köyün 80 yaşlarındaki eski cami imamı ile yapılan görüşmelerde de kendisinin söz konusu pencere boşluklarının yapıyı bildiği zamandan beri kapalı olduğunu ifade etmesine karşın, yapının güney cephesinde bulunan izlerin ve bu kısımda belirgin biçimde bir kapatma eylemini vurgulamaktadır. Bu işlemin eski bir onarıma ait olduğu kuvvetli bir olasılık olarak kabul edilmiş ve bu nedenle restitüsyon çiziminde bu bölümler açık olarak ifade edilmiştir.

Harime ait duvarların iç ve dış yüzeylerinin sonradan sıvanmış olduğu araştırma için analize gönderilen numunelerin sonuçlarından anlaşılmıştır. Özgün halinde yapının sıvanmadan güney cephesinde olduğu gibi çıplak yüzeyli olduğu düşünülmektedir.

Resim 6.3. Güney Cephesi

Kuzey (giriş) cephesinde bulunan sivri kemerlerin yükselmesine olanak sağlayan ve doğu cephesinde kesme taş ve 3 sıra tuğla olarak inşa edilmiş bulunan almaşık duvar örnek alındığında güney ve batı cephelerinin de bugünkü sıvalı görünümlerinden

farklı olarak aynı şekilde alması örgünün belirgin olduğu bir yapıda olmaları gerektiği kanısına varılmıştır.

Yapı dışında arsaya bitişik olarak batı cephesinde imam evi olarak kullanılan yapının birkaç kez onarım geçirdiği ve farklı malzemelerle onarıldığı anlaşılmaktadır.

Yapının döşeme kaplamaları ile ilgili olan restitüsyon kararları

Bugün şüphe üzerine ahşap kaplama tahtalarından oluşan harim tabanı ile ilgili olarak yapılan araştırmada ahşap kaplama altında yer alan beton şap kazınmış ve burada özgün tuğla döşeme kaplaması ortaya çıkarılmıştır. Bu somut veriler bize bu bölümün döşemesinin özgün halinde tuğla olduğunu göstermektedir.

Yapının ahşap malzemeleri ile ilgili olan restitüsyon kararları

Bugün için yapının son cemaat kısmında bulunan sivri kemerli ahşap yapı elemanlarından bir bölümü erimiş ve eskimiş ve kuzey ve batı cephesindekiler değiştirilerek yenilenmiştir. Buna karşılık yapı üzerinde yapılan araştırmada batı cephesindeki benzerlerinin özgün olarak korunmuş olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak restitüsyon projesinde yenilenen bölümdeki korkuluk elemanlarının orijinal olarak günümüze ulaşan batı cephesindeki benzerleri ile aynı olması gerektiği kabul edilmiştir.

Bugün için son cemaat bölümünün giriş kapısının sağ ve sol yanlarında yer alan ahşap sundurmaya ait kemerlerin sökülerek kaldırılmış olduğu yapı üzerindeki izlerden anlaşılmaktadır. Burada mevcut olan izlere göre kapı çevresinde bozulmaya uğramadan formunu korumuş olan sivri kemerler ve üzerlerindeki kalem işleri baz alınarak restitüsyon çiziminde bu bölümde eksik olan kemerler tamamlanmıştır. Son cemaat direkleri arasındaki mesafelerin belirli bir standardı bulunmamaktadır. Bu nedenle açıklıklar arasındaki sivri kemerler iki yandaki yok olmuş sivri kemerlerin tamamlanmasındaki en önemli kaynaktır.

6.1.2.İzi olmayan ancak varlığı ve özellikleri yapının kendi bünyesindeki diğer örneklerden elde edilen bilgiler

Kuzey (giriş) ve Doğu cephesindeki revaklı bölümlerin eksik olan birer adet ahşap sivri kemeri bu revakların görsel bütünlüğü açısından ve özgün durumda burada bulunmamaları için herhangi bir gerekçe olmadığı için restitüsyon çiziminde bu bölümde eksik olan kemerler diğer mevcut kemerler gibi tasarlanarak tamamlanmıştır.

6.2. Karşılaştırmalı Çalışmalardan Elde Edilen Bilgiler

Söz konusu camii ile bu yörede benzer ahşap camiler olarak, Reşadiye Çarşı Camii, Zile Elbaşoğlu Camii ve Tokat Mahmut paşa Camii ve Merzifon Abide i Hatun Camii gösterilebilir. İlk iki caminin yıkılarak yenilerinin yapıldığı ifade edilmekle beraber Mahmut paşa Camii ve Abidei Hatun Camii karşılaştırmalı çalışmada ele alınmıştır.

Yapı boyutları incelendiğinde Abide i Hatun Caminin genel olarak boyutlarındaki büyüklük göze çarpmaktadır. Bu durumu adına yapılan şahsın önem arz etmesinden ve diğer köy camilerine göre daha fazla önem verilmesi ile açıklayabiliriz. Kareye yakın dikdörtgen form bu camide de bulunmasına rağmen boyutlardaki büyüklük göze çarpmaktadır.

Boyutlarıyla uyuşan ancak plan tipiyle tam olarak uyuşmayan Mahmud Paşa Camii'nin süslemeleri minber tavan gibi elemanlarındaki ortaklık ve yöresel yakınlık karşılaştırmalı çalışmalarda bu camin de esas alınmasına neden olmuştur.

Anadolu Selçuklu Mimarisinde taş ve ahşap direkli camilerde gördüğümüz orta sahnın yan sahnılardan daha geniş ve yüksek tutulmuş olması uygulamasıyla Silahtar ömer Paşa Cami nde de karşılaşılmıştır.

Bugün için yapıda herhangi bir kanıt veya iz bulunmamasına rağmen bu caminin yapım tarihinin ilk olarak 14. yüzyılın ikinci yarısı olarak düşünülmesi ve cami

olarak onarımının da 17.yy olması nedenleri ile ve ahşap direkli tüm benzer örneklerin hepsinin özgün durumda toprak dam örtüsüne sahip olmaları bu yapının da toprak damlı olarak inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Bilindiği gibi yapımıza ölçek olarak benzeyen Kasabaköy Mahmut Paşa Camii ve Ankara İlyakut Köyü Mescidi ile türünün büyük örnekleri olan Ankara Alaeddin Camii, Ayaş Ulu Camii ile Eşrefoğlu Camii ve benzerleri özgün hallerinde toprak damlı olarak inşa edilmiş olan yapılardır. Anadolu'daki alaturaka kiremit çatı yapımının da daha sonra ki dönemlerde yaygınlaştığı düşünüldüğünde bugünkü alaturaka kiremit örtülü çatının büyük olasılıkla 18. yüzyıl ve sonrasına ait bir müdahale olduğu kabul edilerek restitüsyonda yapı toprak damlı olarak kabul edilmiştir.

Burada dikkati çeken husus çatı aktarılması sırasında orijinal olduğu ifade edilen kiremitlerin yapı arsasına bitişik olan güney cephesinde ki binada ve şu an imam evi olarak kullanılan diğer yapının çatısını kapatmak için kullanılmış olmasıdır. Ancak bu kiremitlerin ilk değişime ait olması olası olup yapının ilk yapımına ait olmaması gerekir. Yapının özgün plan şeması okunabilmektedir. Yapıda bulunan kaynaklar incelendiğinde yaklaşık 2 asır sonra söz konusu camiye bir onarımın yapıldığı ihtimali güçlü görünmektedir. ¹

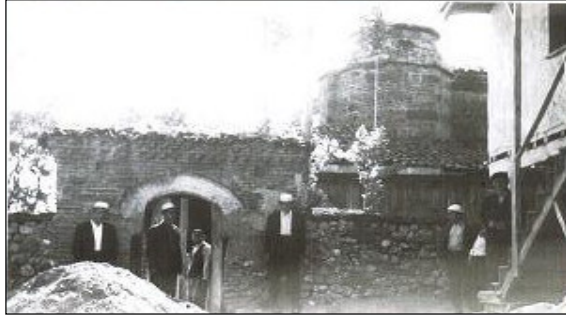
6.3.Yazılı ve Görsel Kaynaklardan Elde Edilen Bilgiler

Bugün yapı ile ilgili olarak elimizde bulunan görsel kaynaklar arasında yalnızca Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv fotoğrafları bulunmaktadır. 1960'lı yıllara ait olan bu fotoğraflar çok eski tarihli olmasa da yapı hakkında bazı önemli bilgiler sağlamaktadır.

¹ Sadi Ünver, tarihi camiyle ilgili makalesinde yapıda bulunan kiremit parçasından bahsetmekte ve üzerinde 18 Eylül 1287 tarihinin bulunduğunu bildirmiştir. Bu da caminin 18 Eylül 1287 (M.1870) yılında tamir edildiğine dair bir ipucu vermektedir.

Yapının minaresi duvar örgüsü bakımından yapının beden duvarları ile birlikte yapılmış izlenimi vermekle beraber bu elemanın daha sonra yapıya eklenmiş olma olasılığı da bulunmaktadır. Bilindiği gibi minarenin yapının geçirmiş olduğu deprem sonrasında yenildiği bilinmektedir. Bu onarım çalışması sırasında minarenin de hatalı bir onarım tekniği ile yapının beden duvarındaki almalı örgü tekniğine benzetilerek örülmüş olma olasılığı da bulunmaktadır. Yapının eski fotoğrafları incelendiğinde caminin minare ile bitişen batı duvarının köşesinde bir anomali görülmektedir. Bu durumda bize escit veya zaviye işlevindeki yapının 17. yüzyıldaki onarımında son cemaat kısmına bir minarenin eklenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

1969 yılı fotoğraflarından bazıları

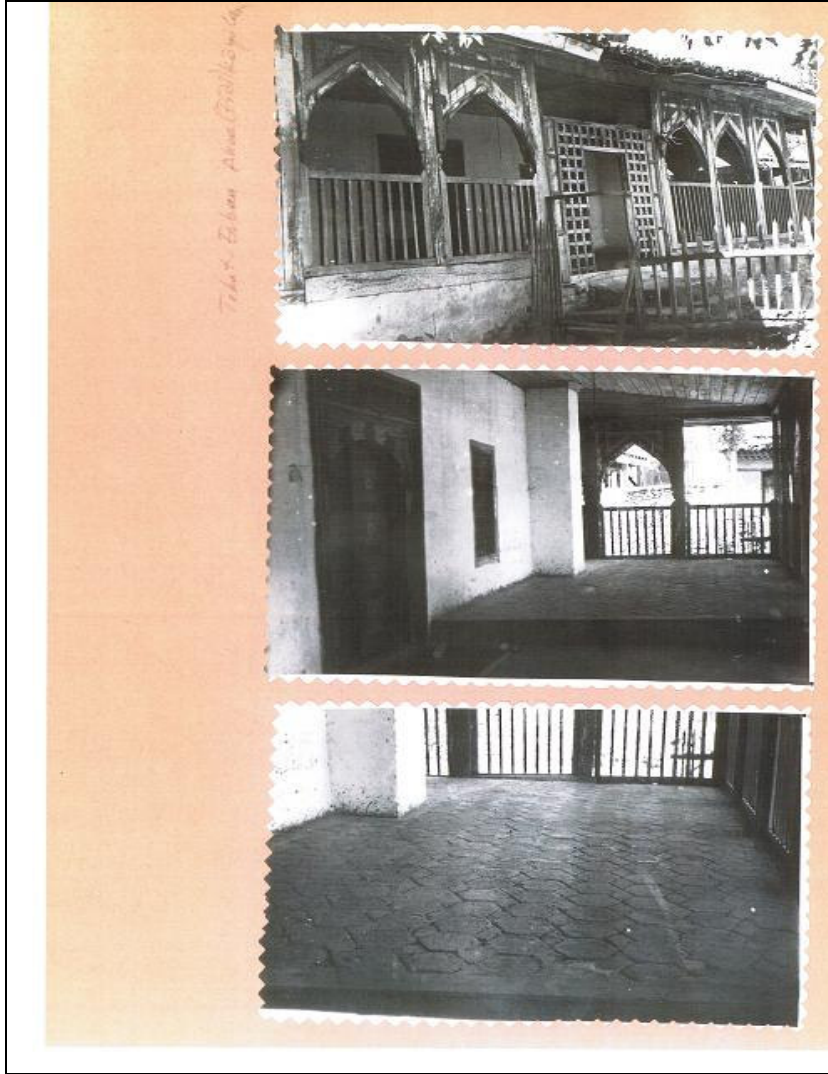
Resim 6.4. Batı Görünüşü

Resim 6.5. Minare Görünüşü

Yapının döşeme kaplamaları ile ilgili olan restitüsyon kararları

Günümüzde son cemaat mahalinde imitasyon döşeme tuğla kaplama bulunmaktadır. Resim 6.29' a göre son cemaat bölümü taban tuğlalarının harim bölümü zemin döşemesi ile aynı biçim ve malzeme ile yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Fotoğraflardan edinilen bilgi doğrultusunda burada da harim bölümünün tabanında ortaya çıkarılan tuğlalar ile eş malzeme ve biçimde bir döşemenin bulunduğu öngörülmektedir.

Resim 6.6. 1969 Yılı Fotoğrafları (Vakıflar Arşivinden)

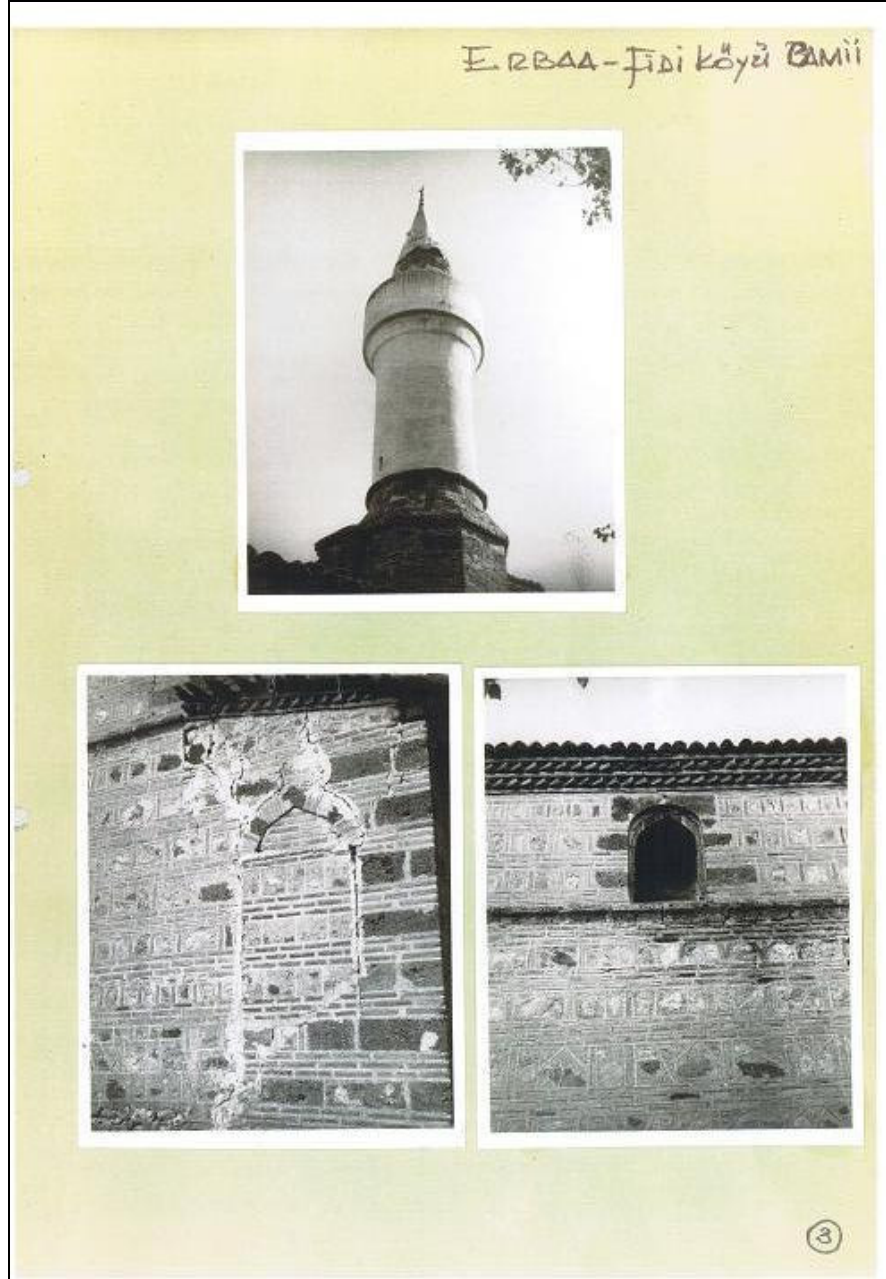
Resim 6.7. Batı Cephesi Taban ve Bahçe

Yapının ahşap ve alçı elemanları ile ilgili olan restitüsyon kararları

Harim kısmı üst kısımda ki tepe pencerelerinin 1969 da yapılan onarım sonrasında (vakıf onarım tutanağı) içlik ve dışlık olarak yeniden beyaz çimentolu bir karışımla döküldüğü ve yerine konulduğu anlaşılmaktadır. Fotoğraflarda (Bakınız foto 6.30) dışlık pencerelerin ahşap kasalarına ait kalıntılar görünmekteyken köyün yaşlı insanlarıyla yapılan şifahi görüşmelerde buralarda ahşap kanatlı pencerelerin bulunduğu dıştakilerin sade olduğu ifade edilmektedir. Merzifon 17.yy Abide i Hatun Camii Pencereleri yapımızla benzer biçimde beyaz çimento esaslı dışlık pencereler ile yenilenmiş olup burada da renkli camlı içlik pencereleri bulunmaktadır. Bu yapının da Silahtar Ömer Paşa Camii'nin pencerelerinde olduğu gibi sonradan onarım sırasında müdahale ördüğü anlaşılmaktadır. Bu onarımların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tip onarımlarından biri olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Tokat'ta 17.yüzyıl yapısı olan Mahmut Paşa Camii'nde eski fotoğraflarından yararlanılarak restorasyonu yapıldığı belirtilen yenilenmiş ahşap pencereler bulunması inceleme konusu olan yapımızda da benzer bir pencere düzeni olabileceğini düşündürmektedir. Burada ahşap tek kanatlı camlı dış kanatlar vardır

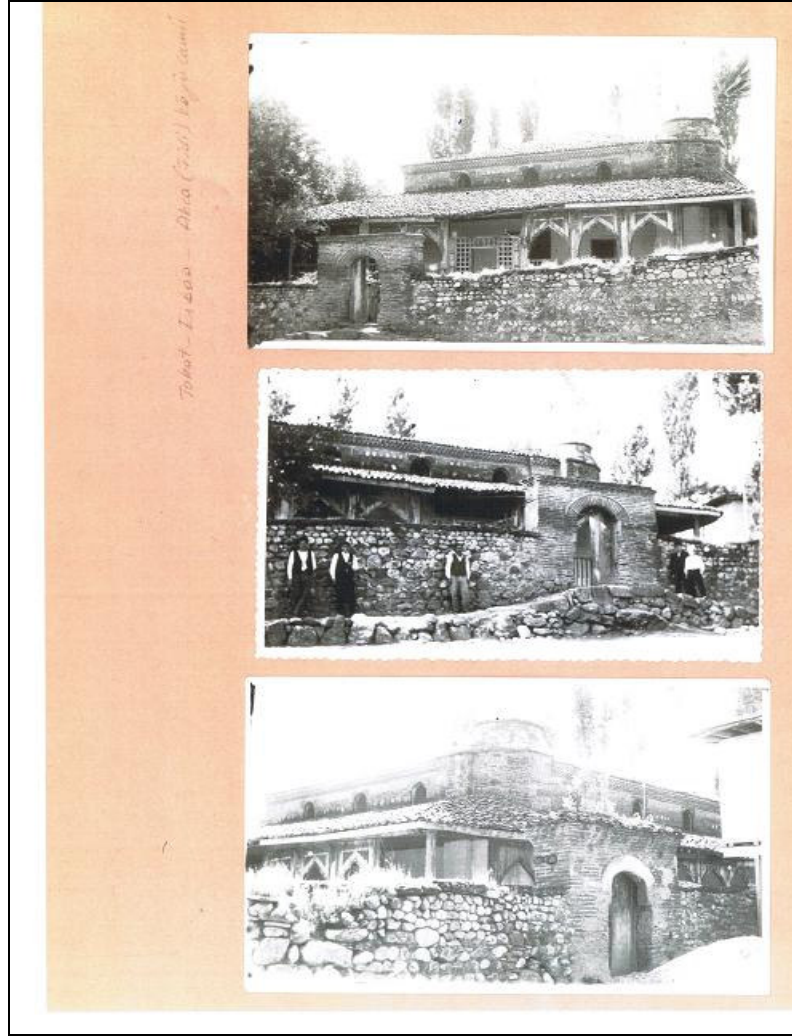
ancak içlik pencere bulunmamaktadır. Silahtar Ömer Paşa içinde bu yapının üst dışlık penceresi esas alınmış olup restitüsyon çizimleri hazırlanmıştır.

Resim 6.8. Kapatılmış Pencere İzi 1969 Yılı Fotoğrafları(Vakıflar Arşivinden)
Üst dışlık pencerenin onarım öncesi görünüşü

Batı cephesindeki revağın eksik olan sivri kemerlerin yukarıda belirtildiği üzere benzer elemanların yardımı ile, restitüsyon projesi çizimlerinde tamamlanması söz konusudur. Bu konuda elimizde bulunan görsel kaynaklar yetersiz olup ancak revağın 1960'lı yıllardaki durumu hakkında bilgi vermektedir.

Benzer biçimde yapının güney cephesinde yer alan bahçe duvarının onarım öncesi durumu yine vakıflar Genel Müdürlüğü'nün fotoğraf arşivinden yararlanılarak anlaşılabilmektedir.

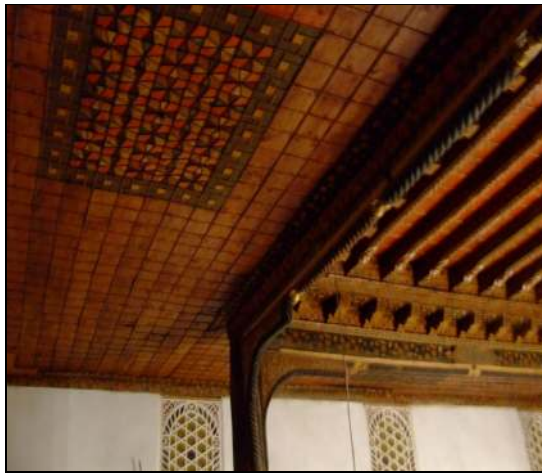

Resim 6.9. 1969 Yılı Fotoğrafları(Vakıflar Arşivinden) Giriş Kapıları ve Bahçe Duvarı.

Bugün caminin eski imamı ile olan şifahi görüşmelere göre son cemaat kısmını örten revağa ait tavan döşemesinin düzensiz bir biçimde yenilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yenilenen ahşap kısımların bugünkü durumdan farklı olarak (şimdiki gibi uzunlamasına çatalı değil) özgün halinde harim bölümündeki yan neflerde olduğu gibi ahşap çatalarla kareler oluşturacak şekilde yapılmış olması gerektiği anlaşılmıştır.

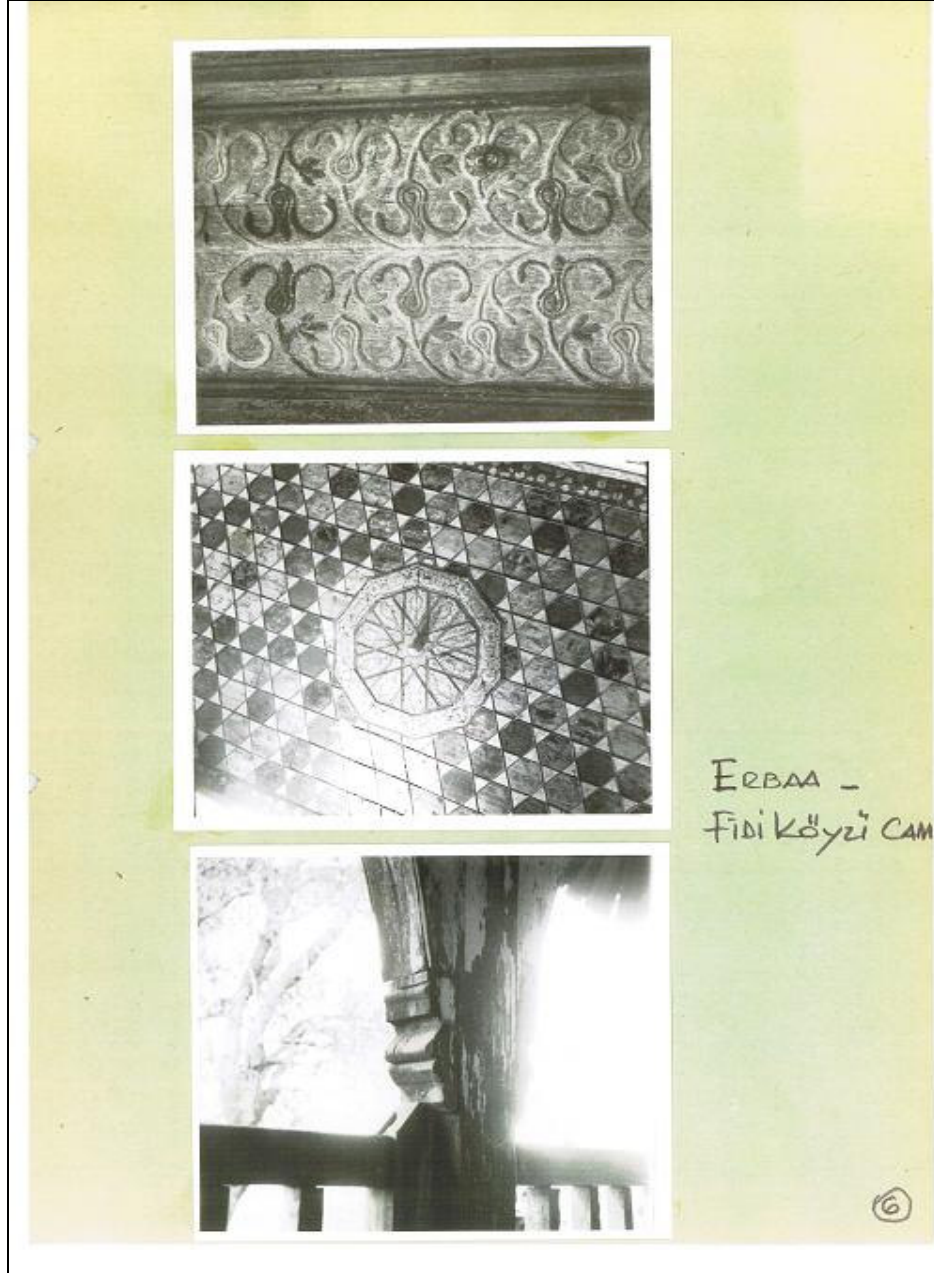

Resim 6.10. Yan Nef (Doğu) Tavan Görünüşü

Resim 6.11. Kadınlar Mahfili ve Harim Tavan Görünüşü

Mahfel tavanında ki geometrik formlu süsleme elemanları harim kısmının iki tarafında (doğu-batıda) kaybolmuştur ancak kalan çıta izlerinin aynı düzende olması nedeniyle bu kısımda mahfel tavanında da süslemelerin bulunması söz konusu olmalıdır.

Resim 6.12. 1969 Yılı Fotoğrafları(Vakıflar Arşivinden)

6.4. Mimari Gereklilik

Yapı arsası sınırı ile bitişik olan ve müstemilat olarak kullanılan yapının mimari gereklilik olarak belirtilebilecek gerekçeler nedeniyle güney cephesi ile bitişik olan yapıların özgün durumda (yapının ilk zaviye olduğu ve daha sonra camiye dönüştüğü durumda) bulunması gerektiği kanısına varıldığı için restitüsyon çiziminde bu bölüm kaldırılmıştır. Yine batı cephesinde bulunan imam evinin bahçe ile bağlantısının olmadığı bu nedenle bahçe duvarının bu yapıdan bağımsız olması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca bahçe duvarının güney cephesinde olduğu gibi dere yatağından toplanmış taşlar ile moloz duvar tekniğinde örülmüş olması gerektiği düşünülmektedir.

6.5. Restitüsyon Hakkında Genel Değerlendirme

Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi Silahtar Ömer Paşa Camii'nin 17. yüzyıldan çok öncesine kadar inen bir geçmişe sahip olup 14. yüzyılın 2. yarısında ilk olarak zaviye (veya yine bir mescit) olarak yapılmış olma olasılığı bulunmakta ve daha sonra 17. yüzyılda camiye dönüştürülmüş (veya önemli bir onarım geçirmiş) olması da mümkün görünmektedir. Bu konudaki en önemli veri U şeklindeki son cemaat mahali ile beden duvarlarının örgü tekniğidir. Malzeme analizleri de bu görüşü desteklemekte ve son cemaat kısmından alınan derz örnekleri ile harim duvarlarından alınan derz örnekleri arasında kireç oranları açısından benzerlikler bulunmaktadır. Her iki dönemde ve sonrasında yapının plan düzeni ve cephe biçimlenmesi açısından önemli bir müdahaleye konu olmadığı ancak dönem dönem esaslı onarımlara konu olarak günümüze ulaştığı ve yapının ilk inşa edildiği tarihten bu yana en az 2 ayrı dönem geçirdiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık elemanlarda değişim ve yenilemeler söz konusu olmuştur.

Harim tavanında ki kalem işi süslemelerinde lale benzeri motiflerin yer alması bu motifin en erken 15. yüzyılda görünüyör olması nedeniyle yapının dönüştürülmesi veya onarımı sırasında yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Büyük bir olasılıkla son cemaat yerini örten ahşap revak ile harim kısmındaki ahşap elemanlar ve tavan

örtüsü birlikte yapılmış veya yenilenmiş olmalıdır.¹ Bu da ahşap malzemenin taş ve tuğlaya nazaran daha dayanıksız olması nedeniyle akla yakın bir olasılıktır.

¹ Prof Dr Halit ÇAL Sözlü Görüşme Notları

7 . RESTORASYON

7.1. Tarihi ve Kültürel Faktörler

Silahdar Ömer Paşa Camii 12.yüzyılda başlayıp 20.yüzyıla kadar devam eden Anadolu Türk Mimarisi'nde ahşap camii yapma geleneğinin özgün bir örneğidir. Son cemaat kısmı plan şeması ve kalem işleri süslemelerinin özgünlüğü ile diğer yapılardan belirgin bir şekilde ayrılmaktadır.

7.2. Restorasyon Projesinin Amacı

Silahtar Ömer Paşa Camii özgün niteliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu özelliklerden başlıcaları camii'nin plan tipolojisi (Anadolu'daki camilerin yaygın olan planlama tipolojisinden farklı olarak "U" biçiminde revaklı son cemaat mahalline sahip olması) ve sahip olduğu özgün kalem işi süslemelerdir.

Kaybolan her bir kemer ve kalem işi ile özgün bir eser daha yok olmaktadır. Restorasyon projesinin amacı yapının özgün karakterini bozmadan problemlere çözüm getirerek yapıyı korumak ve gelecek nesillere bir kültürel miras olarak aktarabilmektir.

Yapının büyük oranda yenilemeye dayalı bir yaklaşımla onarılması yapının korunması gerekli niteliklerinin büyük ölçüde yok olmasına neden olacaktır.

Restorasyon projesinin genel yaklaşımı özgün plan ve cephe karakterinin yanı sıra özgün malzeme ve işçiliği korumaya yönelik olup yapının mevcut durumunun sağlamlaştırılması, izlerinin korunması ve özgün malzemelerin çeşitli teknikler ile sağlamlaştırılarak korunmasına yöneliktir.

Yapı bir ibadet mekânı olarak (cami işlevi) kullanıma uygun olup yapının yaşaması için bugünkü işlevin sürdürülmesi gereklidir. Yapının plan şemasına ve elemanlarına yönelik olarak yapılmış olan ekleme, kapatma, boyama gibi müdahalelerden görsel

ve fiziksel açıdan zararlı olanlar restitüsyon projesine uygun olarak müdahaleye konu olacaktır.

7.3. Restorasyon Yaklaşım Kararları

Silahtar Ömer Paşa Camii genel olarak özgün plan ve cephe karakterini korumakta olan bir yapıdır. Bu nedenle yapının plan ve cephe düzenlerinde herhangi bir müdahaleye gerek bulunmamaktadır. Buna karşılık mimari elemanların zaman içerisinde tahribata uğraması, değiştirilmesi veya kaldırılması söz konusudur. Dolayısıyla restorasyon projesi ile ilgili olan müdahaleler daha çok mimari elemanlar ile sınırlı tutulmuştur. Bu çalışmada alınan restorasyon ana yaklaşım kararları aşağıdaki gibidir:

1. Yapının içinde mekânsal bütünlük ve taşıyıcı sistem dengesini korumak amacıyla gerekli görülen yerlerde tamamlama yapılacaktır (Venedik Tüzüğü - Madde 12 - Madde 13)
2. Tamamlamalar yalnızca yapının görsel ve strüktürel bütünlüğünün sağlanması için yapılacaktır. Yapının özgün özelliklerini kaybetmesine neden olacak hiçbir tamamlama yapılmayacaktır. Tamamlamalar gerekli olan en az düzeyde yapılacak ve kaynak olarak yalnızca yapıdaki iz ve kalıntılar ile yapı içi karşılaştırmalı çalışmalar kullanılacaktır. Restitüsyona yönelik olarak, her şeyi kesin olarak bilinen tamamlamalar yapılacak ancak tamamlamalar yapılırken günümüz müdahaleleri çağdaş malzeme kullanılarak, özgün malzeme kullanılırken farklı bir işçilik tekniği uygulanarak onarım müdahalesinin ayırt edilmesi sağlanacaktır (Venedik Tüzüğü -Madde 12).
3. Yapı elemanlarının tümüyle yenilenmesine yol açabilecek rekonstrüksiyonlardan mümkün olduğunca uzak durulacaktır (Venedik Tüzüğü- Madde 5- Madde 6).
4. Yapıdaki hiçbir iz ve kalıntı yok edilmeyecek ve yeniden yapımına

gidilmeyecektir. Yapıdaki mevcut her iz ve kalıntı olduğu gibi korunacaktır.

Venedik Tüzüğü Madde 11

5. Yapıya yapılacak müdahaleler geri dönüşebilir olacak ve gerektiğinde yapıya zarar vermeden sökülebilecektir (Venedik Tüzüğü Madde 13).
8. Restorasyon aşamasında yapılan her türlü müdahalenin izleri mutlaka belli edilecektir (Venedik Tüzüğü Madde 12).
9. Yapıda ki fiziksel bozulmaların nedenleri ortadan kaldırılacak ve bozulan kısımlar onarılacaktır (Venedik Tüzüğü Madde 4).

7.4. Restorasyon Müdahaleleri

Silahtar Ömer Paşa Camii'ne yapılacak olan müdahaleleri iki başlık altında toplamak gerekmektedir.

Mimari elemanlara yönelik müdahaleler

Restitüsyona dayalı olarak yapılacak olan tamamlamaları, eklerin ayıklanmasını, yenilemeleri ve kaldırmaları kapsamaktadır.

Yapı malzemesine yönelik müdahaleler

Caminin yapı malzemelerinde oluşmuş olan bozulmalara karşı yapılacak olan fiziksel müdahaleleri ve müdahalleri kapsar.

Yapıda kaldırılacak ve tamamlanacak elemanlar, açıklamaları ve gerekçeleri (resitüsyon kaynağı v.b.), restorasyon tablolarında gösterilmiştir (Bknz Ek 7)

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bugün için gelişmiş tüm toplumlar inşa edildiği dönemin yaşantısını kültürünü, inançlarını ekonomik durumunu yansıtan, tarihsel ve kültürel bir belge olan yapıları koruyarak gelecek kuşaklara aktarmaya çalışmaktadır. Bu işlemde mümkün ise yapının özgün işlevi ve kullanım biçiminin de korunması esastır.

Bu çalışmada da mimarlık ve sanat tarihimiz açısından az tanınan ancak özgün nitelikleri ile önemli bir tarihi belge niteliği taşıyan Silahtar Ömer Paşa Camii'nin korunmasına yönelik restorasyon önerileri hazırlanmıştır. Koruma ve restorasyon projesinin amacı tarihsel ve kültürel bir varlığımız olan Silahtar Ömer Paşa Camii'nin karakteristik özelliklerinin belirlenmesi, yapının doğru müdahale kararları ile korunarak yok olma tehlikesine karşı bir belge olarak gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bu anlamda önerilerin gerçekleşmesi mümkün olursa; yapının çevre halkının gereksinimleri doğrultusunda değerlendirilmesi sağlanmış olacak ve cami işlevi sürdürülürken aynı zamanda bakımı ve korunması da gerçekleştirilebilir.

Proje kapsamında bilimsel yöntemlere uygun olarak caminin rölövesi hazırlanmış, karşılaştırmalı çalışma ve sözlü bilgilerden faydalanılarak restitüsyon projesi çizilmiştir. Daha sonra restitüsyon çalışmalarından faydalanılarak hazırlanan restorasyon projesinde ise yapının niteliksiz eklerden arındırılması, gerekli tamamlamaların ve koruma müdahalelerin yapılabilmesi için öneriler geliştirilmiştir. Böylece yapının özgün ve karakteristik özelliklerinin belgelenmesi de sağlanmıştır.

Söz konusu bu çalışma sonunda beklenen ilgili kurum ve kuruluşların bu çalışmayı baz alarak en kısa sürede Silahtar Ömer Paşa Camii'ne yönelik olarak bilimsel açıdan doğru müdahalelerin gerçekleştirmesidir.

KAYNAKLAR

Aksulu,I.,”Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Tokat Şehri Anıtları,” Doktora tezi,*Gazi Üniversitesi Fenbilimleri Enstitüsü*, 10-40 (1987).

Arseven,C.E.,” Türk Sanat Tarihi,” *Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları*, 228 (1987).

Ayverdi, E.H.,”Osmanlı Mimarisi İlk Devri”İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı *İstanbul Fetih Derneği Yayınları*, 536 (1966).

Bakırer, Ö., “13 ve 14. yy Anadolu Mihrapları”*Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara,32-46 (2000).

Bayrakal,S.,”Erken Dönem Osmanlı Minberleri,” *Gökkubbe Yayınları*, İstanbul,206 (2008).

Cinlioğlu,H.,”Osmanlılar Zamanında Tokat” *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Kısım II,Ankara,10-40 (2000).

Çoruhlu,Y.,”Türk İslam Sanatının ABC’si” *Kebalcı Yayınevi* ,13-113 (2000).

Erdemir, Y.,”Tokat Yöresindeki Ahşap Camilerin Kültürümüzdeki Yeri,” *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu bildiri kitabı*,Ankara 2–6(1986).

Eyice,S.,”Mescid’ İslam Ansiklopedisi,”*Türk Dinayet Vakfı Yayınları*,İstanbul,12-92(1991).

Pamuk,B., “XVII. Yüzyılda Erzurum Eyaleti İdari ve Sosyal Yapısı,”*Araştırma Projesi Erzurum*, 108-115 (2001).

Tunay, M.İ.,”Türkiye de Bizans Mimarisin de Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine göre Tarihlendirme,” *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ark ve Sanat Tarih Bölümü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı*, İstanbul, 233-240 (1984).

Tokat İl Yıllığı, *Tokat Valiliği Yayınları*, Tokat, 20-40 (1998).

Yıldırım,C.,”İslam-Türk Tarihinin Altın Sahifeleri,” *İkbal Yayınları*, Ankara, 60-80 (1970).

EKLER

Ek	10 Rölöve vaziyet planı.....	182
Ek	10 Rölöve silüetler.....	183
Ek	10 Rölöve harim planı.....	186
Ek	10 Rölöve mahfil kat planı.....	187
Ek	10 Rölöve harim döşeme planı.....	188
Ek	10 Rölöve mahfil kat döşeme planı.....	189
Ek	10 Rölöve harim tavan planı.....	190
Ek	10 Rölöve A-A kesiti.....	192
Ek	10 Rölöve B-B kesiti.....	193
Ek	10 Rölöve C-C kesiti.....	194
Ek	10 Rölöve D-D kesiti.....	195
Ek	10 Rölöve kuzey cephesi.....	196
Ek	10 Rölöve doğu cephesi.....	197
Ek	10 Rölöve güney cephesi.....	198
Ek	10 Rölöve batı cephesi.....	199
Ek	11 Analiz harim planı.....	200
Ek	11 Analiz mahfil kat planı.....	201
Ek	11 Analiz harim döşeme planı.....	205
Ek	11 Analiz mahfil kat döşeme planı.....	206
Ek	11 Analiz A-A kesiti.....	212
Ek	11 Analiz B-B kesiti.....	213
Ek	11 Analiz C-C kesiti.....	214
Ek	11 Analiz D-D kesiti.....	215
Ek	11 Analiz kuzey cephesi.....	216
Ek	11 Analiz batı cephesi.....	217
Ek	11 Analiz doğu cephesi.....	218
Ek	11 Analiz güney cephesi.....	219
Ek	12 Restitüsyon harim planı.....	228
Ek	12 Restitüsyon mahfil kat planı.....	229
Ek	12 Restitüsyon harim döşeme planı.....	230
Ek	12 Restitüsyon mahfil kat döşeme planı.....	231
Ek	12 Restitüsyon harim tavan planı.....	232
Ek	12 Restitüsyon A-A kesiti.....	239
Ek	12 Restitüsyon B-B kesiti.....	240
Ek	12 Restitüsyon C-C kesiti.....	241
Ek	12 Restitüsyon D-D kesiti.....	242
Ek	12 Restitüsyon kuzey cephesi.....	243
Ek	12 Restitüsyon doğu cephesi.....	244
Ek	12 Restitüsyon güney cephesi.....	245
Ek	12 Restitüsyon batı cephesi.....	246
Ek	13 Restorasyon vaziyet planı.....	255
Ek	13 Restorasyon silüetler.....	256
Ek	13 Restorasyon harim planı.....	263
Ek	13 Restorasyon mahfil kat planı.....	264
Ek	13 Restorasyon harim döşeme planı.....	265
Ek	13 Restorasyon mahfil kat döşeme planı.....	266
Ek	13 Restorasyon harim tavan planı.....	267

Ek	13 Restorasyon A-A kesiti.....	275
Ek	13 Restorasyon B-B kesiti.....	276
Ek	13 Restorasyon C-C kesiti.....	277
Ek	13 Restorasyon D-D kesiti.....	278
Ek	13 Restorasyon kuzey cephesi.....	279
Ek	13 Restorasyon doğu cephesi.....	280
Ek	13 Restorasyon güney cephesi.....	281
Ek	13 Restorasyon batı cephesi.....	282
Ek	14 Sistem detayları.....	291

Listesi belirtilen eklere ait dökümanlar tezin arkasında cd ortamında verilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :KÜRKLÜ, Emre
 Uyruğu : TC
 Doğum tarihi ve yeri :29.10.1976 Merzifon
 Medeni hali :Bekâr
 Telefon :532 454 64 17
 Email :kurklu_1@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Yıldız Teknik Üniversitesi/Mimarlık	1999

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1999	Baytur/Ataşehir/İst	Mimar
2000	Muum Arch./İst	Mimar
2001	K Arch./Ams	Mimar
2003	Dzkk/TSK/İst	Mimar
2005	KareYapı/Ams	Mimar

Yabancı Dil

İngilizce